Pierre Renouvin

Primul Război Mondial

17

Civilizații

CORINT

Redactori:
Irina Achim, Sorin Teodorescu

Tehnoredactare computerizată:
Mihaela Dumitru

Corector:
Mara Ştefan

Coperta:
Walter Riess

Pierre Renouvin
LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE
© Presses Universitaires de France, 1965
9e édition corrigée: 1998, avril

Toate drepturile asupra acestei versiuni în limba română sunt rezervate Editurii CORINT

ISBN: 973-653-129-5

PIERRE RENOUVIN

Membru al Institutului şi decan onorific
al Facultăţii de Litere şi Ştiinţe Umane din Paris

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Traducere, argument şi note:
Lucia Popa

CORINT
Bucureşti, 2001

Format: 16/54x84
Coli tipo: 9

Tiparul executat la S.C. Universul S.A. Bucureşti

ARGUMENT

Cartea de faţă constituie, am putea spune, un *best-seller* al istoriografiei franceze. În decursul a 30 de ani a fost reeditată de nouă ori, ultima ediţie datând din 1998. Care este secretul longevităţii acestui succes? Iată câteva minime argumente pentru cititorul român.

Autorul, Pierre Renouvin, nume de referinţă în cercetarea istorică franceză şi nu numai, a fost un riguros cunoscător şi recunoscut specialist al relaţiilor internaţionale în epoca modernă. În această carte, „Marele Război", cum îl numesc francezii, este adus în memoria colectivă sub forma unei istorii prescurtate, esenţiale şi nu excesiv evenimenţiale. Modul de abordare nu scade cu nimic valoarea ştiinţifică a lucrării, pentru că demersul şi mesajul autorului sunt clare: readucerea în atenţia generaţiilor a unui eveniment care, eclipsat în timp de cea de-a doua conflagraţie mondială şi de alte momente majore ale contemporaneităţii, a devenit o istorie tot mai îndepărtată. Ne este facilitat astfel, inteligent şi selectiv argumentat, accesul la înţelegerea unui eveniment istoric complex, în acelaşi timp raţional şi iraţional, care a bulversat tradiţiile şi tabieturile epocii victoriene, precum şi comportamentele şi atitudinile Europei din „La Belle Époque". Şi, mai ales, ne ajută să nu uităm trauma colectivă trăită de contemporani, fie de combatantul din tranşee, fie de cei rămaşi acasă.

Ruptura cu trecutul a însemnat război şi pace, după care nimic nu a mai fost ca înainte şi, în primul rând, mentalităţile şi societatea europeană. Desigur, cartea de faţă prezintă punctul de vedere al unui occidental. În cadrul viziunii de ansamblu asupra conflictului mondial, accentul

cade pe rolul, efortul şi sacrificiul „marilor actori" care fac istoria evenimentului. Printre rânduri răzbat sentimentul, mândria şi orgoliul naţional atunci când este vorba de Franţa. Ele sunt însă bine controlate şi temperate de autor, asociindu-le speranţei, deznădejdii, incertitudinii şi încrederii generale în pace. Istoricul îşi asumă cu responsabilitate eşecul şi victoria ţării sale, fapt care ţine, în fond, de gradul de maturitate, de civilizaţie şi de cultură ale unui popor. Cititorul va căuta, cu siguranţă, referiri la „cealaltă Europă" şi, în special, la România. În această privinţă, adnotările aduse de Raymond Poidevin — cel care şi prefaţează ediţia franceză —, deşi reduse ca informaţie, sunt un câştig incontestabil, ele lărgind viziunea asupra diversităţii intereselor politice ale aliaţilor „mari şi mici".

Calităţile demersului lui Pierre Renouvin vor fi, cu certitudine, descoperite de cititor, deoarece cartea oferă o lectură accesibilă, adresându-se unui public larg (de vârste diferite), specialist în istorie sau nu, dar iubitor al ei, şi desigur, doritor de a şti, a cunoaşte şi, mai ales, a nu uita.

Dr. Lucia Popa
Facultatea de Istorie
Universitatea din Bucureşti

PREFAŢĂ

Din respect şi din datorie faţă de profesorul meu, am acceptat să întreprind o revizuire a acestei cărţi, pe care însuşi Pierre Renouvin voia să o facă înainte de publicarea celei de-a patra ediţii. Nu se pune problema ca, în reeditările postume, să se îmbunătăţească radical un text elaborat de un specialist incontestabil al acestei probleme şi a cărui contribuţie rămâne fundamentală. Aportul meu este deci limitat la câteva corecturi şi completări necesare, ca urmare a finalizării unor demersuri importante, în special a unei serii de teze de doctorat conduse de P. Renouvin şi J.-B. Duroselle.

Raymond POIDEVIN,
Profesor la Universitatea Strasbourg III, Director al Centrului de Cercetări de Istorie a Relaţiilor Internaţionale (Strasbourg)

CUVÂNT ÎNAINTE

Prima ediţie a lucrării *Primul Război Mondial* a apărut în 1965. Ediţiile precedente au fost revizuite, după moartea lui Pierre Renouvin, de către Raymond Poidevin. Ca şi în cazul său, nici pentru mine nu se pune problema de a revizui profund textul unei lucrări care, deşi nu impresionează ca volum, este fundamentală. Totuşi, datorită unor cercetări recente, în mare parte conduse sau propuse de Pierre Renouvin, câteva modificări mi s-au părut necesare.

Jean-Jacques BECKER,
Profesor emerit la Universitatea Paris X-Nanterre,
Preşedinte al Centrului de Cercetări al Memorialului
Marelui Război de la Péronne[1]

[1] Oraş de pe râul Somme, în departamentul cu acelaşi nume, aflat pe linia frontului şi distrus în timpul Primului Război Mondial. (N.tr.)

INTRODUCERE

Atunci când, la începutul lui august 1914, a izbucnit „Marele Război", Europa nu mai cunoscuse un conflict general de la sfârşitul războaielor napoleoniene[2]. Pentru ce, după un secol, toate marile puteri europene s-au angajat din nou într-o luptă „totală"? Nu numai circumstanţele unei crize diplomatice — cea din iulie 1914 — pot explica aceasta. Este necesar să ţinem seama şi de stadiul relaţiilor internaţionale în decursul celor zece ani precedenţi. În patru etape, între 1904 şi 1914, Europa avea să fie martora unui pericol potenţial de război general: în 1905 şi 1906, cu ocazia iniţiativelor luate de Germania pentru a împiedica expansiunea franceză în Maroc[3]; în februarie–martie 1909, în urma anexării Bosniei şi Herţegovinei de către Austro-Ungaria[4]; în iulie–august 1911, când o nouă criză marocană este provocată de politica germană; în 1912–1913, în timpul celor două războaie balcanice care au pus într-o opoziţie periculoasă interesele Rusiei şi Austro-Ungariei[5]. Pe de altă parte, succesiunea crizelor internaţionale avea să dea sentimentul că este mereu posibilă găsirea unei soluţii.

Dincolo de circumstanţele proprii care generează fiecare criză, această situaţie avea o origine profundă, şi anume creşterea intensităţii sentimentului naţional, în cea mai mare

---

[2] În mod convenţional, Pacea de la Frankfurt pe Main din mai 1871, care pune capăt războiului franco–german (1870/71), este considerată debutul celei mai îndelungate perioade de „pace relativă" sau cu „arma la picior" din istoria modernă continentală. (N.tr.)

[3] Conferinţa internaţională de la Algesiras (Spania), din 15 ianuarie–7 aprilie 1906, rezolva, în favoarea Franţei, rivalitatea franco–germană privind Marocul. (N.tr.)

[4] „Criza bosniacă", eveniment ce marca debutul unei grave crize politice europene. (N.tr.)

[5] Monarhia dualistă s-a constituit în urma acordului din 17 februarie 1867. Împăratul Austriei, Franz Joseph de Habsburg, este încoronat rege al Ungariei (la 8 iunie 1867). (N.tr.)

parte a ţărilor europene. Două consecinţe ale acestui fapt erau potenţial periculoase: mişcările minorităţilor naţionale, în particular în Balcani, şi sentimentul marilor puteri europene de a fi ameninţate în integritatea lor naţională de către vecini — un sentiment deosebit de puternic în Germania —, de vreme ce împăratul Wilhelm al II-lea[6] se arăta convins că războiul era inevitabil *pentru că Franţa îl dorea.*

Această tensiune antagonistă a sentimentelor naţionale se traducea la conducătorii de stat şi de guvern prin conştientizarea foarte puternică a necesităţii apărării drepturilor naţionale, pentru care fermitatea era o onoare mult mai mare decât concilierea. O preocupare majoră era aceea de a întări alianţele[7] în interesul securităţii. În ceea ce priveşte statele majore ale armatelor, acestea aveau datoria de a-şi aduce trupele şi flota în stare să abordeze acest război; ele doreau, aşadar, creşterea resurselor materiale şi a efectivelor umane în timp de pace, în vederea reducerii timpului necesar mobilizării. Cursa înarmărilor terestre între Germania, Franţa şi Rusia şi cea navală dintre Germania şi Marea Britanie au avut drept consecinţă creşterea şi agravarea tensiunilor diplomatice, deoarece guvernele, pentru a face acceptate nevoile militare crescânde, au hotărât să vibreze „coarda" naţionalistă. Un pericol în plus îl reprezenta şi faptul că statul major considera că posedă un avantaj de moment asupra puterii politice.

---

[6] Wilhelm al II-lea de Hohenzollern, împărat al Germaniei şi rege al Prusiei (1888–1918). (N.tr.)

[7] Blocurile politico-militare continentale erau: Tripla Alianţă (Puterile Centrale), constituită iniţial din Germania, Austro-Ungaria şi Italia, la 20 mai 1882. În 1883, alianţa se extinde, în urma unui tratat încheiat între România şi Austro-Ungaria. Semnatarele îşi promit neutralitate binevoitoare în cazul unui război cu oricare altă putere europeană, excepţând Franţa, şi ajutor militar în cazul în care vreuna dintre acestea este victima agresiunii simultane din partea a două state; Tripla Înţelegere (Antanta), constituită iniţial din Anglia şi Franţa (prin acordul din 1904) şi extinsă, în 1907, în urma acordului cu Rusia. (N.tr.)

Aceasta era, în 1913, starea de spirit a Statului Major General German, care se temea de reînarmarea Rusiei după înfrângerea ei în războiul din Manciuria[8].

Popoarele din ţările mari erau, în mare măsură, pacifiste şi, de peste o jumătate de secol, de când nu mai avuseseră loc mari războaie în Europa, se obişnuiseră cu pacea. Ele erau relativ puţin sensibile la mişcările naţionaliste, care rămân în acest răstimp marginale, exceptând Germania, unde mişcarea pangermanistă[9], făţiş agresivă şi expansionistă, nu era, totuşi, lipsită de influenţă. Mişcările pacifiste, animate, în principal, de socialişti, cunoşteau o audienţă crescândă, şi Internaţionala a II-a[10] înţelesese să se opună războiului. Dar, o trăsătură generală a popoarelor era, de asemenea, patriotismul lor.

În 1914, părea războiul iminent? Cu siguranţă, nu! În primele luni ale anului, „tensiunea" din cadrul relaţiilor internaţionale era cu mult mai mică decât în 1913. Ambasadorul Franţei la Berlin scria, de altfel, la 12 iunie: „Departe de mine gândul că în acest moment plutesc în aer lucruri ameninţătoare pentru noi; dimpotrivă".

Or, 15 zile mai târziu[11], asasinarea la Sarajevo a arhiducelui Franz Ferdinand, moştenitorul Austro-Ungariei, de către un bosniac — deci supus austriac, dar sârb prin sentimentul naţional —, deschide criza internaţională care va duce la războiul european. Guvernul austro-ungar reproşează guvernului sârb o „complicitate indirectă" în atentat, deoarece armele asasinului proveneau din arsenalele Belgradului; el adresează

---

[8] Cunoscut şi sub numele de Războiul ruso–japonez (1904–1905), încheiat cu Tratatul de la Portsmouth. Conform prevederilor acestui tratat, Rusia ceda Japoniei, printre altele, dreptul de administrare a căilor ferate din Manciuria, din Port-Arthur şi din sudul insulei Sahalin. (N.tr.)

[9] Doctrină şi mişcare care urmărea unificarea populaţiei de origine germană într-un singur stat: „Germania Mare". La sfârşitul secolului al XIX-lea, „Liga pangermană" impune conceptul de *Mitteleuropa*, contribuind la stimularea naţionalismului german. (N.tr.)

[10] Creată în 1889 la Paris, în cadrul Congresului Internaţional Socialist, reunea partidele social-democrate. (N.tr.)

[11] 15/28 iunie 1914. (N.tr.)

Serbiei, după trei săptămâni de reflecţie, un ultimatum[12] prin care îi cere, între alte condiţii, participarea agenţilor poliţiei austriece la ancheta întreprinsă de Belgrad pentru găsirea complicilor atentatului; atunci când guvernul sârb respinge această clauză (28 iulie), Austro-Ungaria îi declară război.

Războiul austro–sârb provoacă un conflict austro–rus: guvernul ţarului[13] avea să anunţe, începând cu 24 iulie, că nu va tolera „zdrobirea Serbiei"; la vestea bombardării Belgradului, el a decretat mobilizarea parţială, îndreptată însă numai împotriva Austro-Ungariei (29 iulie), dar cum Germania, aliata Austro-Ungariei de peste 35 de ani, declara că nu va tolera „continuarea măsurilor militare ruse", guvernul ţarului a emis a doua zi ordinul de mobilizare generală (30 iulie).

În acest moment, conflictul austro–rus devine unul european. Germania proclamă starea de „pericol de război" şi, la 31 iulie, adresează un ultimatum Rusiei, cerându-i retragerea măsurilor de mobilizare; în acelaşi timp, ea cere Franţei, aliata Rusiei de peste 22 de ani, angajamentul că va rămâne neutră faţă de războiul germano–rus. Guvernul francez refuză să-şi dea acordul şi decide, simultan cu guvernul german, mobilizarea generală. În seara zilei de 1 august, Germania declară război Rusiei. La 2 august, ea somează Belgia[14], în pofida statutului internaţional de neutralitate care o proteja, să permită libera trecere a armatelor sale. La 3 august, Germania adresează Franţei deciaraţia de război. La violarea neutralităţii belgiene, Marea Britanie răspunde prin decizia de a intra în război alături de Franţa şi de Rusia, în timp ce Italia, cu toate că era aliata Austro-Ungariei şi a Germaniei încă din 1882, îşi declară neutralitatea.

[12] 23 iulie 1914. Condiţiile impuse sunt considerate inacceptabile pentru Serbia, stat suveran şi independent, începând din 1878, recunoscut internaţional în cadrul Congresului de la Berlin. (N.tr.)

[13] Nicolae al II-lea Romanov, ţar al Rusiei între anii 1894–1917. (N.tr.)

[14] Statul belgian (din 1831 monarhie ereditară constituţională) a apărut în urma desprinderii — în 1830 — de Provinciile Unite Olandeze, create în 1815. În 1831, Conferinţa de la Londra îi recunoscuse independenţa şi statutul internaţional de neutralitate. (N.tr.)

De ce nu a fost reglată această criză prin mijloace diplomatice? Guvernul austro-ungar a vrut să profite de ocazia oferită de atentatul de la Sarajevo pentru a înăbuşi, prin arme, mişcarea naţionalistă sârbă. Guvernul rus refuza să abandoneze Serbia pentru că Austro-Ungaria dobândise o poziţie preponderentă în toată aria balcanică, teatru, de peste un secol, al luptei pentru sferele de influenţă între cele două imperii. Germania şi Franţa considerau că menţinerea alianţelor lor era indispensabilă. Marea Britanie conştientiza că interesele sale generale îi impuneau să bareze drumul hegemoniei germane asupra continentului.

În această criză din iulie 1914, presiunea intereselor economice (care fusese atât de sensibilă în anii anteriori) nu se mai manifestă; numai preocupările de securitate, de putere sau de prestigiu au orientat, în mod decisiv, evenimentele. Desigur, nici unul dintre guvernele europene nu a premeditat războiul general. Dar, Austro-Ungaria şi Germania au stabilit un plan-forţă de acţiune care, într-o Europă agitată, comporta riscul unui conflict generalizat; ele sunt cele care au refuzat orice reglementare diplomatică a crizei; ele sunt cele care, atunci când Rusia şi-a afirmat opoziţia, au preferat războiul general în locul abandonării planului lor.

Capitolul I

FORŢELE EUROPENE ALE MOMENTULUI

În momentul începerii ostilităţilor, cele două Puteri Centrale (Germania şi Austro-Ungaria) au în faţa lor forţele Antantei: Franţa, Rusia, Marea Britanie (care la 5 septembrie 1914 s-au unit printr-un pact prin care se angajau „să nu încheie pace separată în cursul prezentului război"), Belgia[15] şi Serbia. Pe de o parte, un bloc de aproximativ 120 de milioane de oameni care ocupau teritorii compacte. De cealaltă parte, 238 de milioane de oameni, dar repartizaţi geografic în trei entităţi separate de mari distanţe.

Soarta războiului este direct legată atât de capacitatea mijloacelor militare şi navale, cât şi de valoarea combatanţilor şi a conducătorilor lor. Dar, cantitatea şi calitatea armamentului depindeau de potenţialul de producţie, în consecinţă, de resursele economice; curajul şi voinţa soldaţilor depindeau, pentru o mare parte dintre ei, de mentalităţile colective; în sfârşit, fiecare coaliţie se străduia să atragă noi state. Eforturile diplomatice, forţele economice şi cele morale sunt imposibil de separat de istoria militară şi navală a războiului. Cum au evoluat toate aceste forţe în perioada „europeană" a războiului, adică înainte de intervenţia Statelor Unite şi de slăbirea Rusiei care vin să schimbe cursul conflictului?

I. Forţele militare şi navale

În august 1914, cele două Puteri Centrale puteau dispune pe linia frontului 147 de divizii de infanterie, active

[15] În Belgia domnea Albert I (1909–1934), iar în Serbia, Petru Karadjordjević (1903–1921). (N.tr.)

sau de rezervă, şi 22 de divizii de cavalerie. În ciuda resurselor demografice, puterile Antantei nu dispuneau, în timpul primelor săptămâni de operaţiuni militare, de mai mult de 167 de divizii de infanterie (active şi de rezervă) şi de 36 de divizii de cavalerie: Marea Britanie, a cărei armată permanentă este foarte modestă, nu poate pune în linie decât 5 divizii de infanterie; Rusia, din cauza insuficientei dezvoltări a reţelei de cale ferată, nu poate aduce rapid pe frontul de luptă diviziile staţionate în Siberia, Turkestan sau Caucaz, iar din cauza penuriei de cadre, nu poate mobiliza decât aproximativ un sfert din bărbaţii de vârstă militară. În fond, armatele germană şi franceză, în cadrul cărora valoarea soldatului şi cea a cadrelor superioare sunt similare, sunt chemate să ducă greul operaţiunilor militare: prima dispune de 87 de divizii de infanterie şi 11 de cavalerie; cealaltă, de 72 de divizii de infanterie şi 10 de cavalerie. Armata germană mai deţinea o superioritate netă în ceea ce privea artileria grea, în mitraliere şi vehicule autopurtate[16].

Acest raport de forţe militare a suferit modificări continue în cursul următorilor doi ani de război. Puterile Centrale au putut să furnizeze, fără dificultăţi, armamentul necesar rezervelor umane de care dispuneau. Rusia se baza pe un potenţial uman şi mai important, dar întâmpina serioase dificultăţi în folosirea lui datorită recrutării şi lipsei de armament. Marea Britanie recrutează, în perioada august 1914–aprilie 1915, pe bază de angajamente, un milion de voluntari. Doar Franţa, care duce greul luptei în timpul primelor luni de război, nu poate să-şi mărească

[16] Franţa, cu o populaţie mai mică cu 50% decât cea a Germaniei, putea concentra şi pune în linie forţe militare inferioare numai cu 20% faţă de adversara sa; acest fapt permite evidenţierea efortului făcut de naţiunea franceză în timpul anilor premergători războiului. (N.a.)

sensibil numărul diviziilor. În cadrul acestui efort de creştere a capacităţii militare, abia în cursul anului 1916 apare un dezechilibru sensibil în ceea ce priveşte efectivele, vizibil cel puţin în cele două state care duceau greul conflagraţiei. Germania, ale cărei armate sunt angajate fără încetare, începe să fie confruntată cu dificultăţi în recrutare. Franţa, pentru a menţine în front acelaşi număr de divizii, multiplică măsurile destinate „recuperării" pentru serviciul militar a celor exceptaţi, reformaţi sau clasaţi în serviciul auxiliar, armata contând astfel pe un număr semnificativ de combatanţi a căror condiţie psihică este mediocră. Dimpotrivă, armata rusă, în ciuda pierderilor considerabile suferite, îşi creşte efectivele de combatanţi, pe măsură ce primeşte în timpul verii, prin porturile coastei septentrionale, material de luptă provenind din Marea Britanie sau din Franţa, iar comenzile de armament făcute în străinătate, mai ales în Japonia sau în Statele Unite, sunt îndreptate spre Transsiberian. Armata britanică devine tot mai importantă: ea dispune, în timpul campaniei militare din primăvara lui 1916, de 70 de divizii; în schimb, flota, compusă, în mare măsură, din voluntari a căror recrutare începe să se reducă la finele lui 1915, cunoaşte o scădere rapidă a eficacităţii. Pentru organizarea de noi divizii este necesară introducerea serviciului militar obligatoriu, ceea ce contravine tuturor tradiţiilor naţionale şi doctrinei Partidului Liberal, ai cărui reprezentanţi se aflau în fruntea guvernului. Treptat, Parlamentul englez se resemnează, admiţând, totuşi, numeroase cazuri de exceptări de la mobilizare. După doi ani de război, puterea armată este, aşadar, în statele beligerante, într-o sensibilă creştere.

Cât despre forţa militară navală, raportul este evident în favoarea puterilor Antantei. Marina de război rusă (8 cuirasate, 22 de crucişătoare) nu putea avea, este adevărat, decât un rol pasiv, căci era „închisă" în Marea Neagră şi în Baltica. Franţa a concentrat în Mediterana, în baza acordurilor franco–engleze, aproape întreaga sa forţă navală: 21 de cuirasate şi 30 de crucişătoare. De altfel, flota de război britanică este peste tot stăpâna mărilor, datorită bazelor navale şi crucişătoarelor sale: „Marea Flotă" — adică grupul de escadre care sunt gata să intre într-o bătălie navală decisivă în Marea Nordului — numără 28 de cuirasate, 4 crucişătoare de luptă, 8 crucişătoare cuirasate. Se puteau gândi oare Puterile Centrale la o luptă navală? În Mediterana, forţele maritime austro-ungare, cu toate că fuseseră întărite cu două nave germane, sunt inferioare cu jumătate, atât în cuirasate, cât şi în crucişătoare de luptă, forţelor franceze. Flota germană, care realizase, începând cu 1900, progrese considerabile sub impulsul amiralului Tirpitz[17], rămâne, totuşi, inferioară celei engleze: ea dispune de 40 de cuirasate contra 64; de 4 crucişătoare de luptă contra 10; de 50 de mici crucişătoare contra 108; „Flota de larg", cea care se va confrunta cu „Marea Flotă" engleză în ziua când va primi ordin, număra 23 de mari unităţi, în timp ce adversara sa dispunea de 32. Acest raport de forţe nu putea fi modificat decât foarte lent, ţinând cont de timpul îndelungat necesar construcţiei navelor de luptă. Dar oare marile şantiere navale engleze nu deţineau o capacitate de producţie superioară celor germane? Războiul submarin către care înclină Amiralitatea germană va însemna un mare efort; îi vor trebui doi ani şi jumătate pentru a deţine mijloace considerabile în acest domeniu militar.

[17] Alfred von Tirpitz (1849–1930), amiral german care iniţiază şi conduce vastul program de înarmări navale, cu scopul creării unei flote de luptă menite să susţină politica lui Wilhelm al II-lea — *Realpolitik* — prin care Imperiul german îşi căuta „un loc sub soare". Concepând flota navală ca factor politic şi militar, în anii 1898 şi 1900 sunt votate primele legi privind dezvoltarea acesteia. (N.tr.)

II. Perspectivele diplomatice

Pentru a încerca modificarea avantajelor în cadrul balanţei de forţe existente, fiecare dintre cele două coaliţii gândea, încă de la începutul războiului, să antreneze în conflict statele neutre europene. Nici unul dintre acestea nu putea rămâne indiferent la marea bătălie la care asista ca spectator, căci orice modificare importantă adusă statutului teritorial continental sau orice schimbare profundă a echilibrului de forţe între marile puteri nu întârziau să îi afecteze securitatea sau interesele. Unele dintre statele neutre aveau chiar interese imediate, urmărind desfăşurarea evenimentelor cu o atenţie particulară: acestea sunt statele care vor să elibereze de sub dominaţia străină „o minoritate naţională"[18] şi să readucă sub suveranitatea lor teritoriul în care trăia respectiva minoritate. Ce posibilităţi ofereau beligeranţii, în vederea realizării intereselor lor naţionale, neutrilor?

Începând din 1908, în Turcia puterea se afla în mâinile „Junilor Turci", naţionalişti convinşi, care intenţionau să redreseze ţara. Pe de o parte, doreau să facă din Imperiul otoman un stat naţional, pe de altă parte, principalul lor conducător, Enver Paşa, visa să reunească întreaga populaţie turcă — din Caucaz până în Turkestan — aflată sub dominaţia rusă. Violent anti-rus, admirator al Germaniei, Enver Paşa înţelege să-şi angajeze ţara, prin orice mijloace posibile, alături de aceasta. La 30 iulie 1914, el semnează un tratat secret cu Germania şi, la 2 noiembrie, Turcia intră în război.

România (7 500 000 de locuitori) privea către populaţiile de limbă română care trăiau pe teritoriul rus (Basarabia) sau pe cel austro-ungar (Transilvania, Banatul de Timişoara, Bucovina). Încă de la deschiderea ostilităţilor, Puterile Centrale promiteau

[18] Vezi pagina 27. (N.a.)

guvernului român Basarabia, cu condiţia respectării tratatului de alianţă care îl lega, începând din 1883, de Austro-Ungaria. Antanta îl lăsa să spere că, dacă ar intra în război de partea sa, ar putea obţine Transilvania. Declaraţia de neutralitate, dată de guvernul român la 3 august 1914, lasă deschisă posibilitatea unor viitoare negocieri cu ambele grupări beligerante, care se vor purta până în vara lui 1916.

Bulgaria (4 700 000 de locuitori), înfrântă în 1913, în Al Doilea Război Balcanic, nu şi-a pierdut speranţa într-o revanşă: ea privea către Dobrogea, pe care a trebuit să o cedeze României[19], dar mai ales spre Macedonia greacă sau sârbă. În consecinţă, din acest moment Serbia se găsea într-o situaţie critică, şi nu este surprinzător faptul că politica bulgară caută să profite cât mai mult. Puterile Centrale sunt gata să-i ofere avantaje, în timp ce Rusia nu poate face apel decât la trecutul istoric, invocând solidaritatea slavă. Neutralitatea bulgară nu este decât o stare de aşteptare care va lua sfârşit în toamna lui 1915[20].

Grecia (4 800 000 de locuitori) vrea să-şi apere, în faţa lăcomiei bulgare, teritoriile pe care le obţinuse în Macedonia[21]; privea însă şi spre populaţia de limbă greacă din regiunea litoralului Traciei orientale până în Asia Mică şi insulele din Marea Egee, care trăia sub dominaţie turcă: „eliberarea" acestei populaţii reprezenta „marea idee" care avea să călăuzească orice revendicare naţională încă de la formarea statului grec modern[22].

---

[19] Congresul de la Berlin (1878) recunoaşte independenţa României şi drepturile sale asupra Dobrogei. (N.tr.)

[20] La 11 octombrie 1915, Bulgaria declanşează ostilităţile împotriva Serbiei, fără o declaraţie prealabilă de război. (N.tr.)

[21] În urma celui de-Al Doilea Război Balcanic (1913), prin Tratatul de pace greco–turc (Atena), sudul Macedoniei, împreună cu vestul Traciei şi Epirul intră în componenţa teritorială a statului grec. (N.tr.)

[22] În urma războiului de eliberare de sub dominaţia otomană (1821–1829), Conferinţa Internaţională de la Londra, din martie 1829 (Anglia, Franţa, Rusia), recunoaşte autonomia Greciei sub suzeranitatea otomană. Independenţa statului grec este recunoscută de către Turcia prin Tratatul de pace ruso–turc de la Adrianopol. (N.tr.)

Aceste sentimente şi interese trebuiau să orienteze politica greacă către puterile Antantei: aceasta este poziţia preşedintelui Consiliului, Venizelos, care nu vedea în neutralitate doar un expedient provizoriu. Dar regele Constantin, cumnatul lui Wilhelm al II-lea, deşi convins că războiul european se va sfârşi cu o victorie germană, estima că neutralitatea este conformă intereselor fundamentale ale statului său.

Atitudinea Italiei prezintă o cu totul altă semnificaţie, întrucât acest mare stat (36 de milioane de locuitori) dispunea de o forţă militară considerabilă şi deţinea în Mediterana o poziţie strategică esenţială. Timp de aproape un an, în mediile politice italiene s-a desfăşurat o vie dezbatere între „intervenţionişti" (a interveni, dar de partea cui?) şi „neutralişti", în timp ce populaţia, în cea mai mare parte rurală, a rămas indiferentă. La stânga eşichierului politic, Partidul Socialist este neutralist, în afară de unul dintre conducătorii săi, Benito Mussolini, care, mai întâi violent neutralist, devine intervenţionist. Partidele de dreapta sunt intervenţioniste, în particular naţionaliste. Ele sunt, mai întâi, favorabile Puterilor Centrale, evoluând apoi către ideea unei intervenţii alături de Antanta. La centru, Partidul Liberal şi principala personalitate politică a momentului, Giolitti[23], sunt neutralişti, estimând că au puterea de a obţine de la Austro-Ungaria, fără război, posesiunile considerate italiene (în special, Triestul). Cea mai mare parte a catolicilor este, de asemenea, neutralistă.

Iniţial, mai mult neutralist, conducătorul guvernului, conservatorul Antonio Salandra[24], pentru că nu a obţinut

[23] Giuseppe Giolitti (1842–1928), om politic italian, de mai multe ori preşedinte al Consiliului de Miniştri. (N.tr.)

[24] Antonio Salandra (1853–1931), om politic şi de stat italian, preşedinte al Consiliului de Miniştri (1914–1917). (N.tr.)

promisiuni ferme din partea Austro-Ungariei, se orientează spre ideea participării în război alături de Antanta. La 26 aprilie 1915, el semnează cu aceasta Pactul de la Londra, prin care se promiteau Italiei teritoriile iredente[25]. În schimb, Parlamentul nu părea pregătit să-l urmeze pe Salandra, dar la mijlocul lunii mai 1915 se desfăşoară, în toate marile oraşe ale ţării, ample manifestaţii organizate de naţionalişti în favoarea intervenţiei în război. La 24 mai, Italia intră în război împotriva Austro-Ungariei.

III. Forţele economice

În timpul primelor luni ale conflictului, în toate statele beligerante — unde se manifesta credinţa într-un război de scurtă durată — ritmul activităţii economice este mult încetinit: fiecare dintre acestea miza să trăiască din rezerve. Perspectiva unui război de durată a ridicat, dintr-o dată, probleme grave. Trebuia creată de urgenţă o industrie de război, căci, pretutindeni, armata suferea din cauza crizei de muniţie şi de material de luptă. De asemenea, trebuiau asigurate populaţiei civile produsele alimentare şi îmbrăcămintea necesare, în ciuda uriaşei cereri de resurse reclamate de nevoile armatei. Imediat a apărut şi penuria de forţă de muncă datorată mobilizării majorităţii bărbaţilor de vârstă activă din industrie şi din agricultură. Iată de ce aceasta (forţa de muncă – n.tr.) nu se mai supune liberului joc al intereselor individuale, care este permis în obţinerea profitului şi în satisfacerea nevoilor esenţiale. Mobilizarea unei mari părţi a resurselor economice şi controlul statului asupra tuturor formelor de producţie sunt, în aceste condiţii, necesare.

[25] Revendicarea eliberării unor teritorii şi a populaţiilor naţionale aflate sub ocupaţie străină. Mişcarea iredentistă are un caracter politic. (N.tr.)

Totuşi, în cadrul efortului comun de mobilizare economică, partenerii nu sunt egali. Printre beligeranţi sunt unii care trebuie să trăiască în principal din propriile resurse sau din cele ale vecinilor imediaţi, în timp ce alţii pot apela fără restricţii la rezervele de hrană, la materiile prime şi la mijloacele de producţie industrială ale statelor neutre, mai ales din Statele Unite. Stăpânirea şi controlul mărilor sunt cele care asigură avantajele, or, această dominaţie aparţinea incontestabil Marii Britanii şi Franţei. Datorită superiorităţii navale, cele două state pot declara blocada[26] Puterilor Centrale şi împiedica aprovizionarea acestora cu produse alimentare şi materii prime. Ele dispuneau de mijloace necesare distrugerii navelor comerciale duşmane care se aventurau să părăsească porturile; le supuneau controlului, încă de la debutul ostilităţilor, şi fără a respecta regulile de drept stabilite prin Conferinţa internaţională din 1909[27] privind navele comerciale neutre şi „dreptul de navigaţie pe mare", pentru a identifica mărfurile „destinate duşmanului", înţelegând prin acestea principalele produse alimentare. În replică, Guvernul german declanşează un „război de urmărire", purtat de submarine.

„Pe seama neutrilor" se desfăşoară, aşadar, o luptă economică de urmărire. Armatorii scandinavi, olandezi şi, de asemenea, cei americani riscă să-şi vadă încărcătura vapoarelor confiscată de navele engleze, sau torpilată de submarinele germane. Protestele lor sunt vehemente, cu precădere în ceea ce priveşte Germania, întrucât submarinele nu cruţau vieţile omeneşti.

În acest război economic, Germania este cea care suferă cel mai mult. Desigur, pe continent, ea este principala putere industrială, dar acum se vede lipsită de cea mai mare parte a importurilor efectuate în timp de pace.

---

[26] Blocadă: ansamblu de măsuri destinate izolării unei ţări sau a unui grup de ţări. (N.tr.)

[27] Anglia şi Franţa vor denunţa Declaraţia de la Londra privind „drepturile neutrilor pe mare", la 7 iulie 1916. (N.tr.)

Din 1915, Germania este obligată să introducă raţionalizarea produselor de consum alimentar.

IV. Forţele morale

Efortul combatanţilor trebuie să fie susţinut printr-un efort al naţiunii. Îşi vor păstra acestea, la capătul unui lung şir de încercări, voinţa de a învinge? Sunt ele capabile să uite confruntările politice sau religioase, ori conflictele sociale care le-ar deturna de la efortul esenţial? În toate statele beligerante guvernele au adresat, în momentul în care s-au declanşat ostilităţile, un presant apel la uniune, care este generos perceput.

Această „uniune sacră", după formula inventată în Franţa de Raymond Poincaré[28], va fi durabilă? Unele divergenţe de opinie trebuie inevitabil să se manifeste, atunci când se pune problema de a aprecia iniţiativele guvernelor în domeniul economic sau metodele adoptate pentru conducerea războiului; ele îşi au ecoul în dezbaterile parlamentare; dar aceste luări de poziţie nu contestau necesitatea efortului de război, dimpotrivă, reproşau guvernelor ezitările în adoptarea unor iniţiative mai energice. Dincolo de aceste dificultăţi, două importante forţe puteau ameninţa coeziunea naţională. Una este cea a grupurilor de populaţie care se simţeau străine de statul în care trăiau, pentru că nu vorbeau limba sau nu practicau religia celorlalţi locuitori, pentru că nu posedau acelaşi patrimoniu de tradiţii şi trecut istoric sau pentru că fuseseră ataşate

[28] Raymond Poincaré (1860–1934), jurist şi om politic francez. Prim-ministru al guvernului de uniune naţională (1912–1913), adept al unei politici ferme faţă de Germania. Preşedinte al Republicii franceze (1913–1920). (N.tr.)

statului prin cucerire: acestea sunt „minorităţile naţionale". Cealaltă este idealul internaţionalist al socialismului.

Problema „minorităţilor naţionale" are, încă din primele luni ale războiului, un rol decisiv. Franţa este singurul dintre statele beligerante care ignoră aceste dificultăţi. Germania are pe teritoriul său 5 milioane de alogeni: alsacieni, loreni, polonezi din Poznania şi Prusia occidentală, danezi din Schleswigul septentrional; dar aceste minorităţi sunt numeric prea slab reprezentate pentru a fi tentate să treacă de la rezistenţa morală la cea armată. Marea Britanie se preocupă de situaţia din Irlanda, unde aplicarea statutului de autonomie, votat de Parlamentul britanic, avea să provoace, în primăvara lui 1914, ameninţarea cu războiul civil între provincia Ulster, populată în majoritate de protestanţi, şi celelalte trei provincii a căror populaţie este catolică; printre naţionaliştii Irlandei catolice, extremiştii, favorizaţi de criza internaţională, nu vor încerca oare să obţină nu numai aplicarea acelui *Home Rule*[29], ci şi independenţa? În Imperiul rus trăiau 25–30 de milioane de alogeni — polonezi, letoni şi lituanieni, finlandezi, românii din Basarabia şi turco-tătarii de pe Volga —, fără a mai pune la socoteală evreii, numeroşi în provinciile din vest; or, cele două grupuri care au conştiinţa naţională cea mai activă locuiesc tocmai în zonele de graniţă, acolo unde se vor desfăşura operaţiuni militare. În sfârşit, Austro-Ungaria este, prin excelenţă, „statul naţionalităţilor". Minorităţile naţionale — cehii din Boemia, polonezii ruteni din Galiţia, românii din Transilvania, slovacii din Ungaria septentrională, sârbii, croaţii şi slovenii din sudul Imperiului, italienii din Trentin şi Istria — formau împreună jumătate din populaţia Imperiului. Ele au, în cea mai mare parte, o conştiinţă

[29] În traducere: „auto-guvernare". Regim de autonomie revendicat de irlandezi, începând cu anul 1870. În 1873, se creează Liga *Home Rule* din care se va naşte Partidul Naţional Irlandez (1877). Principiul autonomiei irlandeze va fi votat în 1912 şi aplicat în 1914. (N.tr.)

naţională activă şi o tradiţie politică; n-ar putea ele tinde, favorizate de conjunctura crizei internaţionale, la eliberarea de sub dominaţia austriecilor sau a maghiarilor din Ungaria?

Prin urmare, mişcările naţionale sunt, pentru aproape toate statele beligerante, o cauză de slăbiciune internă, pe care adversarii lor pot căuta să o exploateze.

Doctrina socialistă internaţională a eşuat. Biroul Socialist Internaţional avea să ceară, la 29 iulie 1914, tuturor organizaţiilor socialiste din statele ameninţate de război să iniţieze puternice demonstraţii pacifiste pentru a împiedica conflictul. Importante demonstraţii au fost organizate de socialişti şi de sindicate, îndeosebi în Germania şi în Franţa, dar, foarte rapid, sentimentul naţional avea să înăbuşe idealul solidarităţii internaţionaliste. După câteva ezitări, partidele socialiste şi-au exprimat dorinţa de a susţine politica guvernelor lor, votând credite de război. Adeziunea grupurilor parlamentare socialiste la „uniunea sacră" a întrunit unanimitatea la Paris şi la Berlin; la Londra ea avea să fie aproape unanimă (numai 4 voturi dizidente), cu toate că şeful partidului, Ramsay Mac Donald, se declarase „neutralist"; singura excepţie importantă se manifestă la Sankt Petersburg, unde deputaţii social-democraţi ruşi, atât menşevici[30] cât şi bolşevici[31], au refuzat votarea creditelor de război. Biroul Socialist Internaţional, conştient de neputinţa sa, nu a mai reacţionat.

Reluarea relaţiilor socialiste internaţionale s-a făcut, totuşi, în septembrie 1915. Iniţiativa a aparţinut socialiştilor neutri care au primit sprijinul conducătorilor socialişti italieni (singurul dintre aceştia care a pus sentimentul naţional înaintea idealului

[30] Menşevici: orientare politică în cadrul Partidului Muncitoresc Social-Democrat Rus (1898), care, începând cu 1903, se opune bolşevicilor. După revoluţia bolşevică din octombrie 1917, vor fi eliminaţi. (N.tr.)

[31] Bolşevici: orientare politică născută în cadrul Internaţionalei a II-a, dominată de personalitatea lui V.I. Lenin şi inspirată de teoriile sale. În cadrul Congresului al II-lea al P.M.S.D.R. se adoptă programul propus de Lenin şi susţinut de bolşevici. (N.tr.)

internaţional — Benito Mussolini — a fost exclus din partid, în ianuarie 1915). Gruparea bolşevicilor, refugiată fie în Elveţia, în jurul lui Lenin, fie la Paris, alături de Troţki, le-a venit imediat în ajutor. Aceşti „promotori" vroiau să pună bazele unei noi organizaţii care să înlocuiască Biroul Socialist Internaţional, a cărui „slăbiciune" este evidentă[32], şi care să-i reunească pe socialiştii rămaşi fideli doctrinei solidarităţii muncitoreşti. Acesta este scopul Conferinţei întrunite la Zimmervald[33] — în apropiere de Berna — între 5 şi 8 septembrie 1915. Ea nu grupează decât un mic număr de militanţi socialişti: 38 de participanţi de 11 naţionalităţi, printre care doi francezi, lideri ai mişcării sindicale, Alphonse Merrheim şi Roger Bourderon, ruşi ca Lenin şi Troţki. Marile partide socialiste, precum cel francez sau cel german, nu au fost reprezentate oficial. Conferinţa s-a sfârşit prin adoptarea şi publicarea unui manifest[34] care nu a avut, câtuşi de puţin, un ecou imediat.

Războiul — „uriaş abator uman" — este „produsul imperialismului"; el nu poate să ducă decât la „falimentul civilizaţiei, la recesiune economică şi la reacţiune politică", spune manifestul. Partidele socialiste şi organizaţiile muncitoreşti care au acceptat „uniunea sacră" şi-au abandonat datoria. Membrii Conferinţei, „rămaşi fideli solidarităţii internaţionale a proletariatului şi luptei de clasă", vor reluarea luptei „pentru înfrăţirea popoarelor, pentru socialism" şi, de asemenea, a „luptei pentru pace". Această pace urma să fie încheiată „fără anexiuni, fără despăgubiri de război", dar va trebui să respecte „dreptul popoarelor la autodeterminare" care reprezintă „baza de nezdruncinat a ordinii şi raporturilor dintre naţiuni".

---

[32] Biroul Socialist Internaţional eşuează în încercarea convocării unui Congres Socialist Internaţional extraordinar, la 8 august 1914 (Paris), încetându-şi practic activitatea şi, o dată cu el, eşuează şi Internaţionala a II-a. (N.tr.)

[33] Conferinţa urmărea clarificarea poziţiilor faţă de război ale mişcării socialiste internaţionale. (N.tr.)

[34] Manifestul aprecia că războiul are un caracter imperialist. (N.tr.)

Acest text, redactat de Troţki[35] şi apreciat de Lenin ca „timorat", a dorit să lanseze drept cuvinte de ordine „greva politică" şi, de asemenea, „războiul civil". Din noua mişcare, care are ca organ permanent *Comisia Socialistă Internaţională* cu sediul la Berna, la care Lenin nu a refuzat să participe (cu atât mai mult, cu cât el acceptase să semneze Manifestul), s-a creat, din iniţiativa lui, un grup distinct, „stânga zimmervaldiană", pentru care lupta în favoarea păcii nu este, după cum declară chiar Lenin în ziarul său „Sozialdemokrat", decât „frazeologică" dacă ea nu este legată de lupta de clasă — lupta „revoluţionară" a proletariatului.

Totuşi, forţele „separatiste" care ameninţau unanimitatea naţională nu au, între anii 1914–1915, decât un rol episodic. Influenţa „zimmervaldienilor" este restrânsă la mici grupuri de militanţi care sunt mai mult pacifiste decât revoluţionare. „Minorităţile naţionale", chiar şi în Austro-Ungaria, nu sunt încă focarul unei rezistenţe active. Numai către sfârşitul lui 1916 se vor dezvolta aceşti germeni. Până atunci, opinia publică, cu toate că se manifestă printr-o presă supusă cenzurii, este câştigată, fără aparente reticenţe, pentru efortul necesar susţinerii războiului. În statele care duc greul conflictului, mediile politice, cea mai mare parte a intelectualităţii, reprezentanţii marilor interese economice apreciau că naţiunea se poate aştepta la o creştere a puterii şi a prestigiului, prin legitimarea cu succes a efortului depus. Mai ales în cazul Germaniei este stabilit, cu largheţe, un plan de anexiuni teritoriale, care stimulează iniţiative importante. Este oare surprinzător faptul că, din acest moment, „harta războiului", în ciuda eşecului planului iniţial al Statului Major German, devine favorabilă Reichului?

---

[35] Lev Davidovici Troţki (1879–1940), revoluţionar rus; studii de drept şi matematică. Este arestat în mai multe rânduri pentru activitatea revoluţionară şi deportat în Siberia. Evadează şi, în exil, la Londra, îl cunoaşte pe Lenin. În 1905, prezidează Sovietul Suprem de la Petersburg. În 1917, se raliază bolşevicilor. Este creatorul Armatei Roşii, pe care o conduce în timpul Războiului Civil (1918–1920). În urma conflictelor cu Stalin, este exilat şi asasinat în Mexic, în 1940. (N.tr.)

Capitolul II

EŞECUL PLANULUI DE RĂZBOI GERMAN (august–noiembrie 1914)

Planul de război german[36], elaborat de peste 15 ani, prevedea o mare ofensivă îndreptată rapid împotriva Franţei, traversând teritoriul Belgiei neutre: această ofensivă depăşea pe la nord linia fortificaţiilor franceze, estimându-se că în „şase săptămâni" putea să aducă o victorie totală; apoi, toate forţele germane vor putea fi „aruncate" împotriva Rusiei. În consecinţă, Marele Stat Major concentrează pe frontul său occidental 78 de divizii care vor avea în faţa lor 83 de divizii (72 franceze, 5 engleze, 6 belgiene) plasate sub trei comandamente diferite; germanii au lăsat numai 9 divizii pe frontul oriental, contând pe forţele austro-ungare care să-i ţină la respect pe ruşi până când va fi obţinută victoria finală asupra Franţei. Statul Major German este convins că războiul va fi scurt, cel mult cinci sau şase luni, iar după înfrângerea francezilor, vor fi suficiente câteva mari bătălii pe frontul răsăritean, în urma cărora soarta războiului să fie pecetluită.

I. Bătălia frontierelor

Prima parte a manevrelor militare — învăluirea strategică a adversarului — se desfăşoară conform previziunilor Statului Major German.

[36] Planul de campanie este elaborat, în 1905, de generalul Alfred von Schlieffen (1833–1913), şeful Statului Major German (1891–1906), feldmareşal (1911). Se baza pe un război fulger, purtat cu efective umane imense şi mijloace militare uriaşe. Acreditează ideea unui război surprinzător de scurtă durată, axat pe bătălii de nimicire a adversarului, care să fie distrus prin tactica învăluirii. (N.tr.)

La 18 august, după cucerirea Liègeului[37], aripa dreaptă a armatei germane începe să se desfăşoare pe teritoriul Belgiei în direcţia Bruxelles şi Namur, în timp ce grosul armatei belgiene se repliază pe linia fortificată a Anversului. Comandantul şef francez, generalul Joffre[38], avea stabilit un plan de concentrare a forţelor — „Planul XVII"[39] — potrivit căruia armatele din prima linie a frontului îşi aveau cartierele generale la Rethel, Verdun, Neufchâteau, Épinal. El se aştepta, totuşi, la violarea neutralităţii belgiene, dar credea că aripa dreaptă a armatei germane se va mărgini să pătrundă în munţii Ardeni, nedepăşind râul Meuse. Din ce cauză avea această convingere? Pentru că subestimase forţa acestei aripi drepte a armatei germane; el nu avusese în vedere faptul că diviziile de rezervă duşmane puteau fi aduse pe front încă de la începutul conflictului. De asemenea, nu prevăzuse că putea fi angajat în două ofensive, una între munţii Vosgi şi râul Moselle, în zona iazurilor din Lorena, cealaltă, în Luxemburgul belgian. Cucerirea Liègeului, înaintarea germanilor spre Bruxelles[40], avertismentele generalului Lanrezac — comandantul flancului stâng francez (Armata a V-a) — nu-i sunt argumente suficiente pentru a îndrepta eroarea: Joffre se limitează la a transfera două corpuri din armata staţionată în Lorena, pe care le trimite pe Meuse, în zona Marienbourg. Operaţiunea de învăluire declanşată de forţele germane se revarsă fără opreliştе asupra dispozitivului francez; la nord de Thionville, germanii aveau 52 de divizii, francezii, 32.

---

[37] 4–7 august, bătălia pentru Liège. (N.tr.)

[38] Joseph J.C. Joffre (1852–1931), general şi mareşal francez (1917). (N.tr.)

[39] Planul concentra efectivele militare şi atenţia operaţiunilor în Alsacia şi Lorena. După 1871, strategii militari francezi au fost dominaţi de ideea unui teatru de război pe malurile Mamei şi nu peste Rhin, dar după 1906 devine dominantă ideea marşului direct asupra inamicului. În ansamblu, „Planul XVII" convenea strategiei lui Schlieffen bazată pe o lovitură decisivă, pusă în practică cu aripa dreaptă a frontului. (N.tr.)

[40] Armata germană ocupă Bruxelles, la 20 august. (N.tr.)

Joffre menţine, totuşi, decizia declanşării ofensivei, socotind că duşmanul este, cu certitudine, prea slăbit de luptele din celelalte sectoare ale frontului pentru a-şi mai putea desfăşura aripa dreaptă a trupelor până la Bruxelles. În timp ce, la 20 august, în Lorena, armata condusă de Castelnau se loveşte, la Morhange, de poziţii bine organizate pe care nu le poate străpunge, retrăgându-se către Grand-Couronné de Nancy, armata aflată sub conducerea generalului Langle de Cary angajează, la 22 august, bătălia din Ardeni.

Cu toate că dispunea de o netă superioritate numerică, această armată, luptând pe un teren împădurit, unde acţiunea de comandă este dificilă, s-a epuizat în atacuri inutile; a doua zi, ea a fost obligată să se replieze spre Meuse. Planul ofensivei franceze a eşuat.

În acelaşi timp, Comandamentul german a lansat marea operaţiune militară, cea care trebuia să-i asigure succesul mişcării de învăluire. Aceasta este bătălia de la Charleroi (21–23 august). Generalul von Bülow, care comandă aripa dreaptă germană, dispune de 30 de divizii; armata condusă de generalul Lanrezac se sprijină pe 4 divizii britanice şi una belgiană, în total 19 divizii. Pe 23 august, către seară, Lanrezac se teme că va fi încercuit; dă ordinul de întrerupere a luptei şi-şi repliază trupele spre Givet.

„Bătălia frontierelor" se încheie, aşadar, peste tot, cu victoria germană. Armatele franceze păstrează numai un pivot solid în Lorena. Pe tot restul liniei frontului ele sunt în plină retragere. Ordinul de urmărire este dat, la 27 august, de generalul Moltke[41], comandantul şef. După opt zile de

[41] Helmuth von Moltke (1848–1916), general german, şef al Marelui Stat Major German (1906–1914). (N.tr.)

marşuri forţate, armatele germane ating Marna. Totuşi, comandamentul nu a obţinut rezultatul pe care punea atât de mare preţ: să captureze flancul drept al adversarului. Armata lui Lanrezac şi corpul expediţionar britanic i-au scăpat. Pe 26 august, la Cateau, şi pe 29, la Guise, forţele franco-engleze au reuşit să se elibereze de presiunea germană şi, în 31 august, au putut trece peste Marna la Château-Thierry, înainte ca avangarda duşmană să atingă podurile. Victoria germană rămâne incompletă, de vreme ce forţele adversarului, cu toată retragerea epuizantă, şi-au păstrat coeziunea.

Totuşi, Moltke nu a renunţat încă la speranţa de a învălui „masa principală" a forţelor franceze. La 2 septembrie, el dă armatelor ordinul de „a-i respinge pe francezi dincolo de Paris, în direcţia sud-vest". Pentru a se apăra împotriva ameninţării ce plana asupra flancului armatei, şi anume prezenţa fortificaţiilor Parisului, el mizează pe armata care constituia aripa dreaptă a frontului — Armata I (Kluck) — şi care trebuie să se plaseze „eşalon în arier-gardă", adică să ţină linia frontului la Ourcq, fără a se deplasa pe Marna. În fapt, Kluck s-a mărginit să plaseze în flancul de apărare unul dintre corpurile sale armate şi să continue înaintarea în marş.

II. Bătălia de pe Marna

Acum prinde să se contureze replica franceză. Începând cu 25 august, Joffre îşi însuşeşte lecţia „bătăliei frontierelor": caută să restabilească echilibrul, întărind flancul drept al armatei. Printr-o vastă operaţiune de re-grupare a unor unităţi militare luate din diferite sectoare ale frontului, el concentrează în zona Parisului — a cărei garnizoană era formată numai din „localnici" — o nouă

armată, cea a generalului Maunoury, care, la 1 septembrie, reunea 11 divizii; aceasta avea misiunea de a ataca din flanc, atunci când circumstanţele îi vor fi favorabile, aripa armatei germane aflate în marş.

În ce moment? La 3 septembrie, Joffre nu ştia încă: intenţiona să continue „timp de câteva zile" retragerea, păstrând însă la cele două extremităţi ale frontului — Paris şi Verdun — punctele de sprijin care îi vor putea permite reluarea ofensivei. A doua zi este avertizat de situaţia precară a Armatei I germane al cărei flanc de apărare este insuficient. Ocazia este, aşadar, favorabilă. Trebuie surprinşi imediat? Joffre are în vedere deplasarea armatei lui Maunoury la sud de Marna, în timp ce Gallieni[42], comandantul trupelor concentrate în zona Parisului, printr-o contralovitură, urma să împingă atacul la nord de râu. În primul caz, bătălia va fi angajată la 7 septembrie, în cel de-al doilea, la 6 septembrie. Joffre, după ce s-a asigurat că Armata a V-a, unde Lanrezac este înlocuit de Franchet d'Espérey, şi corpul expediţionar britanic sunt capabile să reia ofensiva, sfârşeşte prin a accepta planul Gallieni. În seara zilei de 4 septembrie, la ora 22, dă ordinul general: „Este convenabil a profita de situaţia riscantă a Armatei I germane pentru a concentra asupra ei eforturile armatelor aliate ale extremei stângi".

În acel moment, Moltke, în sfârşit înştiinţat asupra concentrării forţelor franceze în Lorena, înţelege gravitatea „pericolului care ameninţă dinspre Paris". Lasă armatele din centru să-şi continue înaintarea în marş, dar ordonă celor două armate din aripa dreaptă — Kluck şi Bülow — să facă „faţă spre est". Acest front defensiv nu se poate, totuşi, forma imediat, căci cea mai mare parte a diviziilor germane trecuseră deja Marna, în timp ce trupele lui Maunoury sunt gata de atac la nord de acest râu.

[42] Joseph Simon Gallieni (1849–1916), general francez. (N.tr.)

La ora când se va angaja bătălia de pe Marna, cei doi adversari au în dispozitiv forţe aproape egale: Moltke — 75 de divizii[43], Joffre — 79[44]. Totuşi, prin întăririle venite din trupele de rezervă, infanteria franceză şi britanică este sensibil mai numeroasă decât cea germană. Acum, după toate datele strategice, avantajul este de partea franco-englezilor. În timp ce, în bătălia de la Charleroi, cele două armate germane de linie aveau 30 de divizii în faţa a 19 franco-engleze, ele nu mai dispuneau acum decât de 20, pe când franco-englezii aveau 30. Pentru ce aceste două armate germane, a căror misiune de luptă era decisivă, au fost lipsite, în bună parte, de efectivele lor? Ele au trimis patru divizii în faţa Anversului[45], fortificaţie în sistemul de apărare belgian; au lăsat alte trei divizii în faţa Maubeugeului pentru a-l asedia; în sfârşit, la 26 august au pus la dispoziţia Marelui Cartier General alte patru divizii care, pe 29, au fost trimise spre Prusia orientală să întărească forţele de acolo. Fără îndoială, armatele germane ar fi putut primi în compensaţie întăriri scoase din cadrul unităţilor din Lorena. Dar Moltke a ignorat, până la 4 septembrie, deplasările de forţe efectuate de Joffre şi nu a luat nici o iniţiativă în această privinţă. Orbit de primele succese şi convins că înfrângerea francezilor era de acum înainte o certitudine, el a slăbit aripa dreaptă, fără să anticipeze amploarea replicii ameninţătoare.

Este după-amiaza zilei de 5 septembrie, atunci când începe marea bătălie pe înălţimile de la vest de Ourcq — unde armata lui Maunoury atacă flancul de apărare al armatei lui Kluck —, şi este după-amiaza zilei de 9 septembrie atunci când francezii

[43] În total 680 000 de combatanţi. (N.tr.)

[44] Aproximativ 842 000 de combatanţi. (N.tr.)

[45] 28 septembrie–9 octombrie: asediul şi ocuparea Anversului. (N.tr.)

obţin victoria. În fapt, în timpul celor patru zile în care cele două armate se înfruntă cu toate forţele de care dispun, înaintările de trupe de la Paris spre Verdun şi de la Verdun spre munţii Vosgi reprezintă două teatre de operaţiuni distincte:

La est de tabăra de la Mailly, pe frontul din Argonne, de la Meusa superioară până la Grand-Couronné de Nancy, germanii atacau spre sud; atacau, de asemenea, de la est la vest pe linia frontului de la Moselle şi Meurthe; dacă aceste două ofensive reuşeau, punga pe care frontul francez o forma la Verdun era ameninţată cu încercuirea. Pe 8 septembrie, timp de câteva ore, Comandamentul german crede în succes: o breşă era deschisă în regiunea Revigny, între Armata a IV-a şi a III-a franceze, dar ea a fost obturată prin înaintarea în linie a unui corp de armată scos cu trei zile mai devreme de pe frontul din Lorena.

În partea de vest a frontului, armatele franceze şi corpul expediţionar englez au reluat ofensiva. Dintr-o dată, situaţia celor două armate germane din flancul drept devine dificilă. Kluck îşi readuce în grabă diviziile la nord de Marna pentru a para atacul lui Maunoury, deschizând o largă breşă între armatele sale şi cele ale lui Bülow; linia Petit-Morin este apărată de o simplă cortină de cavalerie, care poate fi uşor atrasă într-o busculadă. Cei doi generali germani nu ignorau acest pericol, dar sperau ca, printr-o acţiune viguroasă a celor două extremităţi ale frontului de luptă, să smulgă victoria înainte ca breşa să fie larg deschisă. Pe Ourcq, Kluck încearcă să învăluie prin nord armata lui Maunoury; Bülow, ducând tot greul pe aripa stângă, a traversat mlaştinile de la Saint-Gond, atacând diviziile lui Foch. Eforturile germanilor rămân zadarnice. Or, pe 8 septembrie, linia Petit-Morin este străpunsă, iar pe 9 dimineaţa, corpul expediţionar englez trece Marna. De acum, Armata I germană riscă să fie atacată din spate, iar Armata a II-a, din flancul stâng. Retragerea celor două armate este inevitabilă.

Înfrângerea suferită de flancul drept al armatei îl obligă pe Moltke să înceteze ofensiva din Lorena şi să readucă în prima linie armatele din centru. La 10 septembrie, în urma puternicei contraofensive, întregul front

german a cedat. Dar ordinul de urmărire lansat de Joffre nu poate fi executat riguros, căci infanteria şi cavaleria sunt epuizate de efortul continuu pe care îl depuseseră, începând cu bătălia frontierelor, iar artileria se vede confruntată cu lipsa muniţiei. Intrarea în acţiune a unei noi armate germane, formată din divizii din Lorena şi trupe devenite disponibile în urma capitulării Maubeugeului (8 septembrie), opreşte urmărirea francezilor pe linia râului Aisne.

Atunci, de ambele părţi, comandanţii şefi se grăbesc să desfăşoare frontul de luptă în direcţia nord-vest şi apoi spre nord, efectuând o manevră de deplasare laterală a trupelor lor. Şi unul, şi celălalt se străduiesc când să-şi depăşească adversarul, când să evite această ameninţare. Este „cursa spre mare".

La sud de Amiens, Joffre pune în linie o nouă armată, care este respinsă la 25 septembrie pe Somme; câteva zile mai târziu, lansează, între Arras şi Béthune, noi forţe, fără prea mult succes; pregăteşte imediat o altă ofensivă în regiunea Lille[46], cu concursul diviziilor belgiene care veneau să evacueze Anversul. Falkenhayn[47], care l-a înlocuit pe Moltke, reia la rândul său ofensiva; el vroia să atingă porturile de pe ţărmul mării, la Pas-de-Calais, al căror control îi permitea să ameninţe direct Anglia, împiedicând astfel debarcarea de noi trupe engleze pe teritoriul francez. În bătălie el a respins cinci corpuri de armată formate din noi recruţi şi din voluntari. Pe 19 octombrie, dă ordin de atac al frontului de pe Yser[48], unde trupele belgiene se

[46] În cadrul ofensivei germane din 21 septembrie–12 octombrie, cu scopul de a atinge ţărmul mării, este ocupat oraşul Lille (12 octombrie). (N.tr.)

[47] Erich von Falkenhayn (1861–1922), general prusac, şef al Marelui Stat Major General German (1914–1916). (N.tr.)

[48] La 14 octombrie 1914, în Flandra se deschide un front format din trupe belgiene şi franceze. Începe „bătălia Flandrei" — 15 octombrie–12 noiembrie — în cadrul căreia s-au dus şi luptele de pe Yser şi Ypres. (N.tr.)

stabiliseră cu dificultate. Timp de trei săptămâni, Falkenhayn a lansat atacuri după atacuri, mai întâi la Dixmude, apoi la Ypres şi Messines, când belgienii au deschis ecluzele de la Nieuport şi au inundat valea Yser; această înverşunare rămâne însă zadarnică.

Armatele adverse sunt, de acum, faţă în faţă, făcând imposibilă orice tentativă de învăluire, singura manevră care în strategia militară clasică permitea obţinerea unui mare succes. De la mare la frontiera elveţiană s-a stabilizat un front continuu. Comandamentul german nutrea speranţa fermă de a reduce la tăcere rezistenţa franceză în cadrul unei singure campanii: mai întâi, şase săptămâni, apoi, câteva luni; acum însă el este obligat să-şi recunoască eşecul. Întregul său plan de război s-a prăbuşit.

La acest rezultat decisiv, armata rusă a avut aportul său. Acordurile încheiate între statele majore, şi menite să completeze convenţia militară franco–rusă, prevedeau ca trupele ruseşti să înceapă ofensiva după 14 zile de la decretarea mobilizării, pentru a uşura presiunea pe care aveau să o suporte armatele franceze. Promisiunea a fost ţinută[49]: Comandamentul rus a intrat cu una dintre armatele sale în Prusia orientală, înainte chiar de a se termina mobilizarea forţelor proprii, şi a obţinut rezultatul scontat, de vreme ce Moltke a fost constrâns să retragă patru divizii din teatrul principal de operaţiuni şi să le trimită pe frontul oriental. Ofensiva rusă a facilitat, aşadar, victoria de pe Marna; dar a fost repede năruită în bătălia de la Tannenberg[50]. La sfârşitul lui septembrie, în momentul în

[49] Ofensiva începe la 17 august 1914, armata germană fiind înfrântă în 19–20 august. Este urmată de puternica ofensivă rusă din Galiţia (21 august–18 septembrie). (N.tr.)

[50] 26–30 august 1914. (N.tr.)

care pe frontul francez se desfăşura „cursa spre mare", în bucla de pe Vistula, ruşii şi austro-germanii au luat, rând pe rând, iniţiativa, lansând manevre de învăluire, fără a obţine, însă, nici unii, nici alţii, avantaje importante. Toate aceste eforturi nu au decât o influenţă secundară, de vreme ce Comandamentul german nu a reuşit să scoată „din joc" forţele franceze.

III. Bilanţul campaniei din 1914

Care au fost factorii determinanţi în bătălia de pe Marna, moment decisiv al campaniei din 1914? Efectivele? Ele au fost aproape egale în ambele tabere. Calitatea combatanţilor? Cele două infanterii, în cele patru zile de confruntări, după 12 zile de marş forţat extenuant, au dat dovadă de un efort extraordinar, probând aceeaşi valoare. Infanteriştii germani au fost însufleţiţi în elanul lor de faptul că trăiseră de la începutul campaniei în euforia victoriei; infanteriştii francezi, care au suferit experienţa retragerii, şi-au regăsit, de când au primit ordinul de a reface frontul, întreaga înflăcărare. Armamentul? Superioritatea germană în ceea ce privea artileria grea nu a avut un rol important în acest război de mişcare, în care tunul francez de 75 mm şi-a păstrat avantajele (rapiditatea şi precizia tirului) asupra celui german de 77 mm. Comandamentul? Aici, fără nici o îndoială, trebuie căutată explicaţia. Moltke reflectase scrupulos, dar nu avea gustul riscului: probase acest fapt, la 26 august, atunci când şi-a slăbit flancul infanteriei, decizând să trimită întăriri în Prusia orientală. În timpul bătăliei, a menţinut Marele Cartier General în Luxemburg, prea departe de front, şi a primit informaţiile cu o asemenea întârziere, încât a lăsat o mare libertate de decizie comandanţilor săi militari, dintre care unul cel puţin — Kluck — a profitat pentru a lua iniţiative periculoase. În ultimul

moment, unul dintre colaboratorii săi, colonelul Hentsch, a primit misiunea de a se deplasa pe teren şi de a aprecia la faţa locului situaţia armatelor din flancul drept, dând ordinul de repliere. Prin urmare, Moltke n-a controlat bătălia. Joffre, cu toate că a comis, la rândul său, grave erori la începutul campaniei şi a înregistrat grele înfrângeri, şi-a păstrat calmul. Atunci când armatele sale erau în plină retragere, a ştiut să stabilească planul de redresare. Nu a prevăzut ora bătăliei, dar, când colaboratorii săi i-au semnalat momentul favorabil, a ştiut să ia decizia. Şi-a condus fără încetare, în timpul celor patru zile hotărâtoare, comandanţii de armate, menţinând între ei o strânsă colaborare. Fără a se îndoi o clipă de capacitatea, influenţa şi înflăcărarea subordonaţilor săi, el a dominat situaţia, dând dovadă de sânge rece, luciditate şi fermitate.

Eşecurile planurilor de război german şi francez au deschis perspectivele unui război mult mai îndelungat decât se anticipase şi au impus beligeranţilor un efort nebănuit. Statul Major German va fi constrâns să ducă „lupta pe două fronturi", a cărei primejdie o prevăzuse cu mult timp în urmă. Resursele economice vor juca, de acum înainte, un rol important în capacitatea de ofensivă sau în cea de rezistenţă ale beligeranţilor, şi, în acest domeniu, Marea Britanie şi Franţa, pentru că stăpâneau mările, vor avea avantaje[51]. În Germania, totuşi, opinia publică nu conştientiza încă pericolele pe termen lung. Deşi rezultatele nu fuseseră pe măsura aşteptărilor, ea avea ochii îndreptaţi spre harta operaţiunilor militare: întreaga Belgie, nord-estul Franţei şi o parte din Polonia rusească sunt ocupate. Cercurile conducătoare priveau încrezătoare. Pentru a le judeca, este suficient să urmărim cum înţelegeau ele „scopurile războiului".

[51] Vezi paginile 24–25. (N.a.)

Cancelarul Bethmann-Hollweg[52], un „moderat" totuşi, stabilise în momentul bătăliei de pe Marna, dar înainte de a-i cunoaşte deznodământul, un plan de pace profund anexionist, ţinând cont de sugestiile care îi fuseseră făcute de marii industriaşi germani. Franţa ar fi trebuit să-i cedeze Belfort, linia de fortăreţe din Lorena, de la Verdun la Toul şi Épinal, zona de coastă cuprinsă între Dunkerque şi Boulogne şi, mai ales, bazinul de exploatare a minereului de fier de la Briey-Longwy, indispensabil dezvoltării industriei metalurgice germane; Franţa ar fi semnat un tratat comercial care o punea „în stare de dependenţă economică faţă de Germania". Belgia ar fi trebuit să cedeze Liègeul şi poate Anversul, devenind un „stat vasal" care va primi pe teritoriul său garnizoane germane, intrând în „sistemul economic" german. Luxemburgul va fi alipit Imperiului german. Olanda rămânea în principiu independentă, dar trebuia să întreţină „relaţii strânse" cu Imperiul. În est, popoarele „non-ruse" (polonezi, lituanieni, ruteni) vor fi separate de Imperiul rus, formând o zonă de state-tampon, care ar ţine Rusia „la distanţă" de frontiera germană. În Europa Centrală, Germania stabilea o uniune vamală care îngloba nu numai Austro-Ungaria, ci şi Franţa, Belgia, Olanda, Danemarca şi teritoriile poloneze. Africa Centrală devenea, la rândul său, o colonie germană.

Conducătorii germani nu au abandonat acest program, în ciuda rezultatului bătăliei de pe Marna. Într-un raport diplomatic din 6 octombrie, ambasadorul austro-ungar la Berlin constată că în rândul acestor medii nimeni nu renunţă la convingerea că Germania va putea învinge nu numai Franţa, ci şi Rusia şi Marea Britanie.

La Paris, Londra, Sankt Petersburg, victoria de pe Marna a trezit speranţe care se perpetuează chiar şi după „cursa spre mare". În cursul întrevederilor de la Paris, dintre

[52] Theobald von Bethmann-Hollweg (1856–1921), cancelar al Germaniei (1909–iulie 1917). (N.tr.)

Delcassé, ministrul Afacerilor Străine, şi ambasadorul Rusiei, sau de la Sankt-Petersburg, dintre Nicolae al II-lea şi ambasadorul Franţei, propunerile făcute sunt o mărturie a acestor iluzii. Franţa, spune Delcassé, vrea nu numai să recupereze Alsacia şi Lorena, ea doreşte „distrugerea Imperiului german"; Rusia tindea să cucerească o parte din Prusia orientală, Poznania, Galiţia şi nordul Bucovinei; spera să regleze în favoarea sa problema posesiunilor otomane; ea conta, de asemenea, pe „destrămarea" Austro-Ungariei.

În pofida echilibrului de forţe stabilit pe frontul de luptă, în Franţa şi în Rusia, după atacuri care au sfârşit prin a se neutraliza reciproc, nimeni nu se gândea la pace.

Capitolul III

RĂZBOIUL DE POZIŢII (1915–1916)

În iarna 1914–1915, confruntările militare capătă noi forme, care zădărnicesc previziunile statelor majore şi paralizează, în mare măsură, planurile militare strategice. Totuşi, în cele două tabere efortul continuă cu aceeaşi înverşunare şi cu preţul unor grele sacrificii. Iniţiativele germane continuă să domine încă timp de 18 luni; începând din iulie 1916, armatele Antantei încearcă să recâştige teren. Dar nici unul dintre adversari nu reuşeşte să-şi asigure un avantaj hotărâtor.

I. Noile forme de luptă

Experienţa „cursei spre mare" a arătat că în faţa unui adversar care are timpul să-şi organizeze o poziţie defensivă, respectiv, să ridice o serie de obstacole în calea duşmanului — mai ales reţeaua de sârmă ghimpată — care să oblige agresorul să se împiedice sub tirul mitralierelor şi să se apere contra focului săpând tranşee şi adăposturi, elanul infanteriei, oricât ar fi el de înflăcărat, se estompează. Pentru armatele timpului, amenajarea unui front defensiv continuu devenea o preocupare permanentă; frontul era rapid înzestrat, chiar dacă nu beneficia de perfecţionări în densitate şi profunzime. Treptat, el se constituie din două linii de poziţie paralele, separate de un spaţiu variind între 3 şi 4 kilometri. Sistemul defensiv este întărit prin puncte de rezistenţă ale căror apărători pot acţiona prin foc din flancuri asupra infanteriei inamice, dacă aceasta reuşeşte să-şi consolideze o primă poziţie.

Ofensiva întâmpină, de acum înainte, mari dificultăţi. Pentru ca asaltul infanteriei să poată reuşi, trebuie făcută o breşă sau o deschidere în reţeaua de sârmă ghimpată spre a-i înlesni trecerea, atunci când focul din tranşeea duşmană este, pentru moment, neutralizat, sau când, din cauza înghesuielii din adăpost, oamenii nu au timpul necesar să-l părăsească. Artileria este cea care efectuează această pregătire a atacului. Dar progresele fortificaţiilor supun curând adăposturile la proba obuzelor uşoare, iar tirul artileriei de campanie nu este adaptat pentru distrugerea reţelei de sârmă sau a tranşeelor. Sunt necesare dezvoltarea artileriei grele şi crearea unei „artilerii de tranşee" care să folosească dispozitive cu tir curbat. Nici armamentul de infanterie nu este adaptat noilor condiţii de luptă: grenada de mână rămâne arma indispensabilă pentru a lovi, la mică distanţă, adversarul adăpostit în tranşee. În sfârşit, aviaţia, care în timpul campaniei din 1914 nu a îndeplinit decât misiuni de explorare, trebuie să facă faţă acum unor noi exigenţe: îi revine sarcina să fotografieze poziţiile adverse, să contribuie la reglarea tirurilor artileriei, să survoleze spatele frontului duşman, să ofere indicii privind pregătirea unei ofensive, să bombardeze depozitele de material şi de muniţii, convoaiele de aprovizionare şi, bineînţeles, să protejeze trupele atunci când acestea sunt obligate să facă manevre de zi.

Înainte ca ofensiva să-şi poată regăsi şansele de izbândă, este necesară împlinirea, în tehnică şi în fabricarea de armament, a eforturilor de înnoire, ale căror rezultate nu pot apărea decât în timp.

Problema esenţială este, prin urmare, de acum înainte, de a realiza „ruperea" frontului advers. Cum se poate realiza o „străpungere" a acestor poziţii? Cum se poate exploata acest succes înainte ca breşa produsă să

fie închisă prin aducerea de noi întăriri de trupe? Cum se încearcă, apoi, depăşirea acestor poziţii pentru a se ajunge la punctele de aprovizionare şi la nodurile de comunicaţie, a căror cucerire constrânge duşmanul la o repliere de forţe pe un front larg şi permite să se revină la tactica „mişcărilor de învăluire", adică la esenţa artei militare? Aceste întrebări pun la o grea încercare imaginaţia înaltelor comandamente şi pe cea a tehnicienilor; dar ele impun, mai ales, grele sacrificii umane infanteriştilor care au de făcut faţă practicii metodelor de „luptă corp la corp" şi experienţei sângeroase a tentativelor de străpungere a poziţiilor.

II. Campania din 1915

În conducerea generală a operaţiunilor, beligeranţii caută să-şi concentreze eforturile către sectoarele de front sau spre poziţiile care nu beneficiază de o organizare solidă. Înaltul Comandament german, după experienţele penibile avute pe Yser, se decide să adopte, pe frontul francez, o atitudine defensivă: războiul de poziţii îi permitea să ţină acest front cu forţe reduse. Pe imensitatea frontului rus, dimpotrivă, organizarea de poziţii defensive nu este continuă nici în densitate, nici în profunzime, nici în echipament, aceste poziţii neputând fi comparate cu cele ale frontului occidental. Problema „străpungerii" este deci mult mai uşor de rezolvat. Înaltul Comandament francez îşi dă seama, în urma celor două tentative, că este incapabil să deschidă o breşă atât de mare şi de adâncă în poziţiile germane, dar priveşte spre noile teatre de operaţiuni.

În campania din 1915, executarea noului plan de război german — marea ofensivă contra Rusiei — este aspectul esenţial. De la sfârşitul lui noiembrie 1914, Falkenhayn a început expedierea către frontul oriental de

noi efective disponibilizate de pe frontul occidental, în urma „războiului de poziţii".

În aprilie 1915, masa de manevră pe care o reunise număra 30 de divizii. Comandantul şef al armatelor germane pe acest front, Hindenburg[53], şi şeful cartierului său general, Ludendorff, sperau să obţină un succes decisiv.

Lecţiile istoriei, cele ale campaniei napoleoniene din 1812, nu le zdruncinau încrederea. „Dacă Napoleon ar fi avut căi ferate, telefon, convoaie autopurtate, telegraf şi avioane, ar fi fost şi astăzi la Moscova", spunea unul dintre principalii colaboratori ai lui Hindenburg. Fără îndoială, Falkenhayn păstra pentru el dubiile privind amploarea rezultatelor, dar spera să obţină succese suficiente pentru a aduce guvernul rus la masa negocierilor.

Primul atac este lansat, la 2 mai, pe un front de 80 de kilometri întindere, între Vistula şi Carpaţi. În 48 de ore, „străpungerea" este realizată. La 6 mai, pe tot frontul, ruşii sunt în plină retragere; au scăpat, totuşi, de învăluire şi încearcă să se restabilească pe linia San–Nistru. Dar, în iunie, această linie este cucerită de austro-germani care pun stăpânire pe Przemysl, apoi pe Lemberg; în două luni, întreaga Galiţie este eliberată de sub ocupaţia rusă.

Imediat, Comandamentul german lansează un al doilea atac pentru a încerca învăluirea trupelor ruse care deţineau bucla de pe Vistula, la vest de Varşovia, prin două acţiuni simultane: una dirijată de la nord la sud, pe Narev către Varşovia; cealaltă, de la sud la nord, pe cursul mijlociu al Vistulei, către Ivangorod. Succesul tactic al operaţiunii, lansate la 13 iulie, este total; totuşi, armatele ruse scapă încă o dată de învăluire, printr-o retragere rapidă, în cursul căreia abandonează Varşovia şi fortăreaţa de la Novogeorgievsk. Întreaga Polonie este acum în mâinile austro-germanilor.

[53] Paul von Hindenburg (1847–1934), mareşal german, feldmareşal (1914), comandantul suprem al armatei (1916), preşedinte al Republicii germane ales în 1925 şi reales în 1932. (N.tr.)

La 8 august, un al treilea atac este imediat lansat în extremitatea septentrională a frontului, pe linia Niemen. În şase săptămâni, el permite trupelor germane să pună mâna pe Kovno, Vilno şi să ajungă pe linia Berezina. Întreaga Lituanie este ocupată. Pentru un moment, Comandamentul are speranţa că poate acţiona asupra liniei duşmane de comunicaţie, la est de Vilno, dar cavaleria lansată în breşă este respinsă.

La sfârşitul lui septembrie, când armatele austro-germane îşi încetează efortul, ele ocupau un front aproape rectiliniu de la Baltica la Nistru; în centrul frontului, ele avansaseră mai mult de 150 de kilometri. Armata rusă a suferit în cursul acestor cinci luni pierderi enorme: 151 000 de morţi, 683 000 de răniţi, 895 000 de prizonieri, adică a pierdut jumătate din efectivele combatante. Pentru mai multe luni, ea este în imposibilitatea de a lua iniţiativa operaţiunilor militare. În fiecare dintre cele trei atacuri, austro-germanii au realizat „străpungerea" frontului deoarece poziţiile adverse nu erau solid organizate şi pentru că, în lipsa unei aviaţii puternice, Comandamentul rus nu a putut să se informeze asupra concentrării trupelor. Ei au putut exploata aceste străpungeri pentru că adversarul, lipsit de mijloacele necesare înarmării trupelor, grupate în masă, cu puşti aflate în depozitele din spatele frontului, nu dispunea nici de rezerve generale importante şi nici de o reţea satisfăcătoare de căi ferate care să transporte rapid trupele către punctele sensibile.

În fapt, Statul Major Rus se dovedeşte incapabil de manevre: se mărgineşte numai la a încerca să închidă breşele din frontul său de luptă, fără a căuta să identifice, la rândul său, punctele slabe ale adversarului. Totuşi, austro-germanii, cu toate că au acumulat victorii, nu au putut realiza operaţiunea de mare anvergură care le-ar fi permis „distrugerea" adversarului: armatele ruse au reuşit, pe un

nou front, să-şi restabilească coeziunea. Nu au obţinut nici rezultatul politic scontat de Falkenhayn: guvernul rus nu a fost constrâns să încheie pacea.

De ce nu a putut fi posibilă obţinerea unor rezultate militare decisive? Din primele săptămâni ale acestei mari ofensive, armata austro-ungară a avut de făcut faţă unui nou adversar: intervenţia Italiei care a pus în linie 37 de divizii de infanterie, constrângând-o să formeze un front defensiv pe Carso şi Isonzo. Forţele necesare au fost dislocate, mai ales din rândurile celor angajate în Serbia; totuşi, frontul din Galiţia a furnizat şi el divizii. Fără această intervenţie italiană, presiunea suportată de armatele ruse ar fi fost încă şi mai puternică. Între altele, în cursul celui de-al treilea atac, armata germană nu a avut mijloacele necesare de acţiune de care ea ar fi putut să dispună, dacă Falkenhayn ar fi acordat frontului său oriental întăririle cerute de Hindenburg: în octombrie, cei doi conducători de arme îşi adresau reproşuri reciproce. În fond, Falkenhayn nu a crezut posibilă nimicirea unui duşman care se sustrage luptei prin retragere.

Dar suspendarea operaţiunilor pe frontul rus nu semnifică faptul că austro-germanii renunţau la ofensivă: Falkenhayn îşi îndreaptă efortul împotriva Serbiei care, cu concursul Bulgariei, este în întregime cucerită în şase săptămâni.

Care este răspunsul pe care încearcă să-l dea Franţa, Marea Britanie şi noua lor aliată, Italia, victoriilor acumulate de Germania şi Austro-Ungaria? Trupele franceze sunt angajate de Joffre în numeroase acţiuni locale, sângeroase şi zadarnice; în două reprize, totuşi, la 9 mai, în Artois, şi, mai ales, la 25 septembrie, în Champagne, acestea încearcă să rupă frontul duşman; obţin rezultate

locale, fără a putea lărgi breşa. Trupele italiene atacă, în iulie, pe Carso, iar în octombrie, în sectorul Gorizia. Englezii şi francezii caută zadarnic, printr-o acţiune navală (18 martie), apoi terestră, să forţeze strâmtoarea Dardanele, pentru a restabili cu Rusia comunicaţii permanente; ei încercau, totodată, făcându-şi iluzii, să salveze Serbia. Aceste eforturi rămân fără efecte sensibile imediate. Dar prezenţa trupelor franceze la Salonic este importantă pentru viitor.

Această campanie din 1915, în pofida intervenţiei italiene şi a intrării în front a noi divizii engleze, a fost valoroasă pentru armatele austro-germane, aducându-le victorii răsunătoare. „Harta războiului" este din ce în ce mai favorabilă Puterilor Centrale, ale căror trupe deţineau Belgia, Franţa de nord-est, Polonia rusească, Lituania şi Serbia, în timp ce numai Valea Thann, în Alsacia superioară, şi o parte din Valea Isonzo, la hotarele austro-italiene, se găseau sub ocupaţie adversă. Totuşi, rezultatele dobândite n-au fost decisive: nici armata rusă, nici cea sârbă n-au fost eliminate, şi speranţa germană de a destrăma coaliţia duşmană printr-o pace separată rămâne zadarnică, deşi guvernul german a încercat, în două rânduri, să ia contact cu guvernul rus. Între Berlin şi Viena apar o serie de divergenţe. Germania caută o colaborare mai strânsă, economică, politică şi militară între cele două imperii, şi încearcă să impună Vienei o soluţie în problema poloneză, reducând Austro-Ungaria la rolul de „piaţă germană a estului". Blocada impusă de aliaţi, intrarea în război a Italiei, slabele recolte din 1915 accentuau ameninţarea de asfixie economică.

În ceea ce le priveşte, puterile Antantei au cunoscut grele încercări şi decepţii dureroase; ele n-au reuşit, în

vara lui 1915, să stabilească o coordonare eficace între statele majore; n-au stabilit un plan precis nici pentru anul următor: la Conferinţa Militară Interaliată de la Chantilly, reunită în decembrie 1915, s-au mărginit să-şi exprime speranţa că aliaţii puteau angaja o ofensivă simultană în vara lui 1916, a cărei dată nu a fost însă fixată, pentru că armata rusă nu ştia de cât timp va avea nevoie pentru a se reorganiza. Totuşi, Antanta dispunea încă, în Rusia şi în Marea Britanie, de importante rezerve umane şi, mulţumită stăpânirii mărilor, nu s-a temut de o posibilă epuizare a resurselor sale economice; ea putea duce, aşadar, un „război de uzură".

III. Campania din 1916

„Strategia de epuizare" este trăsătura dominantă în campania din 1916. Ea este aplicată de cele două comandamente adverse pe frontul din Franţa. În toată prima parte a anului, iniţiativa continuă să aparţină armatelor austro-germane care vor să profite de lunile cât armata rusă se afla în „convalescenţă", neiniţiind însă nici o acţiune concertată. Apoi, începând cu iulie, armatele Antantei întreprind, pentru prima dată, ofensive simultane. Pe frontul italian, ofensiva trupelor italiene a condus la obţinerea unui succes, şi anume, cucerirea Goriziei, dar îşi pierde suflul în vreo zece zile. Pe frontul oriental, marile operaţiuni durează însă mai mult timp — zece săptămâni —, luând la un moment dat aspectul unei „bătălii de străpungere". Doar pe frontul francez, lupta continuă fără întrerupere din februarie până în octombrie, cu mai multă înverşunare ca niciodată, în două mari bătălii, dintre care una durează patru luni, cealaltă, trei. Verdun, Somme, Luţk sunt marile momente ale campaniei anului 1916.

1. Bătălia de la Verdun. Care este planul lui Falkenhayn, odată declanşată bătălia de la Verdun? El l-a expus într-un memoriu adresat împăratului în decembrie 1915. Forţa esenţială a Antantei, spunea el, este Marea Britanie, al cărei „instrument" este armata franceză. Mai târziu, atunci când va poseda un mare număr de submarine, Germania va putea ameninţa direct insulele britanice. Aşteptând momentul, ea poate epuiza acest adversar, obligându-l să ducă greul numai în operaţiuni terestre. Pentru a atinge acest scop, trebuie „doborâtă" armata franceză; dar va fi zadarnic a încerca o ofensivă care să urmărească străpungerea frontului advers, căci experienţele avute de armata franceză în 1915 au demonstrat că acest rezultat nu este, pentru moment, de luat în seamă. Mijlocul sugerat de comandantul şef este o „bătălie de uzură", în care Comandamentul francez va fi obligat să-şi angajeze, încetul cu încetul, toate forţele şi rezervele.

Cum îl constrângem? Alegând un obiectiv care are nu numai o importanţă strategică, ci reprezintă şi o valoare la care mentalitatea colectivă franceză trebuie să fie sensibilă.

În această conjunctură, Comandamentul francez nu va putea deci să se sustragă, dând o replică parţială; el va fi obligat să se apere pe teren, pas cu pas, oricare i-ar fi pierderile. Acest obiectiv trebuie să fie Verdun. Ofensiva se prezenta aici în condiţii favorabile, pentru că frontul francez forma, în jurul acestui obiectiv fortificat, un ieşind care putea fi atacat pe cele două flancuri şi pentru că trupele franceze nu puteau fi aprovizionate decât printr-o cale ferată de interes local, linia Bar-le-Duc – Verdun, a cărei capacitate este foarte redusă.

În strategia lui Falkenhayn nu este vorba numai de „cucerirea Verdunului". Ceea ce era important era de a

stabiliza forţele duşmane pe acest câmp de luptă, unde vor fi „masacrate până la ultimul om"[54]. Acest plan presupune, bineînţeles, că trupele germane vor suferi mult mai puţine pierderi decât cele franceze. Falkenhayn estimează că infanteria de atac, sprijinită de o densitate considerabilă a artileriei, va putea stăpâni, fără prea multe dificultăţi, principalele puncte de sprijin şi, contraatacând, va reuşi să-şi lase adversarul să se epuizeze în van; el crede că pierderile germane nu vor depăşi două cincimi din pierderile franceze. Aceasta va fi „bătălia de uzură" gândită de comandantul şef german[55].

Într-o primă fază a bătăliei, de la 21 februarie la 10 martie, atacurile germane obţin rezultatele aşteptate, atingând principalele puncte de sprijin din poziţiile franceze: fortul de la Douaumont, pe malul drept al Meusei, şi Mort-Homme, pădurea de la Avocourt, pe malul stâng. Dar apărarea franceză se organizează sub direcţia generalului Pétain[56] căruia Joffre i-a încredinţat, la 25 februarie, conducerea Comandamentului. Rând pe rând, timp de mai bine de două luni, germanii şi francezii lansează atacuri parţiale pentru cucerirea sau recucerirea poziţiilor, care rămân însă fără rezultat.

---

[54] În original: „saignées à blanc". (N.tr.)

[55] După cele mai recente cercetări germane (Gerd Krumeich, „Saigner la France?" *Mythes et réalités de la stratégie allemande de la bataille de Verdun*, în: *Guerres mondiales et conflits contemporains*, aprilie 1996) se pare că celebrul memoriu din decembrie — sau de Crăciun —, la care face referire întreaga istoriografie a acestei perioade, nu a existat, că „ţinta" germană era ca prin cucerirea Verdunului să dea o lovitură severă moralului francezilor şi că, în urma eşecului atacului, a fost răspândită ideea potrivit căreia scopul germanilor era, de fapt, „masacrarea până la ultimul om a armatei franceze" şi nu de „a cuceri Verdunul" sau centura fortificată din jurul acestuia. (N.a.)

[56] Henri Philippe Pétain (1856–1951), general, şef al Statului Major General al armatei franceze (1917), mareşal al Franţei (1918), învingătorul de la Verdun şi artizanul victoriilor din cursul anului 1918. (N. tr.)

Când se angajează a doua fază critică a bătăliei, este luna iunie. Cu 20 de divizii de care dispune pentru moment, armata Kronprintzului obţine noi succese: fortul de la Vaux este cucerit pe 7 iunie, după o puternică rezistenţă; pe 23 iunie, ultimul centru de rezistenţă care apără Verdunul, fortul Souville, este ameninţat. Totuşi, a doua zi, Falkenhayn se resemnează cu ideea suspendării atacului, deoarece se aştepta la o ofensivă franceză pe Somme, şi reduce efectivele avute pe linia frontului la Verdun.

Soarta marii bătălii este decisă. „Strategia de epuizare" a eşuat. Pierderile germane au fost de aproximativ 240 000 de oameni, în timp ce pierderile armatei franceze s-au ridicat la 275 000. Iată ceea ce a dezminţit calculele lui Falkenhayn.

Timp de peste patru luni, îndârjirea luptei a impus trupelor eforturi mai mult decât eroice. Pe un câmp de bătălie răvăşit de tirurile artileriei, infanteriştii — ale căror tranşee şi adăposturi fuseseră spulberate — se târau pe pământ, adăpostindu-se în găurile lăsate de obuze; comunicaţiile sunt distruse; în cursul operaţiunilor de aprovizionare şi de împrospătare a trupelor, în lungul şi-n latul zonelor lovite de un bombardament necruţător, pierderile sunt, adesea, la fel de grele ca şi în rândul trupelor de linie. Combatanţii, izolaţi prin barajele de artilerie, scapă acţiunii comandanţilor. Este o luptă dusă de comandanţii de batalion, de companie, câteodată prin grupuri izolate. Nicăieri tenacitatea, abnegaţia şi rezistenţa nervoasă ale soldatului n-au fost puse la o atât de grea încercare. Nicăieri infanteristul nu a cunoscut mai multe suferinţe.

2. Bătălia de pe Somme. La 1 iulie, Comandamentul francez lansează replica. Joffre stabilise încă din februarie planul unei mari ofensive la nord şi la sud de Somme, pe un front de 70 de kilometri; la 18 februarie — trei zile

înainte de începerea bătăliei de la Verdun — avea să obţină asentimentul noului comandant şef britanic, Douglas Haig[57]. Aplicarea planului nu a fost însă avută în vedere înainte de sezonul de vară, pentru că se aştepta perfecţionarea şi fabricarea pieselor de artilerie. De altfel, nici ruşii şi nici italienii nu puteau fi pregătiţi mai înainte. Ofensiva trebuia să fie condusă după o metodă preconizată de Foch[58]. Pe acelaşi front vor fi lansate, timp de mai multe săptămâni, o serie de atacuri cu obiective limitate, la intervale de timp apropiate; atacurile puteau reuşi fără prea mari pierderi, dacă pregătirea artileriei se dovedea suficientă, şi erau menite să zdruncine, încetul cu încetul, rezistenţa adversă; hărţuit neîncetat, zdrobit de tirurile de artilerie, obligat să menţină în apropierea liniilor frontului cea mai mare parte a efectivelor pentru a închide breşele, duşmanul va sfârşi prin a intra într-o stare de confuzie, care va da ocazia favorabilă unui atac capabil să provoace o „străpungere". Este vorba, aşadar, tot de o „bătălie de uzură", ca şi cea de la Verdun; totuşi, frontul este mult mai larg, şi scopul nu este numai de a epuiza rezervele duşmanului, ci şi de a-l constrânge să se retragă. Densitatea tirurilor de artilerie va fi analogă aceleia pe care germanii o realizaseră în timpul primului atac din faţa Verdunului, cu alte cuvinte, ţinând cont de întinderea frontului, numărul total al bateriilor puse în linie trebuia să fie mult mai important.

În pofida bătăliei de la Verdun, Joffre a menţinut acest plan. Nici un moment el nu a vrut, cu toate insistenţele,

---

[57] Sir Douglas Haig (1861–1928), feldmareşal britanic (1917). (N.tr.)

[58] Ferdinand Foch (1851–1929), mareşal al Franţei (1918), al Marii Britanii şi al Poloniei. Comandant al Şcolii de Război (1908), se distinge în bătăliile de pe Marna şi din Flandra (1914). Conduce bătălia de pe Somme şi ulterior este numit comandant şef al trupelor aliate (1918). (N.tr.)

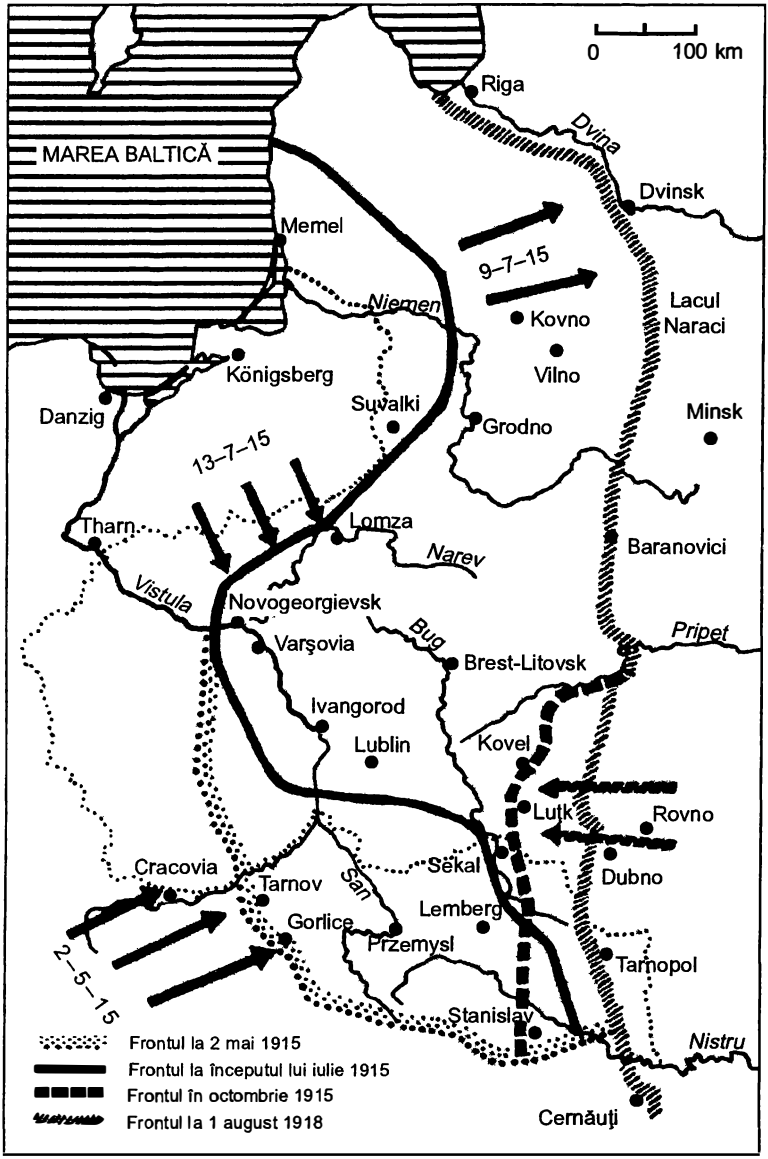

Harta 1. Frontul oriental în 1915 şi 1916.

uneori vehemente, ale lui Pétain, să se lase „absorbit" de episoadele luptei angajate pe râul Meuse. La sfârşitul lui aprilie, el a decis ca efectivele încartiruite la Verdun să fie reduse la 24 de divizii şi numai în timpul crizei din iunie le-a întărit cu încă patru divizii. El a păstrat, aşadar, la dispoziţia sa suficiente mijloace pentru a pregăti bătălia de pe Somme, cu condiţia, totuşi, de a reduce frontul ofensiv la 40 de kilometri şi de a-l încredinţa, în bună parte, forţelor militare engleze: armata lui Foch, care atacă la sud de Somme pe un front de 15 kilometri, dispune de 14 divizii, 900 de piese de artilerie grea, 1 100 de tunuri de tranşee. În această „confruntare a tehnicii de război", anglo-francezii se pot angaja în profunzime, în timp ce Comandamentul german, obligat să trimită întăriri spre frontul oriental, unde ruşii au reluat ofensiva, nu se poate lansa în atacuri de anvergură.

Totuşi, nici de această dată nu s-a obţinut ruperea frontului german, iar atacul principal dat pe 1 iulie de armata britanică — „ziua cea mai sângeroasă a istoriei engleze" — a fost un dezastru.

Breşa pe care ofensiva franceză avea să o deschidă în prima zi la sud de Somme este repede închisă. Tactica „focului rulant", aplicată timp de 15 zile fără cel mai mic răgaz, permite anglo-francezilor cucerirea a numai câtorva puncte de sprijin: Thiepval, Biaches, pădurea de la Mametz. După un scurt răgaz, lupta se reia, pas cu pas, timp de şase săptămâni, în jurul aceloraşi puncte, dar atacul nu înregistrează decât rezultate mediocre. La 27 august, Comandamentul franco-englez este pe punctul de a abandona ofensiva. El decide, totuşi, să facă un ultim efort: în cursul primei săptămâni din septembrie, lansează încă trei atacuri importante la Cléry, Bouchavesnes, Sailly-Saillisel. Succesele rămân minime. În sfârşit, la începutul lui octombrie, după trei luni de luptă, ofensiva este oprită.

Metoda Foch nu a dat rezultate mai eficace decât cea a lui Falkenhayn. Experienţa noii bătălii de uzură a confirmat că superioritatea efectivelor şi abundenţa dotării cu material de război pot asigura succese parţiale, dar că aceste succese, deşi repetate la mici intervale, nu sunt suficiente pentru a antrena străpungerea frontului. Totuşi, armata germană a cunoscut o dură experienţă. Frontul nu a fost menţinut decât cu preţul unui efort înverşunat al trupelor, iar pierderile ei au fost grele: 267 000 de combatanţi şi 6 000 de ofiţeri. Infanteria germană, ale cărei cadre au fost decimate, nu va mai avea, după Somme, aceeaşi calitate ca mai înainte. Se poate uita oare faptul că rezultatele dobândite la Verdun sunt, în mare parte, anulate la sfârşitul lui octombrie, atunci când un atac francez recucereşte uşor fortul Douaumont şi, cu atât mai dureros, fortul de la Vaux?

3. Ofensiva de la Luţk. Pe frontul oriental, austro-germanii se găsesc, pentru prima oară, în faţa unei ofensive de mare anvergură a inamicului. Armata rusă, graţie concursului aliaţilor şi comandanţilor pregătiţi în străinătate, aproape că a depăşit criza dotării artileriei. Comandantul şef, generalul Alexeev, a concentrat, pe frontul de sud-vest, patru armate conduse de generalul Brusilov[59].

La 4 iunie, este lansată ofensiva pe un front de 150 de kilometri. Ea dislocă, pe o distanţă de 50 de kilometri în jurul Luţkului, poziţiile adverse şi îi constrânge pe austro-ungari să bată în retragere pe linia Siret–Carpaţii Meridionali, obţinând un recul de 100 de kilometri. Abia la începutul lui iulie diviziile germane au lansat contraofensiva în flancul Armatei a VIII-a ruse, la Kovel; aceasta rămâne zadarnică: trupele germane sunt respinse pe Stockod. La 28 iulie, un nou atac rus, în centrul

[59] Alexei A. Brusilov (1853–1926), general rus. (N.tr.)

liniei frontului, la Brody, obţine un al doilea succes care îi obligă pe austro-ungari la o nouă retragere. Comandamentul rus susţine atunci o dublă mişcare de învăluire în extremităţile frontului: în regiunea Kovel, aripa de nord lansează în luptă cele mai bune trupe; cu aripa de sud, încearcă să deschidă un culoar în Carpaţi, în defileul Tatars. Dar, în lipsa aviaţiei, pregătirea artileriei este mediocră. La mijlocul lunii august, eşecul acestor atacuri îl determină pe Brusilov să oprească ofensiva, care, în două luni, a dus la cucerirea Bucovinei şi a unei părţi din Galiţia şi care i-a costat pe austro-germani 378 000 de prizonieri.

Aceste succese n-au fost decisive, cu toate că s-au depăşit cu mult speranţele Comandamentului rus. Ele au antrenat, totuşi, un rezultat politic — intervenţia României, care la 17 august a încheiat un tratat de alianţă[60] cu Rusia, Franţa şi Marea Britanie; dar, în decembrie, Germania cucereşte, în urma unei ofensive fulgerătoare, o mare parte a teritoriului românesc[61].

La sfârşitul campaniei din 1916, în care toate eforturile unei ofensive pe frontul din Franţa au fost zadarnice, dar în care

---

[60] Tratatul prevedea: garantarea integrităţii teritoriale a regatului şi frontierele anului 1916; puterile aliate recunosc României dreptul de a anexa teritoriile româneşti din Austro-Ungaria (Transilvania, Banat, Bucovina). Se stipula, de asemenea, că nu se va încheia pacea separată sau generală decât simultan şi cu acordul tuturor semnatarelor. (N.tr.)

[61] Ofensiva austro-germană este temperată de rezistenţa trupelor române în bătăliile de la Oituz (octombrie şi noiembrie 1916), de la Predeal (octombrie) şi Târgu Jiu (octombrie–noiembrie). În 11/24 noiembrie, austro-germanii forţează linia Oltului la Stoeneşti, înaintând spre capitală. „Bătălia pentru Bucureşti" este susţinută pe Neajlov şi pe Argeş (16/29–20 noiembrie/3 decembrie). Este cea mai mare confruntare militară desfăşurată în anul 1916 pe frontul românesc. Trupele române bat în retragere. În decembrie, ele vor opri ofensiva inamicului, în urma bătăliei de la Caşin (9 decembrie), frontul stabilindu-se între Carpaţi şi linia Focşani–Nămoloasa. (N.tr.)

marea surpriză a constituit-o „revirimentul" armatei ruse, harta războiului este încă mult mai favorabilă Puterilor Centrale decât în anul precedent. Totuşi, pe planul abordării generale a războiului, viitorul acestora este îngrijorător.

Armata germană este ameninţată de o criză a efectivelor, căci pierderile suferite în timpul bătăliilor de la Verdun şi de pe Somme au fost cu mult mai grele decât cele înregistrate în campaniile din 1914 şi 1915; ea traversează şi o criză a materialului de război: pe Somme, artileria germană a fost, pentru prima dată, pusă în stare de inferioritate. Pentru a anihila aceste slăbiciuni, legea din 2 decembrie 1916, privind „serviciul auxiliar patriotic", obligă pe toţi bărbaţii care au depăşit sau n-au împlinit încă vârsta recrutării să se angajeze în serviciile administrative sau în fabrici; această mână de lucru de substituţie va permite menţinerea şi chiar dezvoltarea programului industriei de război şi punerea la dispoziţia armatei a unui număr de muncitori calificaţi, care aveau să fie exceptaţi recrutării.

Blocada continuă să rămână o serioasă ameninţare. De aceea, pentru a încerca să o evite, Amiralitatea germană este tentată să distrugă puterea navală engleză: în ciuda disproporţiei forţelor navale, ea decide ca „Flota de larg" să iasă în Marea Nordului, angajând bătălii navale, chiar dacă va întâlni numai o parte din „Marea Flotă" engleză. În bătălia din Jutlanda[62], la 31 mai 1916, acest plan a fost dejucat, căci forţele germane au cedat în faţa efectivelor engleze. Fără îndoială, marina de război germană a obţinut un succes relativ, căci şi-a pedepsit adversarul, producându-i

[62] Cunoscută şi sub numele de bătălia din strâmtoarea Skagerrak (31 mai–1 iunie). Britanicii au pierdut circa 112 000 t, dar menţin blocada coastelor; pierderile germane au fost de 59 000 t. Este considerată ca fiind una dintre cele mai mari bătălii navale din istorie. (N.tr.)

pierderi mult mai grele decât cele pe care le suferise la rândul său. Dar a trebuit să se retragă în grabă la bazele sale, nemaiîndrăznind, de acum înainte, să se mai expună unor noi riscuri.

Vara lui 1916 este momentul când Marea Britanie şi Franţa înăspresc blocada, limitând importurile din statele europene neutre care până atunci furnizaseră Germaniei produse alimentare. Astfel, raţiile zilnice — cele indicate de fişele de alimentaţie — sunt reduse, la Berlin, la 200 g de pâine, 40 g de carne, 400 g de cartofi (sunt exceptaţi muncitorii din sectoarele grele ale industriei). Nu exista nici un dubiu că populaţia urbană suferă. Aceste dificultăţi provoacă vii tensiuni între oraşe şi sate. Oficiul Aprovizionării de Război, însărcinat cu rechiziţionarea produselor alimentare şi repartizarea lor echitabilă, controlând, totodată, şi preţurile, nu a dat rezultatele sperate. Rechiziţionările, operaţiunile de recuperare nu au furnizat industriei materiile prime necesare. Se fabricau înlocuitori de calitate mediocră. Producţia de cărbune, de minerale, de fontă a scăzut rapid, ceea ce crea riscul compromiterii efortului industriei de război. Căile ferate nu mai puteau răspunde tuturor solicitărilor.

Puterile Antantei dispun încă de resurse umane abundente, în Rusia şi în Marea Britanie. Graţie controlului mărilor, au la îndemână resursele economice ale lumii atât pentru hrana populaţiei, cât şi pentru producţia de război. De asemenea, găsesc audienţă pe lângă băncile americane precum şi resursele financiare necesare pentru plata produselor achiziţionate din Statele Unite[63]. Importanţa acestor avantaje nu încetează să crească, pe măsură ce conflictul se prelungeşte.

[63] Vezi paginile 83–85. (N.a.)

Capitolul IV

EUROPA BELIGERANTĂ LA SFÂRŞITUL ANULUI 1916

După doi ani şi jumătate de război, încercările îndelungate şi sacrificiile tot mai grele — bătăliile „războiului de uzură" au fost mai sângeroase ca oricând — au determinat popoarele să-şi pună întrebări asupra sensului sau eficacităţii efortului ale cărui rezultat şi durată nimeni nu putea să le anticipeze. Statele majore căutau noi metode prin care să obţină o „decizie". Guvernele din cele două tabere simţeau nevoia de a-şi concerta eforturile pentru a atinge scopurile stabilite în acest război şi pentru a le afirma în momentul în care, pentru prima dată în declaraţii publice, este pronunţat cuvântul „pace".

I. Mentalităţile colective

Greul încercărilor nu a zdruncinat fermitatea din sufletele combatanţilor. Elanul patriotic care îi anima în 1914 este, fără îndoială, mai temperat, lăsând locul unui fel de supunere fatalistă în faţa destinului; dar abandonurile sunt rare. Camaraderia de luptă a dus, în cadrul unităţilor combatante, la un sentiment de solidaritate, imprimând simţul datoriei, câteodată chiar amorul propriu „profesionist", care sunt resorturi puternice de acţiune individuală. Mai sunt apoi şi familiile acestor soldaţi — şi câte dintre ele nu pierduseră deja pe unul dintre membrii lor! — care trăiesc, din ce în ce mai chinuitor, o nelinişte permanentă: cum tocmai cei a căror soartă era aceea de a-i apăra puteau să supravieţuiască acestui război care nu se mai sfârşeşte? „Spatele" frontului începe să dea semne de oboseală morală.

În opinia publică, cel puţin în sânul celei care se exprimă — căci masele de ţărani nu dovedeau în faţa războiului decât resemnare —, se manifestă două curente.

Unii îşi exprimau neliniştea şi puneau sub semnul întrebării metodele adoptate de oamenii de stat în conducerea militară sau diplomatică a războiului. Guvernanţii erau, prin urmare, cei cărora li se adresau critici. Pentru a obţine rezultate mai eficiente şi pentru a scurta durata încercărilor şi a suferinţelor, trebuia să se ajungă, spuneau ei, la luarea unor iniţiative mai energice, la exercitarea unei impulsionări mai ferme a cursului evenimentelor. Poate că aceste apeluri la fermitate sunt, în fond, indiciul unei decepţii, al unei derute şi, în acelaşi timp, al unei nelinişti profunde. Cel puţin, ele dovedesc voinţa de a continua lupta până la câştigarea victoriei.

Ceilalţi nu constituie încă, în cea mai mare parte a statelor beligerante, decât o nesemnificativă minoritate — exprimând îndoiala asupra necesităţii acestui imens efort, contestând însăşi raţiunea lui de a fi.

Semne de nelinişte se manifestă peste tot în mediile politice şi îşi găsesc ecoul în dezbaterile parlamentare din Germania, unde partidele de dreapta, susţinute de Marele Cartier General, îi reproşau cancelarului Bethmann-Hollweg „slăbiciunea"; în Franţa, unde Camera deputaţilor, reunită în sesiune secretă, critică, timp de zece şedinţe, mai mult direcţiile politicii externe decât metodele acţiunii militare; în Marea Britanie, unde prim-ministrul Asquith[64] este înlocuit în favoarea lui Lloyd George[65],

[64] Herbert Henry Asquith, duce de Oxford (1852–1928), şef al Cabinetului liberal englez (1908, decembrie 1916) şi apoi al unui guvern de coaliţie (mai 1915). (N.tr.)

[65] George David Lloyd (1863–1945), şef al Partidului Liberal Britanic şi prim-ministru (decembrie 1916–octombrie 1919). (N.tr.)

adus la putere, la 6 decembrie, în fruntea unui cabinet de coaliţie.

Numai în Rusia criticile la adresa politicii de război şi a metodelor de guvernare iau forme grave.

În Dumă[66], începând cu 1915, opoziţia liberală avea să critice deschis incapacitatea şi, în acelaşi timp, venalitatea serviciilor de administrare a războiului, „dulcea anarhie" a birourilor ministeriale, carenţele guvernării. În septembrie 1915, această opoziţie parlamentară asociază sub numele de „blocul progresist" trei partide: constituţional-democraţii, progresiştii şi „octombriştii"; blocul grupa deja două treimi din deputaţi, revendicând crearea unui guvern alcătuit din membri ai parlamentului.

Aceste grupări politice au primit ajutorul Uniunii Zemstvelor[67] şi Uniunii Oraşelor, adică al comitetelor centrale desemnate de corpurile administrative ale districtelor sau ale „guvernămintelor" locale şi de către municipalităţi. În sânul acestei opoziţii „burgheze" erau asociaţi comercianţi şi industriaşi, intelectuali şi membri ai profesiunilor liberale, susţinuţi de unii reprezentanţi ai nobilimii provinciale. Dar ţarul nu era dispus să împartă puterea cu parlamentul.

Este noiembrie 1916, când izbucneşte criza politică: atacuri vehemente în Dumă împotriva apatiei puterii şi împotriva „puterilor oculte" care se exercitau în jurul ţarului, în special a celei unui vindecător mistic, Rasputin, a cărui prezenţă la Curte compromite demnitatea familiei imperiale. Opoziţia vrea să obţină formarea unui guvern responsabil în faţa parlamentului şi care

[66] Duma de Stat: adunarea reprezentativă cu funcţii legislativ-consultative stabilită în Rusia, începând cu anul 1905. (N.tr.)

[67] Zemstva: adunare teritorială reprezentativă care asigură administrarea locală (1861–1917) şi prin intermediul căreia se exercită autoritatea guvernământului central. Zemstvele au fost organizate ca urmare a reformelor ţarului Alexandru al II-lea (1855–1881). (N.tr.)

să se arate capabil de a „conduce războiul". Consiliul imperial din 9 decembrie şi Adunarea nobilimii din 14 decembrie s-au asociat acestei revendicări. Fără îndoială că până atunci această opoziţie a rămas în limitele legale. Dar, la 29 decembrie, Rasputin este asasinat de prinţul Yusupov: exasperarea devenea periculoasă.

„Descompunerea" puterii frapează pe toţi observatorii politici străini. Va încerca ţarul să distrugă opoziţia prin forţă, sau va fi el însuşi doborât printr-o lovitură de stat? La această lovitură de stat au început să se gândească unii membri ai Dumei, printre care şi Gutcikov, şeful Partidului „Octombrist".

În acelaşi timp, dar în alte medii, însuşi războiul este pus în cauză. Această opoziţie se conformează, mai mult sau mai puţin conştient, iniţiativelor luate de socialiştii internaţionalişti din afara (care nu aderaseră) Conferinţei de la Zimmervald[68]. O nouă conferinţă reunită, în aprilie 1916, din iniţiativa Comisiei Socialiste Internaţionale, la Kienthal (Elveţia), nu se mulţumeşte numai să pună în discuţie principiile; aceasta a adresat un apel tuturor partidelor socialiste, cât şi „popoarelor pe care războiul le ruinează şi le ucide", pentru a propovădui „acţiunea directă": declinarea oricărei participări la guvernare, refuzul votării creditelor de război, reclamarea unui armistiţiu imediat, impunerea păcii „fără anexiuni şi despăgubiri". „Stă în puterea voastră, prin orice mijloace, să puneţi capăt măcelului mondial." Este vorba, aşadar, de un cuvânt de ordine revoluţionar pe care Comisia încearcă să-l răspândească; aceasta nu a ezitat nici să-şi însuşească ideea fundamentală a lui Lenin: pentru a pune capăt conflictului internaţional „pregătiţi războiul civil".

[68] Vezi paginile 29–30. (N.a.)

Manifestul de la Kienthal a găsit în rândul militanţilor socialişti şi al maselor muncitoare un ecou extrem de inegal.

În Rusia, socialiştii sunt divizaţi în două tendinţe — „social-democraţii" marxişti şi „socialist-revoluţionarii" al căror program este orientat mai ales către problema agrară. În sânul grupării social-democrate se naşte o vie controversă între intransigenţi — bolşevicii, şi moderaţi — menşevicii. Conducătorii bolşevici, cei care păstrează relaţii secrete cu Lenin şi cu emigranţii care îl însoţeau în Elveţia, adoptă programul „stângii zimmervaldiene"; alţi socialişti nu vor merge atât de departe, dar reţin cuvântul de ordine revoluţionar, în măsura în care acesta poate fi aplicat la situaţia politică din ţările lor, astfel încât ocazia pare favorabilă pentru răsturnarea regimului ţarist, şubrezit de opoziţia care conduce blocul progresist. Acesta este sensul pe care îl degajă apelul lansat de partidele socialiste, la 29 decembrie 1916, către partidele „burgheze": „Dacă veţi continua să combateţi acest guvern prin mijloace legale, veţi semăna cu Don Quijote, care se luptă cu morile de vânt. Astăzi datoria civică este aceea de a nu te supune legii".

În Italia, Partidul Socialist îşi manifestase ostilitatea încă de la intrarea ţării în război şi îi expulzase pe acei membri ai săi care, împreună cu Mussolini, rămăseseră animaţi de ideea naţională; partidul avea să declare că îşi „delimita responsabilitatea de cea a claselor conducătoare", dar că nu va „sabota", totuşi, politica de „apărare" naţională. În iarna lui 1916–1917, această relativă moderaţie este puternic contestată în congresul partidului, „zimmervaldienii" având 14 000 de voturi contra 17 000.

În Germania şi în Marea Britanie, dimpotrivă, socialiştii susţineau, în cea mai mare parte a lor, politica de uniune naţională. În Anglia, din mai 1915, Partidul Laburist a acceptat să participe la guvernare; în decembrie 1916, acesta acordă sprijinul său cabinetului de coaliţie format de Lloyd George. Partidul

Social-Democrat German, cu toate că nu a fost invitat să colaboreze la guvernare, rămâne fidel „uniunii sacre". Dar, în ambele state se constituie câte un partid de opoziţie: Partidul „Laburist Independent", care a fost reprezentat la Conferinţa de la Zimmervald; Partidul „Independent" a fost organizat în Germania, în mai 1916, iar extremiştii din acest partid, grupaţi în *Spartakusbund*, făceau propagandă şi recomandau, în frunte cu Liebknecht[69], tactica de rezistenţă activă faţă de război. Situaţia este diferită în Franţa, unde Partidul Socialist unificat[70], care acceptă participarea la guvernare, nu cunoaşte sciziuni; dar linia politică adoptată începând cu 1914 este, la sfârşitul lui 1916, criticată deschis de o mare parte a militanţilor. La Congresul Socialist Naţional din decembrie, 1 047 de voturi (contra 1 537) s-au pronunţat în favoarea reluării relaţiilor cu partidele socialiste din toate ţările şi 1 372 (contra 1 637) s-au declarat ostile participării membrilor de partid la guvernarea de uniune naţională. Fără să-şi însuşească în totalitate articolele programului zimmervaldian, socialiştii „minoritari" adoptă teza „păcii fără anexiuni şi compensaţii". În faţa disciplinei de partid vor ceda. De ce au luat iniţiativa sciziunii, de vreme ce nu puteau spera, în acel moment, să devină prea curând „majoritari"?

Austro-Ungaria este singurul dintre marile state beligerante în care Partidul Socialist nu a avut ocazia de a exercita o acţiune politică importantă. Partidul are efective slabe în Ungaria. În Austria, el dispunea de o forţă parlamentară, dar Parlamentul nu se reuneşte. Asasinatul din 21 octombrie 1916 comis asupra preşedintelui Consiliului austriac de către Friederich Adler, fiul unuia dintre principalii conducători socialişti, Victor Adler, reprezintă un act izolat, dezavuat de partid.

---

[69] Karl Liebknecht (1871–1919), militant al mişcării socialiste germane. (N.tr.)

[70] *Section Française de l'Internationale Ouvrière* (SFIO), creată în 1905 de Vaillant, Guesde şi Jaures, prin unificarea Partidului Socialist din Franţa cu Partidul Socialist francez, desemnează Partidul Socialist Francez. (N.tr.)

În ansamblu, progresele unei opoziţii socialiste la adresa politicilor oficiale de uniune naţională şi a războiului sunt evidente. Acţiunea militanţilor este călăuzită de convingerea doctrinară: ataşamentul faţă de ideea solidarităţii internaţionale a proletariatului. În ceea ce priveşte masa muncitorilor, fără îndoială că aceasta este sensibilă mai ales la suferinţele materiale, care erau o consecinţă a războiului. Peste tot greutăţile în aprovizionarea cu alimente şi inflaţia monetară au produs o creştere a preţurilor şi o scumpire a traiului, care nu au fost însoţite şi de o mărire corespunzătoare a salariilor. Această neconcordanţă este deosebit de sensibilă în Germania unde, ca urmare a blocajului economic, preţurile produselor alimentare aproape că s-au dublat între 1914–1916, în timp ce salariile, pentru numeroase categorii profesionale, nu au crescut decât cu 25%. O situaţie similară cunoaşte şi Marea Britanie unde, chiar dacă produsele alimentare nu lipsesc, cheltuielile de achiziţionare din Statele Unite şi cele de transport au crescut rapid. În Franţa, unde apelul la importul de alimente este mai puţin important, indicele de preţuri (1914=100) atinge, în al doilea semestru al anului 1916, numai pentru hrană, 145–165%, în timp ce indicele mediu al salariilor este de 125%. În Italia, unde criza generată de scumpirea vieţii evoluează lent, diminuarea „salariului real" este ceva mai mică. Dificultăţile economice au contribuit serios la atenuarea elanului patriotic. Mai trebuie făcută încă o corelaţie directă: progresul idealului internaţionalist este mult mai sensibil în Italia şi în Franţa decât în Germania, unde, totuşi, creşterea preţurilor şi criza aprovizionării cu alimente sunt mult mai grave.

II. Scopurile războiului

Către sfârşitul anului 1916, în momentul când, în statele beligerante, unitatea naţională se clătina sub greutatea decepţiilor, guvernele încep să ia atitudine faţă de ideea de pace. Puterile Centrale au iniţiativa. La 12 decembrie, ele propun adversarelor lor începerea negocierilor, fără a preciza însă care vor fi condiţiile; este deci, întâi de toate, un gest făcut în scopul ameliorării stării morale a Germaniei faţă de neutri şi faţă de cel mai puternic dintre aceştia, Statele Unite. Câteva zile mai târziu, la 20 decembrie, ideea este reluată de preşedintele Wilson[71]; acesta mai căutase în două rânduri — în ianuarie 1915 şi în februarie 1916 — o ocazie de mediere, cerând beligeranţilor să-şi facă cunoscute condiţiile de pace, în legătură cu care îşi exprimă speranţa că nu sunt, poate, „de nenegociat". Dar, în ciuda oboselii popoarelor, nici un guvern beligerant nu a consimţit cu adevărat să aibă în vedere eventualitatea păcii: Germania acumulase destule victorii ca să mai accepte o întoarcere la *statu quo*-ul de dinainte de război, iar Antanta nu mai era de acord cu ideea unei „păci albe". Episodul nu are importanţă decât în măsura în care el face ca guvernele să-şi recunoască deschis propriile „scopuri ale războiului".

Într-o notă din 10 ianuarie 1917 adresată preşedintelui Statelor Unite şi dată imediat publicităţii, Antanta îşi face cunoscute obiectivele sale:

Puterile Centrale şi aliaţii săi ar trebui să evacueze Belgia, Serbia şi Muntenegrul, Polonia, Lituania şi nord-estul Franţei, precum şi să acorde compensaţii financiare pentru pagubele de

[71] Thomas Woodrow Wilson (1856–1924), lider al Partidului Democrat, preşedinte al SUA (1912–1920). Laureat al premiului Nobel pentru pace în 1919. (N.tr.)

război produse; ele ar trebui să restituie Franţei Alsacia şi Lorena şi să elibereze de sub dominaţia austro-ungară populaţiile slave, italienii, românii şi, de sub dominaţia otomană, populaţiile non-turce; ele ar trebui să accepte o „reorganizare a Europei", care va asigura securitatea şi libertatea de dezvoltare economică „atât ale statelor mici, cât şi ale celor mari".

Această notă pretinde nu numai ca „harta războiului" să fie ştearsă; ea cere Germaniei cedarea de teritorii din „pământul Imperiului" şi exprimă dorinţa de a dezmembra Austro-Ungaria şi Imperiul otoman[72]. În sfârşit, o lună mai târziu, este angajată o rundă de negocieri franco–ruse, încheiată, la 11 martie 1917, printr-un acord secret care defineşte scopurile de război ale celor două state, în eventualitatea unei victorii depline:

Franţa ar putea să-şi recupereze Alsacia şi Lorena, cărora le-ar alipi „bazinul carbonifer din valea râului Saar", şi anexa din Imperiul german teritoriile de pe malul stâng al Rhinului, care ar forma „un stat autonom şi neutru"; Rusia va avea „întreaga libertate de a-şi stabili, după propria voinţă, frontierele occidentale", cu alte cuvinte, polonezii nu vor avea nici un mijloc de a se face ascultaţi la Conferinţa de pace.

Guvernul francez, care se temea de o eventuală pace separată încheiată de Rusia, a crezut necesar să-i ofere ţarului avantaje suficient de importante pentru a-i stârni interesul de a rămâne membru al coaliţiei. Idei mai moderate, dar cu un conţinut foarte apropiat, dezbătute în

[72] Guvernul rus avea să obţină de la Marea Britanie şi Franţa, în martie – aprilie 1915, promisiunea că după victorie va putea anexa Constantinopolul şi va putea să-şi asigure „posesiunea deplină" a strâmtorilor otomane. Între altele, în 1916, acordurile secrete franco–anglo–ruse prevedeau împărţirea Turciei asiatice. (N.a.)

cadrul Consiliului de Miniştri, au fost comunicate printr-o scrisoare a lui Briand[73] adresată, la 12 ianuarie 1917, ambasadorului de la Londra, Paul Cambon.

Guvernul german refuză, la 26 decembrie 1916, să-şi facă publice scopurile de război, dar le-a comunicat, o lună mai târziu, preşedintelui Wilson:

Guvernul german reclamă, bineînţeles, restituirea coloniilor sale, aproape toate ocupate de englezi şi francezi (numai estul african rezistă încă). Revendică, direct sau indirect, toate teritoriile Rusiei occidentale: la 5 noiembrie 1916, Puterile Centrale au anunţat că teritoriile poloneze ocupate de ele începând din 1915 aveau să formeze, o dată terminat războiul, un stat „independent" căruia înţeleg să-i impună un statut de vasalitate; între altele, o extindere teritorială către est va fi necesară „pentru protejarea economică şi strategică a Germaniei şi a Poloniei împotriva Rusiei". El dorea să obţină „o modificare" a frontierei franco-germane în Lorena: anexarea bazinului minier Briey. În sfârşit, el admite „restaurarea" Belgiei, cu condiţia ca guvernul belgian să acorde „garanţii speciale pentru securitatea Germaniei": ocuparea durabilă a fortăreţelor de la Liège şi Namur; controlul german asupra căilor ferate; suprimarea întregii armate.

Aceasta era varianta maximală a obiectivelor germane care, după Bethmann-Hollweg, nu trebuiau să fie precizate şi eventual modificate decât în momentul şi în funcţie de negocierile de pace. În acelaşi timp, germanii, ca şi adversarii lor, se pregăteau, după sfârşitul ostilităţilor militare, de continuarea luptei economice: proiectului de *Mitteleuropa*, sau de uniune vamală a Europei Centrale,

[73] Aristide Briand (1862–1932), om politic, remarcabil orator, de 25 de ori ministru; a deţinut de 11 ori preşedinţia Consiliului de Miniştri şi de mai multe ori postul de ministru al Afacerilor Străine. Partizanul unei politici de conciliere şi reconciliere cu Germania. Laureat al premiului Nobel pentru pace, în 1926. (N.tr.)

evocat la Berlin, îi răspundeau ideile de apropiere economică interaliată schiţate în Conferinţa Economică de la Paris, din iunie 1916.

Aşadar, în cele două grupări beligerante, din care una a realizat, în fapt, mari cuceriri teritoriale, în timp ce cealaltă a cunoscut mai ales invazii, guvernele afirmau programe anexioniste. Sunt oare acestea ferm convinse că vor putea să-şi atingă scopurile de război?

Opinia publică franceză este, în mare parte, ataşată revendicării Alsaciei şi Lorenei, care, cu siguranţă, nu apărea ca o anexiune, ci ca o restituire; pe de altă parte, ea nu dorea cu adevărat dezmembrarea Austro-Ungariei, dezmembrare căreia o parte a opiniei publice i se opune în mod hotărât; este greu de apreciat până la ce punct societatea franceză susţine ideile cercurilor conducătoare referitoare la autonomia teritoriilor renane. În schimb, opinia publică engleză nu a manifestat niciodată interes pentru aceste revendicări. Formulându-şi un larg program de modificări teritoriale, guvernul francez are, fără nici o îndoială, intenţia de a arăta lumii că, în ciuda decepţiilor, şi-a păstrat certitudinea că va învinge.

În Germania, dimpotrivă, intenţiile anexioniste găsesc un punct de sprijin în cea mai mare parte a opiniei publice: partide politice, grupuri de interese economice, asociaţii patriotice; şi Marele Cartier General, mai ales de când Hindenburg, asistat de Ludendorff[74], l-a înlocuit, la 26 august, pe Falkenhayn, a luat o poziţie fermă în favoarea acestui program. În ciuda reticenţelor pe care le manifestă, cancelarul Bethmann-Hollweg nu se poate opune curentului de opinie dominant.

[74] Erich von Ludendorff (1865–1937), general german, şef al Statului Major al lui Hindenburg pe frontul rus (1914), apoi adjunct la Comandamentul Suprem (1916–1918); va prelua conducerea operaţiunilor militare germane în perioada 1917–1918. (N.tr.)

În orice caz, chiar dacă fac parte din exagerările tactice, este foarte evident că scopurile războiului sunt „ireconciliabile", în ciuda speranţei pe care o exprimase preşedintele Wilson. Hotărât lucru, eventualitatea unei păci de compromis este departe de intenţiile cercurilor conducătoare.

III. În căutarea „deciziei"

În ce mod speră fiecare coaliţie să-şi impună voinţa în faţa adversarului?

În ultimele luni ale anului 1916, Antanta îşi menţine încrederea în efortul său militar, în timp ce Puterile Centrale — conştiente că „pe uscat" balanţa forţelor nu le permite să spere prea mult într-o victorie — decid să întreprindă o nouă formă de război, un război în care submarinul este chemat să joace rolul esenţial.

Planul de campanie al Antantei este stabilit, la 18 noiembrie 1916, în cadrul Conferinţei Interaliate de la Chantilly: armatele coaliţiei trebuie să fie pregătite să întreprindă ofensive comune „începând din primele 15 zile ale lui februarie 1917", astfel încât operaţiunile sale să devanseze toate iniţiativele germane. La drept vorbind, la această dată, zăpada împiedică încă operaţiunile pe frontul rus şi italian; dar armata engleză îşi anunţă intenţia de a declanşa, în februarie, o ofensivă pe frontul de pe Somme, numai în cazul în care condiţiile atmosferice o vor permite, iar armata franceză trebuia să atace la un interval de 15 zile, pe frontul de pe Aisne, între Craonne şi Reims. Nu se punea problema reînceperii unei bătălii de uzură, pentru că tactica „focului rulant" n-a rezervat decât decepţii. Metoda preconizată de generalul Nivelle, care, în decembrie, l-a înlocuit pe Joffre în fruntea armatelor

franceze, este cea pe care o aplicase la sfârşitul lui octombrie, atunci când a recucerit de la germani — în cadrul sistemului de fortificaţii de la Verdun — forturile de la Vaux şi Douaumont: un atac lansat cu îndrăzneală, în urma unui foarte scurt tir de artilerie, poate disloca dintr-un singur asalt poziţiile adverse; dacă este desfăşurat cu o asemenea rapiditate încât duşmanul să nu aibă timp să-şi deplaseze trupele de rezervă, el va putea obţine rezultatele pe care nici unul din statele majore ale celor două tabere nu le-a putut realiza vreodată pe frontul francez, începând din toamna lui 1914. „Noi vom rupe frontul german atunci când o vom dori", scrie noul comandant şef într-o notă din 14 ianuarie 1917, „cu condiţia de a nu ataca în punctul cel mai consolidat şi de a declanşa operaţiunea prin surprindere, atacând fără oprire timp de 24 sau 48 de ore." Nivelle are asentimentul comandantului şef al armatei engleze, Douglas Haig. Mulţi dintre generali nu împărtăşeau însă această „încântătoare" siguranţă. În fond, superioritatea numerică a Antantei pe frontul occidental este evidentă: 180 de divizii aliate contra 152 de divizii germane. Dar nimeni nu îndrăzneşte să manifeste o opoziţie absolută faţă de un proiect care comportă, poate, o şansă de succes.

Planul Puterilor Centrale este stabilit de statele majore germane, care îl impun cancelarului Bethmann-Hollweg, apoi şi guvernului austro-ungar. Războiul submarin, dus de Germania din 1915 cu titlu de „represiune", a fost conceput ca un mijloc de a obţine o relaxare a blocadei[75]. El nu avea să-şi atingă scopul, dar urma să aibă consecinţe grave în relaţiile cu neutrii: torpilarea pacheboturilor engleze *Lusitania* (la 7 mai 1915) şi *Sussex* (la 24 martie 1916)

[75] Vezi pagina 25. (N.a.)

s-a soldat cu moartea unor cetăţeni americani, astfel încât guvernul Statelor Unite avea să amenințe cu ruperea relaţiilor diplomatice. În faţa acestei ameninţări, la 4 mai 1916, guvernul german transmite comandanţilor de submarine ordinul de a nu mai torpila „fără avertisment" vase, ceea ce, în fond, echivala cu suspendarea războiului submarin. Or, începând din octombrie 1916, Statul Major al Marinei, care de acum dispunea de mai mult de 100 de submarine[76], şi-a afirmat voinţa de a relua şi de a duce războiul submarin, de data aceasta, „fără limită"; acest punct de vedere a fost puternic susţinut de Statul Major al Armatei. Cancelarul a protestat împotriva intervenţiei statelor majore într-o problemă care interesa, în primul rând, pe cel ce conducea politica externă, de vreme ce această intervenţie privea direct raporturile cu Statele Unite; dar o grupare majoritară din Reichstag nu i-a dat dreptate.

Statul Major al Marinei avea de gând să conducă acest război submarin împotriva navigaţiei comerciale neutre sau duşmane, în jurul insulelor britanice şi în largul coastelor franceze. Aprovizionarea cu hrană a Marii Britanii trebuia paralizată. Este posibil să se ajungă, spuneau experţii, dacă tonajul vaselor scufundate de către submarinele germane atinge 600 000 de tone pe lună, ca, în şase luni, Marea Britanie să piardă o treime din flota sa comercială; în această situaţie, Marea Britanie nu va mai putea conta pe flota comercială a neutrilor care nu vor mai vrea să înfrunte riscurile torpilărilor. Dacă această criză a aprovizionării cu produse alimentare coincide cu „sudura", adică perioada care precede comercializarea recoltei, atunci populaţia engleză va suferi de foame. Situaţia va fi

[76] 106, în februarie 1917, 120, în martie. (N.a.)

cu atât mai gravă, cu cât materiile prime industriale, mai ales bumbacul american, vor lipsi, astfel încât un număr mare de muncitori vor fi trimişi în şomaj. La începutul lui februarie 1917, războiul submarin „fără limită" trebuie declanşat: în august, Marea Britanie va fi adusă în situaţia de a capitula. Din acest moment are o mai mică importanţă dacă Statele Unite se resemnează sau nu să tolereze războiul submarin, căci ele nu au armată şi nu vor putea avea, mai devreme de un an, efective capabile să ia parte la confruntări militare în Europa. Războiul putea lua sfârşit, foarte bine, înainte ca intervenţia Statelor Unite să poată modifica soarta operaţiunilor militare. Aceasta este teza experţilor.

Dar „eficienţa" războiului submarin va confirma, sau nu calculele lor? Populaţia engleză, chiar dacă suferă de foame, va capitula cu uşurinţă? Cancelarul german îşi exprimă îndoielile. În toată această chestiune el nu vede decât o cvasicertitudine — intrarea în război a Statelor Unite. Oamenii de afaceri, ca Helfferich şi Ballin, considerau că Amiralitatea engleză va găsi o soluţie de neutralizare.

La 9 ianuarie 1917, împăratul ia hotărârea de a semna ordinele de atac: războiul submarin va fi reluat la 1 februarie şi va fi purtat „fără restricţii"; informarea neutrilor va fi făcută în ajun.

Capitolul V

„TURNURA RĂZBOIULUI"

În decurs de numai 15 zile, între 16 martie şi 2 aprilie 1917, previziunile stabilite de statele majore vor fi răsturnate de două mari evenimente, cu totul independente unul de celălalt: căderea regimului ţarist şi intrarea în război a Statelor Unite. Abdicarea ţarului Nicolae al II-lea este primul act al unei mişcări revoluţionare care va aduce Rusia, nouă luni mai târziu, în situaţia de a depune armele. Intrarea Statelor Unite în luptă oferă statelor Antantei un ajutor care, la timpul respectiv, va fi hotărâtor. Este important de evaluat locul acestor două evenimente în istoria războiului.

I. Prima revoluţie rusă

Opoziţia politică a luat în Rusia, la sfârşitul anului 1916, forme grave[77]. „În orice clipă", scria ambasadorul englez, „flăcările pot ţâşni din focul care mocneşte." Este martie 1917[78], când izbucneşte mişcarea revoluţionară care va doborî regimul.

1. Sfârşitul regimului ţarist. Punctul de plecare al acestor frământări revoluţionare este o răzmeriţă generată de criza aprovizionării cu alimente.

Din cauza rigorilor iernii, dificultăţile de transport în capitală au crescut, iar rezervele de făină sunt aproape epuizate. La sfârşitul lui februarie, guvernul este obligat să hotărască o strictă

[77] Vezi pagina 64. (N.a.)

[78] Este vorba de revoluţia burghezo-democrată începută la 27 februarie/12 martie. (N.tr.)

raţionalizare, şi brutarii nu sunt în măsură să „onoreze" toate tichetele. Primele mişcări sunt îmbulzeli ale foamei. În acelaşi timp şi din cauze identice, stocul de cărbune devine insuficient pentru a asigura funcţionarea uzinelor, care sunt constrânse să concedieze mii de muncitori. Protestul acestora se desfăşura în stradă, prin manifestaţii ale şomerilor, şi în uzinele de război încă în activitate, prin ameninţări cu greva, cărora direcţia marilor uzine metalurgice Putilov le răspunde printr-un *lock-out*[79]. La 9 martie[80] au loc primele ciocniri între grevişti şi poliţie.

De a doua zi, caracterul mişcării se schimbă, fără nici o îndoială, pentru că se implică militanţii socialişti în conducerea şi orientarea acesteia: manifestanţii nu se mai mulţumesc să protesteze împotriva incompetenţei serviciilor administrative, care nu au ştiut să evite această criză de aprovizionare; ei manifestă împotriva regimului politic, strigând: „Jos autocraţia"! Atunci, conducătorii opoziţiei burgheze — liderii „blocului progresist" — încearcă să profite de împrejurări pentru a obţine formarea unui guvern parlamentar; puterea replică prin amânarea dezbaterilor din Dumă. Este proba unei demonstraţii de forţă.

În două zile, se produce deznodământul: „intervenţia" garnizoanei din Petrograd[81], unde grosul efectivelor armatei formate din rezervişti, sensibili la propaganda militanţilor, paralizează rezistenţa forţelor publice. În seara de 12 martie, toţi miniştrii au demisionat. Ţarul — aflat la Marele Cartier General de la Mohilev — nu a avut nici o iniţiativă.

---

[79] În engleză, în original; literal — „închiderea porţilor". Expresie care descrie răspunsul patronatului la grevă: închiderea temporară a unei întreprinderi la iniţiativa angajatorului. (N.tr.)

[80] Datele indicate aici sunt în conformitate cu calendarul „occidental". (N.a.) Calendarul iulian a fost înlocuit în Occident, în 1582, de către papa Grigore al XIII-lea. România a adoptat calendarul gregorian, cunoscut şi sub numele de calendarul pe „stil nou", în 1919, iar Rusia, în 1923. (N.tr.)

[81] La 1 septembrie 1914, capitalei Rusiei i se schimbă numele din Sankt Petersburg în Petrograd. (N.tr.)

În momentul în care guvernul dispare, după câteva ezitări, căci înşişi revoluţionarii sunt surprinşi de victoria lor, în capitală se constituie, de fapt, două puteri. Una este cea a „Comitetului Provizoriu" al Dumei, care reprezenta vederile opoziţiei liberale şi nu îşi propunea decât să impună ţarului regimul parlamentar. Cea de-a doua este de inspiraţie socialistă: „Comitetul Executiv Provizoriu", care exprimă vederile „Sovietului Muncitorilor şi Soldaţilor"[82], o formulă organizatorică inspirată de grupurile revoluţionare din 1905[83], şi care reclamă, dintr-o dată, abolirea sistemului monarhic. Cele două puteri negociază. În seara zilei de 14, cad de acord asupra formării unui guvern provizoriu[84].

La 15 martie, la Cartierul General al Frontului de nord de la Pskov, ţarul primeşte doi delegaţi ai Dumei care vin să-i ceară abdicarea. În încercarea de a rezista, va trebui ca el să poată conta pe fidelitatea trupelor şi a comandanţilor lor şi va fi nevoit să angajeze o operaţiune militară împotriva capitalei: această operaţiune va fi războiul civil contra duşmanului. Şeful Statului Major General şi comandanţii corpurilor de armată dezaprobă în unanimitate această eventualitate şi-l sfătuiesc pe ţar să abdice pentru a se restabili unitatea naţională. Ţarul se înclină şi, în încercarea de a salva totuşi monarhia, îl desemnează ca succesor pe fratele său, marele duce Mihail; dar acesta, la sfatul preşedintelui Dumei, refuză coroana[85]. La 17 martie, Rusia a devenit, de fapt, o republică[86].

---

[82] Soviet alcătuit din deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor. (N.tr.)

[83] Referire la prima revoluţie burghezo-democratică rusă desfăşurată între anii 1905–1907. (N. tr.)

[84] Condus de prinţul G.E. Lvov. (N.tr.)

[85] La 21 martie 1917, ţarul Nicolae al II-lea va fi arestat, împreună cu familia. Membrii familiei imperiale vor fi asasinaţi în iulie 1918, fapt ce a marcat sfârşitul dinastiei Romanov. (N.tr.)

[86] În realitate, republica va fi proclamată la 14 septembrie 1917 şi va fi condusă de un Directorat, avându-l în frunte pe A.F. Kerenski. (N.tr.)

2. Semnificaţia revoluţiei. Cum va influenţa acest eveniment cursul războiului european? Aceasta este întrebarea care a încolţit imediat în mintea tuturor beligeranţilor, impunându-se, mai întâi, în rândurile aliaţilor Rusiei. În primul moment, prăbuşirea unui regim care nu ştiuse nici să dea organizării militare impulsul viguros necesar, nici să reunească în jurul său forţele vitale ale ţării, are darul să liniştească guvernele aliate Rusiei, care se temeau ca nu cumva să-l vadă pe ţar străduindu-se să provoace încheierea războiului, chiar şi printr-o pace separată, pentru a scăpa de ameninţările crizei interne şi pentru a-şi salva coroana. Bazându-se pe consimţământul popular şi fiind sprijinit de o largă mişcare de opinie, guvernul republican nu va întâmpina nici o piedică în a supune ţara la un mare efort. Rusia ar putea deveni, aşadar, se spera la Paris şi la Londra, un aliat mai sigur şi mai eficient. Nu-i aşa că Miliukov, ministru al Afacerilor Străine în guvernul provizoriu, este un mare patriot? Important purtător de cuvânt al „blocului progresist" din Dumă, el aprobase susţinut planurile de război ale Rusiei, criticând, totuşi, aspru metodele guvernării. Începând cu 17 martie, într-o notă adresată aliaţilor, cu referire la acordurile secrete încheiate cu Franţa şi Marea Britanie[87], iată-l afirmându-şi intenţia de a „respecta ferm angajamentele internaţionale ale fostului regim" şi „de a combate inamicul comun până la capăt, fără nici o ezitare". Alianţa este, aşadar, intactă, şi guvernul rus pare animat de o voinţă fermă.

Dar au fost suficiente numai câteva zile pentru a spulbera aceste iluzii. Revoluţia avea să fie creaţia a două forţe a căror colaborare nu putea fi durabilă: burghezia liberală şi socialismul. Între cele două forţe situaţia a devenit curând ireconciliabilă: la 24 martie, Sovietul din

[87] Vezi pagina 70. (N.a.)

Petrograd a votat o moţiune prin care cerea începerea imediată a negocierilor de pace şi abandonarea întregului plan de anexiuni. De la începutul lui aprilie, lupta se angajează între ministrul Afacerilor Străine şi Soviet asupra problemei războiului şi a păcii. Or, Miliukov nu are sprijinul tuturor colegilor săi. În guvern, Kerenski[88], principalul conducător al Partidului Socialist-Revoluţionar, care se sprijinea pe masele rurale, i se opune cu fermitate. Miliukov nu are nici sprijinul maselor, căci populaţia muncitorească urmează sfaturile Sovietului, iar ţăranii vor să „uite războiul" pentru a privi numai către perspectiva unei reforme agrare.

În această dualitate a puterii, va putea rămâne guvernul stăpân pe situaţie? La 4 mai are loc insurecţia[89]. Guvernul provizoriu reprimă această mişcare, dar nu se simte capabil să rişte o nouă demonstraţie de forţă: la 15 mai, el decide să-l îndepărteze pe Miliukov; la 19 mai, declară că doreşte o pace generală „fără anexiuni, fără despăgubiri, pe baza dreptului popoarelor la autodeterminare".

În acelaşi timp, armata este profund zdruncinată: la 14 martie 1917, Sovietul din Petrograd a semnat Ordinul nr. 1 (*prikaz*) care anula practic întreaga autoritate a ofiţerilor. Decretul era considerat ca imediat aplicabil numai în garnizoana Petrograd, dar conţinutul său s-a răspândit ca o dâră de praf de puşcă în întreaga armată. În câteva săptămâni, în numeroase unităţi, inclusiv în cele

[88] Alexander Feodorovici Kerenski (1881–1970), membru al Partidului Socialist-Revoluţionar; devine ministru de Justiţie în 1917, apoi şef al guvernului provizoriu, răsturnat în octombrie/noiembrie de bolşevici. (N.tr.)

[89] 3–4 mai: o puternică demonstraţie a muncitorilor şi a soldaţilor are loc la Petrograd. Mişcarea marchează începutul crizei puterii guvernului provizoriu. (N.tr.)

de pe front, nu mai exista nici cea mai mică urmă de disciplină militară. Comandantul şef al trupelor ruse a făcut cunoscut aliaţilor că nu se mai poate gândi, pentru moment, la posibilitatea unui ordin de atac dat trupelor. Armata rusă nu mai este o forţă în care se poate avea încredere.

Franţa, Marea Britanie, Italia iau, aşadar, la cunoştinţă, abia o lună mai târziu după căderea ţarului, că revoluţia rusă nu este încă desăvârşită. Ele pot constata şi consecinţele imediate: marele plan al ofensivei militare prevăzute pentru 1917 nu va mai putea fi aplicat decât parţial; în acest caz, participarea armatei ruse este improbabilă, dacă nu cumva neverosimilă; problema păcii pe care aliaţii deciseseră să o îndepărteze din orizontul lor, în decembrie 1916, se va pune acum într-o manieră presantă, dar în asemenea termeni încât „interesele de război" ale statelor occidentale riscau să fie dezavuate de opinia publică rusă. Eventualitatea unei divergenţe serioase în sânul coaliţiei şi a unei slăbiciuni a Rusiei începea să-şi facă apariţia.

Pentru Puterile Centrale, revoluţia rusă este de bun augur: ea reanimă speranţa unei păci separate. Această pace fusese, între 1915–1916, un obiectiv permanent al politicii germane, dar ţarul îşi păstrase fidelitatea faţă de angajamentele luate[90].

În acest moment însă, Germania nu întârzie să speculeze dualitatea puterii şi influenţa Sovietului. Şi nu va da greş. Atunci când, la 23 martie, ambasadorul german la Berna află că Lenin şi grupul de bolşevici care se găsea în Elveţia doresc să se întoarcă în Rusia cât mai repede posibil, guvernul şi Marele Comandament sunt prompte în a le acorda autorizaţia de liberă trecere pe teritoriul german şi de a-i da vagonului care-i transporta un

[90] Vezi paginile 49 şi 70. (N.a.)

statut de extrateritorialitate. „Noi avem tot interesul să vedem cum creşte influenţa aripii radicale a revoluţionarilor, ţinând în acelaşi timp sub control situaţia din Rusia", scrie secretarul de Stat al Afacerilor Străine. De la venirea sa la Petrograd, în 16 aprilie, cuvântul „pace" lansat de Lenin devine efectiv cuvântul de ordine. Presa germană anunţă că guvernul este gata să negocieze cu guvernul provizoriu rus o pace care garanta tuturor popoarelor „existenţa, onoarea şi libertatea de dezvoltare".

II. Intervenţia Statelor Unite

La începutul războiului european, în *Apelul către poporul american* din 19 august 1914, preşedintele Wilson avea să anunţe o politică de strictă neutralitate şi recomanda chiar concetăţenilor săi să nu-şi manifeste simpatia faţă de vreuna dintre grupările beligerante. Nutrind, de asemenea, speranţa unui rol de mediator, el nu vedea nici un motiv să dorească unei victorii germane o victorie a Antantei care ar putea conduce, gândea el, la o „hegemonie a Rusiei pe continentul european". Wilson se temea, mai ales, să vadă opinia publică americană profund divizată: în regiunile din est se manifesta un curent de simpatie faţă de Antanta; în centru, extrem de indiferent în privinţa problemelor europene, propaganda germano-americanilor, cea a emigranţilor irlandezi, adversari ai Marii Britanii, precum şi cea a emigraţiei poloneze, adversară a Rusiei, se îndreptau în sens invers. Neutralitatea pe care o recomanda preşedintele Wilson nu era atunci contestată de nimeni. Cum se face, totuşi, că, 30 de luni mai târziu, Statele Unite au ajuns să intre în război?

1. Practica neutralităţii. Neutralitatea politică avusese drept corolar, în august 1914, o neutralitate economică şi financiară: guvernul recomandase băncilor să nu acorde

facilităţi financiare beligeranţilor. Acest consemn avea să fie, mai întâi, respectat cu mare uşurinţă, căci beligeranţii, în timpul primelor luni ale conflictului, credeau într-un război scurt care le va permite să trăiască din rezervele proprii[91]. Dar, începând cu toamna lui 1914, exportatorii americani aveau să primească, într-un ritm din ce în ce mai alert, comenzi pentru furnituri de război, materii prime şi produse alimentare: în fapt, aceste legături comerciale erau stabilite, aproape în exclusivitate, cu Marea Britanie şi cu Franţa, din moment ce Germania era supusă blocadei. În 1915, amploarea exporturilor americane avea să atingă cote considerabile, şi toţi producătorii, agricoli sau industriali, au beneficiat din plin de aceasta. Or, o atare situaţie nu mai putea fi posibilă dacă guvernul Statelor Unite avea să continue practica neutralităţii financiare, căci cumpărătorii europeni nu-şi vor mai putea procura mijloacele necesare de plată. În consecinţă, preşedintele avea să autorizeze băncile americane să acorde acestor cumpărători deschideri de credite. De asemenea, în octombrie 1915, el avea să admită pe piaţa americană acordarea unui mare împrumut anglo-francezilor. Statele Unite deveniseră, aşadar, furnizor şi creditor, mai ales în profitul unui grup de beligeranţi. Ele stabiliseră cu Marea Britanie şi cu Franţa legături economice şi financiare, care asigurau unei majorităţi a populaţiei americane un grad de prosperitate. Franţa, de exemplu, depindea, din ce în ce mai mult de aceste legături, pentru a suplini nevoile armatei şi cele ale populaţiei. Din 1916, Statele Unite, asigurând 30% din importuri, au devenit primul furnizor al Franţei. În cadrul negocierilor pentru acordarea împrumutului financiar, Franţa a fost constrânsă să accepte condiţiile tot mai oneroase impuse de bancherii americani.

[91] Vezi paginile 24–25. (N.a.)

Amploarea acestor relaţii comerciale avea să antreneze dificultăţi de natură politică. Mari exportatoare, Statele Unite aveau un interes major în a vedea menţinută libertatea navigaţiei în Atlantic; ele se reclamau adepte ale principiului „libertăţii mărilor". De asemenea, preşedintele Wilson avea să protesteze împotriva blocadei franco-engleze, din cauza exercitării „dreptului de percheziţie", dar mai ales împotriva războiului submarin care nu cruţa vieţile echipajelor; el avea să ameninţe Germania cu ruperea relaţiilor diplomatice şi a şi obţinut, în mai 1916, suspendarea războiului submarin în Atlantic. Aceasta nu a fost însă decât o victorie efemeră, contestată neîncetat de Amiralitatea germană[92].

Perspectiva unei agravări a acestor dificultăţi şi dorinţa de a le preveni aveau să confirme preşedintelui Wilson speranţa de a vedea că războiul european se va sfârşi. Prin prelungirea conflictului, nu riscau oare Statele Unite să fie antrenate într-o intervenţie armată pentru a proteja drepturile neutrilor? Wilson era conştient de acest pericol şi nutrea, totuşi, speranţa să-l preîntâmpine şi să menţină Statele Unite „în afara războiului", asigurându-le, în acelaşi timp, şi prosperitatea economică, adică libertatea de navigaţie în Atlantic. Atunci când este reales preşedinte, la 7 noiembrie 1916, el se declară, la fel ca şi contracandidatul său republican, Hugues, ferm „neutralist". La 22 ianuarie 1917, într-un mesaj adresat Senatului el îşi exprimă dorinţa ca nici unul dintre adversari să nu poată să-şi „distrugă" inamicul şi ca războiul să se sfârşească printr-o „pace fără victorie". Prietenului său, colonelul House, îi declara: „Suntem singura dintre naţiunile albe rămase în afara războiului; ar fi o crimă împotriva civilizaţiei dacă am lua parte".

[92] Vezi paginile 74–75. (N.a.)

2. Decizia de intervenţie. Războiul submarin german este cel care determină schimbarea frontului; el ameninţă să paralizeze întreg comerţul şi să împiedice toate negocierile. Corpul electoral american, chiar şi în cazul alegerilor prezidenţiale din noiembrie 1916, s-a declarat „neutralist", dar şi-a exprimat majoritatea voturilor în favoarea celui care se declarase capabil să le asigure prosperitatea economică; or, din momentul în care submarinele germane duceau războiul „fără limită" împotriva navigaţiei comerciale în Atlantic, exporturile cu destinaţia Marea Britanie, Franţa şi aliaţii acestora, care reprezentau 3/5 din exporturile totale, riscau să fie grav afectate. Dar, mai ales, era atins prestigiul naţional: puteau oare accepta Statele Unite să vadă cum Germania îşi încălca promisiunea pe care o făcuse la 4 mai 1916, distrugând echipajele americane? Statele Unite au renunţat la „preţioasa şi confortabila lor neutralitate" pentru că interesele lor fundamentale erau ameninţate. Trebuiau asigurate echilibrul european, care s-ar compromite printr-o victorie a unuia dintre cele două blocuri, şi participarea la reconstrucţia Europei şi a lumii în funcţie de idealurile şi interesele americane[93]. La 3 februarie, preşedintele Wilson anunţa, în urma declaraţiei germane din 21 ianuarie 1917, ruperea relaţiilor diplomatice cu Germania şi declara că, dacă submarinele germane vor scufunda efectiv o singură navă americană, Statele Unite vor apăra cu armele libertatea mărilor.

De ce a amânat el, timp de aproape două luni, luarea unei decizii finale? Pentru că, spunea anturajul său, încă spera ca printr-o simplă ameninţare „să determine

[93] La 22 ianuarie 1917, preşedintele Wilson adresează Senatului american mesajul cu privire la „bazele generale ale unei păci durabile", şi anume, „pacea fără victorie". (N.tr.)

Germania să revină la o judecată raţională". Dar şi pentru că estima că un singur „act manifest" — o torpilare — va permite evitarea tuturor ezitărilor din rândurile opiniei publice, încă majoritar pacifistă. Preocuparea cea mai importantă a preşedintelui, scria ambasadorul Marii Britanii, este aceea de „a nu acţiona până când ţara nu va fi unanimă în favoarea acestei decizii". Wilson ştia că populaţiile din centru şi din vest, care priveau de la distanţă problemele europene şi care se afişau indiferente faţă de soarta navigaţiei în Atlantic, sunt mai puţin sensibile decât cele din est la declaraţia germană de război submarin „fără limită"; el vrea, aşadar, să lase timp americanilor să-şi conştientizeze interesele naţionale.

În cursul lunii februarie 1917, această evoluţie, în ceea ce priveşte opinia publică, începe să se manifeste.

Prima cauză a acestei evoluţii este „congestia economică" care loveşte porturile americane de la Atlantic: în faţa primejdiei care le ameninţa navele, armatorii decid să întrerupă traficul comercial în zonele în care a fost declarată blocada submarină; în aşteptarea transportului, comercianţii se îmbulzesc pe cheiuri şi în docuri, iar exportatorii se grăbesc să-şi plaseze în centrele de producţie mărfurile cumpărate; agricultorii din *Middle West* şi plantatorii de bumbac din sud înţelegeau acum că războiul submarin loveşte Statele Unite în chiar prosperitatea lor. Pentru a încuraja reluarea traficului, preşedintele recomandă Congresului, la 26 februarie, să decidă ca navele de comerţ să fie echipate cu tunuri, în scopul apărării faţă de atacurile submarinelor; la 12 martie, înarmarea marinei comerciale este un fapt împlinit.

O altă cauză este descoperirea unei oferte făcute de guvernul german celui mexican: Germania, în perspectiva unui război cu Statele Unite, a propus Mexicului o alianţă, lăsându-l să spere în recucerirea teritoriilor anexate de Uniunea americană în 1845 (Texas, New Mexico, Arizona); telegrama cifrată expediată de la Berlin la Ciudad de Mexico, *via* New York, a fost

interceptată şi descifrată de Serviciile de Informaţii britanice care au remis-o jurnalelor americane. Indignarea care cuprinde opinia publică este profundă, mai ales în statele din vest şi sud-vest.

Statele Unite au adoptat, prin urmare, o atitudine de „neutralitate armată": era suficient ca o singură navă comercială americană să fie atacată şi să înceapă lupta cu un submarin german pentru ca ostilităţile să fie deschise. Naţiunea americană este acum pregătită să accepte războiul.

Este 19 martie, când se produce „actul manifest" — torpilarea vasului *Vigilentia*, al cărui echipaj a pierit. Pe data de 20, preşedintele hotărăşte convocarea Congresului în sesiune extraordinară şi se declară hotărât în favoarea războiului. La 2 aprilie, cu o majoritate covârşitoare, Congresul aprobă mesajul care anunţă această decizie[94]. Opinia publică este entuziasmată[95].

Simpla analiză a faptelor ne face să gândim că declaraţia de război submarin „fără limită" a fost cauza directă a intervenţiei Statelor Unite. Aceasta era, în 1917, şi opinia ambasadorului german la Washington. Câţiva ani mai târziu, după terminarea războiului, adversarii politici ai lui Wilson vor încerca să acrediteze o altă versiune, conform căreia declaraţia germană nu mai constituia cauza, ci doar *ocazia* intervenţiei americane: marile interese ale băncilor, care aveau legături profitabile cu Marea Britanie şi cu Franţa, au fost cele care au determinat intervenţia; ele aveau să creeze iluzia unui mare curent de opinie, subvenţionând o campanie de presă. Preşedintele avea să cedeze acestor solicitări, cu atât mai mult cu cât dorea să

[94] În Senat, cu 82 de voturi contra 6; în Camera deputaţilor, cu 373 voturi contra 50. (N.a.)

[95] La 6 aprilie 1917, SUA declară război Germaniei, iar la 7 decembrie, Austro-Ungariei. (N.tr.)

joace un rol de arbitru la Conferinţa de pace. Dar, chiar dacă această teză ar fi exactă, cum se explică atunci faptul că influenţa intereselor bancare nu a fost exercitată şi asupra presei din centru şi vest, care fusese reticentă încă de la început? Şi cum se explică îndelungatele ezitări ale preşedintelui, constatate de toţi colaboratorii săi apropiaţi?

3. Semnificaţia intervenţiei americane. Statele Unite, declară în cadrul Congresului preşedintele Wilson, intră în război „cu toate forţele lor". Care este sensul acestui eveniment pentru destinul războiului european?

Războiul devine mai mult ca niciodată total şi mondial. El nu se limitează la tranşee şi la coastele maritime europene; oceanul devine un vast câmp de luptă, unde se joacă o partidă decisivă. Resursele umane, puterea industrială, bogăţia agricolă a Statelor Unite nu pot să nu atârne greu în balanţă.

Din punct de vedere militar, intervenţia americană transformă condiţiile luptei, căci Uniunea dispune de resurse umane superioare celor ale Puterilor Centrale şi poate fabrica uşor toată gama de armament. Este, aşadar, o certitudine că în Europa echilibrul forţelor militare va fi rupt. Dar această perspectivă are o scadenţă de un an sau 15 luni — amânare minim necesară pentru a hotărî serviciul militar obligatoriu, a stabili listele de recrutare, a forma cadrele, a instrui trupele, a constitui marile unităţi dotate cu un personal de stat major şi a transporta în Europa, în ciuda submarinelor germane, primele corpuri ale acestei armate. Pe termen scurt, intervenţia americană aduce puterilor Antantei patru avantaje importante.

Avantaj naval: participarea marinei americane a crescut mijloacele de luptă împotriva războiului submarin în Atlantic, unde 35 de contratorpiloare americane vin, începând din iunie, să întărească serviciul patrulelor şi al convoaielor efectuat de sutele de unităţi engleze aflate sub drapel.

Avantaj economic: guvernul de la Washington instituie embargoul asupra exporturilor destinate statelor neutre; creşte astfel rigoarea blocadei îndreptate împotriva Germaniei, dar, mai ales, el dispune de un mijloc de presiune care îi permite să constrângă navele comerciale norvegiene, suedeze, daneze sau olandeze să continue navigaţia în contul Marii Britanii şi al Franţei, împotriva riscurilor de torpilare; în sfârşit, exemplul Statelor Unite determină Bolivia, Peru, Brazilia, Uruguayul şi micile republici ale Americii Centrale să intre în război, adică să pună la dispoziţia Antantei flota lor comercială şi navele germane refugiate de la începutul conflictului în porturile lor. Aportul acestor nave infirmă calculele Statului Major Naval German asupra eficacităţii războiului submarin.

Avantaje financiare: Marea Britanie şi Franţa vor primi, de acum înainte, de la guvernul american, şi nu de la bănci, sumele necesare finanţării cumpărării materialului de război, materiei prime şi produselor alimentare provenind din Statele Unite; ele scapă deci de dificultăţile cu care se confruntaseră fără încetare apelând la credite private.

Avantaj moral: intervenţia Statelor Unite a produs o mare deschidere în mentalităţile colective, căci, pentru prima dată, un stat neutru intră în război fără maşinaţiuni prealabile şi promisiuni compensatorii. Apărarea drepturilor neutrilor împotriva metodelor războiului care sunt „o sfidare la adresa umanităţii" şi combaterea „voinţei germane de dominaţie", acestea sunt, după preşedintele Wilson, singurele proiecte americane. Iată ce a întărit la naţiunile Antantei sentimentul de superioritate morală.

Este adevărat că, pe de altă parte, idealismul wilsonian poate împiedica iniţiativele acestor naţiuni în ceea ce priveşte „scopurile de război". Statele Unite n-au aderat la pactul[96] din 5 septembrie 1914; ele nu sunt „aliate", ci „asociate" ale Antantei, păstrându-şi dreptul de a se retrage din război, dacă vor considera oportun acest fapt. Desigur, preşedintele Wilson nu este constrâns în nici un fel prin acorduri secrete de tratatele încheiate în trecut între beligeranţii europeni; el se distanţează de programele de anexiune

[96] Vezi pagina 17. (N.a.)

teritorială; este convins că în Germania „clica militară" este, în realitate, renegată de o mişcare „liberală" care nu s-a putut exprima încă.

Divergenţele de opinie care separau Statele Unite de Antantă sunt, aşadar, evidente. „Atunci când războiul va fi terminat, noi vom putea să le impunem felul nostru de a vedea lucrurile", scrie Wilson, la 21 iulie 1917, colonelului House. Intervenţia americană nu a fost dezinteresată. Din toamna lui 1917, se configurează deja câteva obiective ale Statelor Unite: eliberarea de sub influenţa financiară a City-ului[97] şi creşterea rolului băncilor americane de pe Wall Street[98], consolidarea poziţiei dolarului şi pregătirea „confruntărilor" comerciale de după război.

De acum înainte, pentru a smulge victoria, Puterile Centrale trebuie să obţină succese decisive înainte de intrarea americanilor în luptă. Guvernul german mizase pe războiul submarin; dar presiunile pe care Statele Unite le puteau exercita asupra neutrilor europeni dezmint curând toate previziunile făcute asupra rezultatelor posibile ale acestei forme de război. Germania va privi, de acum înainte, către o pace separată, nutrind speranţa dezorganizării armatei ruse. Teama retragerii ruse din cadrul alianţei devine, deopotrivă pentru politica Franţei şi a Marii Britanii, o preocupare esenţială. La 2 iunie 1917, în reuniunea secretă a Camerei deputaţilor, interpelarea lui Victor Augagneur, fost ministru al Marinei, o prezintă în termeni care nu mai suportă amânare: Rusia nu mai vrea să continue lupta; dacă este „slăbită" sau dacă nu-şi mai aduce decât parţial o contribuţie militară foarte redusă, atunci „mai putem să sperăm în continuarea războiului până la victorie şi prin ce mijloace"? Desigur, atunci „rămân Statele Unite". Dar „când şi în ce măsură" va putea Franţa să se bazeze pe concursul lor militar?

[97] Cartierul financiar din centrul Londrei. (N.tr.)

[98] Stradă în cartierul Manhattan din New York, unde este situat sediul bursei. (N.tr.)

Capitolul VI

CRIZELE DIN 1917

În momentul în care se deschid aceste noi perspective, opinia publică din marile state europene, care ducea principala povară a efortului de război, nu aprecia încă dimensiunea consecinţelor. În aprilie 1917, intervenţia efectivă a trupelor americane este prevăzută pentru o dată mult prea îndepărtată pentru a putea estompa, în Franţa, Marea Britanie sau Italia, temerile, grijile şi suferinţele prezentului; pentru poporul german perspectiva unei păci separate ruse nu este încă decât o eventualitate. Peste tot opinia publică rămâne dominată de speranţe imediate: în Franţa mai ales, dar şi în Marea Britanie, ea aşteaptă marea ofensivă care trebuie, după estimările Înaltului Comandament, să aducă succesele „decisive"; în Germania, ea continuă să mizeze pe rezultatul războiului submarin. Numai când aceste speranţe se prăbuşesc, încep să apară, în toate ţările, semne de nelinişte sau de iritare. Revoluţia rusă adaugă acestei nelinişti un element de incertitudine. Criza politică este, de asemenea, şi o criză socială. Chiar guvernele din întreaga Europă beligerantă caută ocazia unei negocieri a păcii sau, cel puţin, nu resping ideea. Decepţiile strategice, dificultăţile sociale şi politice, demersurile în favoarea păcii, toate reprezintă aspecte majore ale acestei perioade de descurajare.

I. Decepţiile strategice

Generalul Nivelle se declarase convins de străpungerea frontului german prin atacurile convergente franco-engleze. Amiralul Holtzendorff primise asigurări că, în

şase luni, războiul submarin va constrânge Marea Britanie să capituleze. Cum şi din ce cauze aceste speranţe au fost înşelate?

1. Bătălia de la Chemin des Dames. Planul de campanie al Antantei, care avea prevăzut ofensive simultane, a fost demolat prin căderea regimului ţarist. Comandantul şef francez, cu asentimentul reticent al colegului său englez, menţine, totuşi, ordinul de ofensivă, de la care aştepta o „dezorganizare totală" a inamicului. La 6 aprilie, guvernul francez, împotriva insistenţelor ministrului de Război, Paul Painlevé, nu îndrăzneşte să ia hotărârea abandonării ofensivei şi lasă comandantului şef libertatea de acţiune, recomandându-i, totuşi, să nu sacrifice pregătirea succesului tactic pe altarul „speranţelor strategice". În zece zile, soarta acestei ofensive este hotărâtă.

La 9 aprilie, trupele engleze lansează un atac de amploare care permite cucerirea crestei de la Vimy, dar nu poate străpunge sistemul defensiv german. Pe 12, trupele franceze susţin în direcţia Saint-Quentin, pe un front mult prea îngust, o operaţiune destinată să verifice soliditatea poziţiilor în zona în care trupele germane veniseră să efectueze, cu o lună mai devreme, o manevră de retragere preventivă. În sfârşit, pe 16 aprilie, pe un front de 70 kilometri, de la Oise la cotele de la Reims, 30 de divizii execută ofensiva de la care Nivelle aştepta cele mai mari rezultate; obiectivele desemnate sunt Cambrai, Douai, Vervins. Prin acest atac sunt cucerite, aproape peste tot, primele poziţii germane, dar, cu o singură excepţie, atacul eşuează în faţa dispozitivului german din linia a doua; intervenţia unei noi armate este inutilă, cu toate că tancurile de asalt încearcă să mărească breşa strâmtă deschisă între Craonne şi Berry-au-Bac. Rezultatele sunt atât de nesemnificative, comparativ cu anticipările, încât Nivelle renunţă să mai angajeze în luptă diviziile menţinute ca rezervă. Pe 19 mai, este emis ordinul de suspendare a marii

ofensive şi de executare a numai câtorva atacuri parţiale, care au avut loc pe 4 şi 5 mai, cu rezultate modeste.

Planul lui Nivelle a fost, aşadar, sortit unui grav eşec. Eroarea comandantului şef a constat în faptul că a considerat drept sigură cucerirea celor două poziţii germane şi că s-a gândit, mai ales, la faza de „exploatare" a acestei străpungeri. El se bizuia pe succesul experienţei de atac prin surprindere, pe care îl executase în toamna lui 1916, în faţa Verdunului. Or, acele operaţiuni fuseseră conduse pe un front extrem de strâmt — câţiva kilometri — unde exista posibilitatea de a concentra o densitate considerabilă a artileriei. Pe un front de ofensivă lung de 70 de kilometri, condiţiile erau cu totul diferite. La drept vorbind, acest eşec nu surprinde nici pe guvernanţii francezi şi englezi, nici pe principalii conducători militari, care, în cea mai mare parte, manifestaseră o oarecare doză de scepticism. Dar, opinia publică, mai ales în Franţa, este foarte afectată, chiar dacă grevele din primăvară au avut, mai ales, un caracter social. Această decepţie a „spatelui frontului" nu are, totuşi, consecinţe majore, dar ceea ce este mai grav este şocul moral suferit de combatanţi, atunci când au constatat zădărnicia efortului lor. Timp de trei săptămâni, de la 20 mai la 10 iunie, în numeroase regimente aflate în refacere în spatele frontului, cazurile de încălcare a disciplinei militare s-au manifestat în momentul în care au primit ordinul de a „reveni în linia întâi a frontului": revoltele soldaţilor, care au făcut să planeze asupra armatei pericolul unei dezagregări morale, au drept cauză profundă eşecul ofensivei. În cadrul acestei crize militare generale şi al lipsei de încredere, descurajarea a jucat un rol incomparabil mai important decât pacifismul sau temerile legate de revoluţie: Franţa anului 1917 nu era Rusia. Soldatul nu refuză să lupte, el refuză

să fie sacrificat în ofensive sinucigaşe. Depresia morală şi greutatea pierderilor suferite la 16 aprilie sunt cauzele care îl determinau pe noul comandant şef, generalul Pétain, să considere că armata nu mai putea face, în 1917, nici un efort suplimentar. „Îi aştept pe americani", spunea el, „şi tancurile lor"; el aprecia că „trebuie uzat adversarul cu minimum de pierderi". După criza revoltelor din armată, efortul militar francez se traduce prin importante schimbări în modul de desfăşurare a operaţiunilor militare.

În Flandra, armata britanică lansează, începând cu luna iunie, o mare ofensivă (a treia bătălie de pe Ypres sau bătălia de la Paschendaele), care se soldează cu un eşec plătit cu pierderi uriaşe. Eforturile italienilor pe fronturile de la Carso, în mai, şi Isonzo, în iunie, iniţial cu rezultate bune, nu reuşesc să conducă la „străpungerea frontului". O soartă similară au atacurile lansate, în mai, de corpurile expediţionare la Salonic precum şi în bucla de la Cerna. Evenimentul semnificativ în plan militar, din vara anului 1917, este ofensiva îndreptată, la 1 iulie, în direcţia Lemberg, pe frontul de la Zlota Lipa, de către generalul Brusilov cu cele 23 de divizii ale sale; ea este dovada voinţei guvernului provizoriu rus, care încearcă să redea soldaţilor ardoarea combativă, dar, totodată, demonstrează zădărnicia efortului său: atacul, după ce a condus la cucerirea primelor poziţii inamice, s-a oprit curând, căci diviziile de întărire au refuzat să ocupe linia frontului. Armata rusă, constată ataşatul militar francez, „nu mai funcţionează deloc ca organism combatant".

2. Războiul submarin. Războiul submarin „fără limite", angajat la 1 februarie 1917, trebuia, după anticipările Statului Major German, să aducă, în şase luni, capitularea Marii Britanii, dacă tonajul scufundat atingea în medie 600 000 t pe lună. Or, rezultatele efective au fost următoarele: în februarie, 540 000 t; în martie, 578 000 t; în aprilie, 874 000 t; în mai, 591 000 t; în iunie, 695 000 t; în iulie,

550 000 t. În medie, 638 000 t pe lună! Era, prin urmare, un rezultat superior previziunilor. Totuşi, Marea Britanie (cu toate că fusese supusă unor grele încercări în cursul lunii aprilie, când nu avea încă puse la punct metodele de apărare) nu a fost redusă la tăcere. Din ce cauză au fost infirmate pronosticurile experţilor germani? Pentru că aceştia contaseră pe faptul că, în faţa riscurilor torpilării, armatorii din statele neutre vor renunţa să navigheze în folosul Marii Britanii. Această speranţă avea să fie parţial realizată în februarie–martie. Nu trebuia oare considerat ca fiind un avantaj faptul că, în urma marilor succese obţinute în cursul lunii aprilie de submarinele germane, din 874 000 de tone scufundate, tonajul „neutrilor" atingea 192 000 de tone? Dar embargoul decis de guvernul Statelor Unite asupra exporturilor americane avea să-i oblige pe neutrii europeni să răspundă chemării Marii Britanii. Confiscarea de către guvernele sud-americane a navelor germane care se găseau în porturile lor la momentul izbucnirii conflictului avea să crească tonajul de care dispuneau adversarii Germaniei[99]. De fapt, aproximativ 83% din marina comercială mondială era sau putea fi în serviciul Antantei.

Fără îndoială că Germania, cu toate că nu îşi atinsese scopul esenţial, continuă războiul submarin pentru a agrava, printr-o acţiune de lungă durată, dificultăţile economice ale inamicului. Dar la ce se putea aştepta de acum înainte? Eficacitatea mijloacelor de apărare stabilite de Amiralitatea engleză (baraje de mine în Marea Nordului; patrule de vânătoare care numără 8 000 de vase uşoare; formarea convoaielor de nave comerciale escortate de torpiloare) a crescut de la lună la lună, după perioada de surpriză: în august, „randamentul" războiului submarin —

[99] Vezi paginile 89–90. (N.a.)

508 000 de tone — este mai mic decât în februarie; în septembrie, cu 351 000 de tone, el este evident în declin accentuat. Din acest moment, randamentul se stabilizează la aproximativ 300 000 de tone, în vreme ce tonajul global disponibil este de 30 de milioane de tone, şi, treptat, devine clar că arma submarină nu mai poate fi considerată un instrument al victoriei.

Din aceste constatări, deputatul Erzberger — membru important al mişcării de centru — a extras elementele rechizitoriului pronunţat la 6 iulie, în şedinţa secretă a Comisiei principale a Reichstagului, împotriva Statului Major al Marinei. „Putem, sau nu", a concluzionat el, „să strângem rândurile pentru a spune guvernului că suntem gata să încheiem pacea pe bazele din 1914?" Propunerea lui Erzberger şi a social-democraţilor găseşte un larg ecou; majoritatea reprezentanţilor din Reichstag votează, la 19 iulie, o moţiune care, respingând cuceririle teritoriale, reclamă o „pace a armoniei şi a reconcilierii". Dar această moţiune, votată în urma unei crize guvernamentale, nu reflectă şi opinia cercurilor politice conducătoare.

II. Ameninţările la adresa coeziunii naţionale

În timp ce pe uscat şi pe mare se desfăşurau bătălii zadarnice, dar într-un ritm tot mai scăzut, toate statele beligerante cunoşteau frământări în politica internă. Mai ales Rusia, unde criza morală, socială şi politică este cea mai gravă. De la demisia lui Miliukov[100], socialiştii au reprezentanţi în ministere, în care majoritatea membrilor provin din rândurile burgheziei liberale. Influenţa dominantă este cea a ministrului de Război, Kerensky, membru al

[100] Vezi paginile 80–81. (N.a.)

Partidului „Socialist-Revoluţionar". El nu este un marxist, în timp ce Sovietul de la Petrograd este încurajat prin iniţiativele rivale ale „social-democraţilor", menşevici şi bolşevici. El doreşte menţinerea Rusiei în război, cu condiţia ca aliaţii săi să accepte un plan de pace „democratic", cu alte cuvinte o pace „fără anexiuni" care ar avea la bază dreptul popoarelor la „autodeterminare". Dar guvernul este ocupat cu problemele agrare şi economice cărora nu reuşeşte să le găsească soluţii. El este pe cale de a însărcina Adunarea Constituantă, a cărei convocare fusese fixată pentru data de 30 octombrie, cu elaborarea reformelor fundamentale, ceea ce înseamnă amânarea acestora cu cinci luni.

Această neputinţă acţionează în favoarea bolşevicilor, care au refuzat să participe la putere. O parte din unităţile garnizoanei de la Petrograd, câştigate de bolşevici, încearcă, la 16 iulie, o tentativă insurecţională. Graţie fidelităţii altor unităţi şi, mai ales, trupelor venite de pe front, guvernul poate controla situaţia. În urma unei noi remanieri guvernamentale[101] (24 iulie), „socialiştii revoluţionari" sunt cei care deţin, de acum înainte, majoritatea în guvernul provizoriu, în care Kerensky devine prim-ministru. Nici acest guvern nu a reuşit, mai bine decât precedentul, să stopeze criza economică şi financiară şi să calmeze frământările din domeniul agricol.

În faţa acestei dezagregări care riscă să deschidă calea bolşevicilor, forţele de dreapta caută să se regrupeze. Industriaşii, notabilităţile şi membrii vechiului personal politic eliminat după căderea ţarului găsesc sprijinul generalilor şi al *Uniunii Panruse a Ofiţerilor*. La 9 septembrie, generalul Kornilov[102] conduce o tentativă de lovitură

[101] Al doilea guvern provizoriu. (N.tr.)

[102] Generalul Kornilov îl înlocuise pe Brusilov la comanda supremă a armatei ruse. (N.tr.)

de stat şi mărşăluieşte spre Petrograd. Acest *puci* eşuează într-o săptămână, datorită faptului că majoritatea trupelor nu îşi dă concursul. Dar, guvernul provizoriu, cu toate că a reuşit să facă faţă atât insurecţiei de dreapta, cât şi celei de stânga, rămâne lipsit de autoritate.

Influenţa revoluţiei ruse, mişcarea de idei, precum şi speranţele pe care ea le-a născut au ecou în rândurile tuturor beligeranţilor.

Nu este surprinzător faptul că statele, în care „uniunea sacră" nu fusese realizată, cunoşteau clipe de nelinişte. În Italia, unde criza transporturilor maritime datorată războiului submarin provoacă o penurie de produse de consum alimentar, manifestaţiile muncitoreşti sunt violente, în cursul lunii mai, la Milano şi, mai ales, la Torino, la jumătatea lui august, unde se produce o adevărată revoltă a populaţiei oraşului, care durează patru zile şi este dur reprimată de armată. În Austro-Ungaria, veştile din Rusia găsesc un profund ecou în rândul populaţiei slave; împăratul Carol I[103], care îi succede lui Franz Joseph[104], doreşte căutarea unor soluţii pentru satisfacerea „minorităţilor naţionale" prin reforme ale structurii politice şi administrative, dar nu găseşte oamenii capabili să realizeze aceste deziderate.

Greutăţile sunt mai puţin alarmante în Franţa, Marea Britanie şi Germania, unde au loc, totuşi, manifestări protestatare muncitoreşti: grevele franceze din mai şi iunie, care antrenează la Paris 100 000 de muncitori, femei şi bărbaţi, au drept cauză principală creşterea preţurilor produselor alimentare; grevele engleze, unde, mai ales în uzinele de război, 230 000 de muncitori „calificaţi" vor să se opună angajărilor masive de muncitori „necalificaţi"; greve în uzinele de război germane, în aprilie, cauzate de lipsa produselor de consum alimentar.

[103] Carol I de Habsburg (1887–1922), împărat al Austriei şi rege al Ungariei după moartea lui Franz Joseph. (N.tr.)

[104] Franz Joseph I de Habsburg (1830–1916), împărat al Austriei (1848–1916) şi rege al Ungariei (1867–1916). (N.tr.)

Consecinţele politice sunt şi ele inegale. În Germania, cu sprijinul partidelor de centru, socialiştii fac să se voteze în Reichstag, la 19 iulie, o rezoluţie care cere „o pace de înţelegere, de reconciliere durabilă între popoare" şi denunţă „cuceririle teritoriale obţinute prin forţă"; dar aceste atitudini rămân fără efect. În Franţa, unde guvernul refuză socialiştilor autorizaţia de a participa la Conferinţa Socialistă Internaţională convocată la Stockholm de socialiştii olandezi, scandinavi şi ruşi, „uniunea sacră" este ruptă, cel puţin pe plan politic, atunci când, la 7 septembrie, Partidul Socialist refuză să-şi menţină participarea la guvernare. În Marea Britanie, dimpotrivă, într-un context analog, Partidul Laburist continuă această participare.

Aceste tulburări sunt semnul unei dezordini morale. Se vor arăta oare guvernanţii capabili să redreseze situaţia? Numai prim-ministrul englez, Lloyd George, a trecut peste aceste momente dificile, fără ca autoritatea sa să fie afectată. În Italia, preşedintele Consiliului, Boselli, se mulţumeşte să supravieţuiască; în Germania, Bethmann-Hollweg, constrâns de către Marele Cartier General să demisioneze, a fost înlocuit cu oameni fără autoritate, Michaëlis, apoi Hertling; în Franţa, dimpotrivă, când, la 13 noiembrie, succesorul lui Alexandre Ribot, Paul Painlevé, este răsturnat de o coaliţie de moment a socialiştilor şi a dreptei, Georges Clemenceau este cel care, susţinut de o mare parte a opiniei publice, preia puterea: noul preşedinte al Consiliului de Miniştri provocase, cu câteva săptămâni mai înainte, căderea ministrului de Interne, Malvy, căruia i-a reproşat slăbiciunea în faţa propagandei pacifiste; el îşi afirma voinţa fermă de a „menţine ridicat moralul poporului francez de-a lungul celei mai grave crize din întreaga sa istorie" şi de a „continua războiul cu un efort sporit".

III. Tentativele de pace

În această perioadă în care forţa armelor pare slăbită, în care popoarele îşi manifestă neliniştea şi oboseala, iar guvernele beligerante anunţă programe de pace fără anexiuni, nu este deloc surprinzător faptul că acţiunile diplomatice înregistrează un progres. Mai ales patru tentative merită să ne reţină în mod deosebit atenţia.

Fără înştiinţarea Germaniei, împăratul Carol I intră în contact cu guvernul francez[105] în trei rânduri, prin intermediul cumnatului său, prinţul Sixtus de Bourbon-Parma; el declară, la 24 martie, că doreşte pacea şi că îşi va folosi întreaga „influenţă personală" pe lângă guvernul german în sprijinul „justelor revendicări franceze în privinţa Alsaciei şi a Lorenei"; dar, în ceea ce priveşte Austro-Ungaria face cunoscut, la 9 mai, că pacea va trebui să menţină „integritatea teritorială" a dublei monarhii şi că nu poate admite nici o cesiune teritorială în favoarea Italiei, cu excepţia teritoriilor obţinute pe calea compensaţiilor. Guvernul italian, înarmat cu promisiunile care i-au fost făcute în 1915[106], se sustrage dialogului. Franţa şi Marea Britanie au lăsat şi ele fără răspuns oferta împăratului.

Guvernul german are două iniţiative. În iunie, face să ajungă la Petrograd, prin intermediul socialistului elveţian Robert Grimm, membru important al mişcării zimmervaldiene, o ofertă de negociere; el pare dispus să accepte principiul unei păci „fără anexiuni" formulate de guvernul provizoriu rus, propunând, în schimb, încheierea unui „acord amiabil cu Polonia, Lituania şi Curlanda[107]", luând în consideraţie „dreptul popoarelor la autodeterminare". Dar va fi vorba de o pace separată.

---

[105] Scrisoarea este remisă lui Poincaré, la 31 martie 1916, şi conţine propunerile lui Carol I de Habsburg privind începerea negocierilor de pace. (N.tr.)

[106] Vezi pagina 24. (N.a.)

[107] Regiune din Letonia cunoscută şi sub numele de Kurzema. (N.tr.)

Guvernul provizoriu înţelege însă să rămână fidel angajamentelor luate faţă de aliaţii săi şi îl expulzează pe Grimm. În septembrie, după îndelungi pregătiri făcute de importante personalităţi belgiene, ministrul german al Afacerilor Străine proiectează o întrevedere, în Elveţia, între şeful secţiei politice a guvernului general german în Belgia ocupată, Lancken, şi Aristide Briand, care nu mai avea în acel moment nici o responsabilitate în guvernul francez, dar în calitate de fost preşedinte al Consiliului se bucura de o mare autoritate în mediile politice. Briand acceptă întâlnirea pentru că era convins că negocierea va permite Franţei să aibă câştig de cauză în problema Alsaciei şi a Lorenei. Renunţă, totuşi, în faţa obiecţiilor ministrului Afacerilor Străine şi ale preşedintelui Republicii, care se temeau ca nu cumva încercarea de negociere să încurajeze propaganda pacifistă şi care nu credeau că Germania va fi dispusă să abandoneze Alsacia şi Lorena.

În sfârşit, papa Benedict al XV-lea[108], care îşi manifestase deja, în mai multe rânduri, intenţia de a acţiona în folosul păcii, publică, la 14 august, o notă adresată guvernelor beligerante. El propune afirmarea principiului libertăţii mărilor, reglarea revendicărilor franceze şi italiene prin „compromisuri acceptabile", restaurarea „deplinei independenţe politice, militare şi economice" a Belgiei şi reglarea, „într-un spirit de echitate şi justiţie", a problemelor privind „teritoriile care fac parte din vechiul regat al Poloniei". Doar guvernul englez pare dispus să-şi plece urechea la oferta pontificală, punând accent pe problema belgiană. Dar guvernul german nu vrea să admită a-i reda Belgiei independenţa reală. Iniţiativa lui Benedict al XV-lea rămâne deci una lipsită de finalitate.

Care este spiritul ce animă aceste iniţiative? Papa dorea sincer pacea generală din raţiuni umanitare, dar şi pentru a afirma misiunea universală a Bisericii catolice şi pentru a pune capăt riscurilor de destrămare care ar fi dus la exacerbarea naţionalismelor; el dorea, de asemenea, să nu lase socialismului internaţional beneficiul moral al unei acţiuni pacifiste.

[108] Giacomo della Chiesa, papă între anii 1916–1922. (N.tr.)

Guvernul german, în ciuda votului din Reichstag exprimat în favoarea „deciziei de încheiere a păcii", nu admitea să renunţe la scopurile sale anexioniste; îi rămânea speranţa ca, în urma iniţiativelor sale, să primească informaţii asupra stării de spirit a ruşilor şi francezilor şi poate chiar să deschidă drumul către negocieri de pace separată cu unii sau cu ceilalţi. Împăratul Carol I dorea cu ardoare pacea şi era pregătit să abandoneze teritoriile ocupate de trupele sale. Se gândea oare la o pace generală, sau la una separată, încheiată în pofida voinţei Germaniei? Prinţul Sixtus spunea „pace separată", neezitând, pentru a se face crezut, să trimită la Paris, în 9 mai, o traducere inexactă a documentului care îi fusese remis de Viena. Guvernul austro-ungar intenţiona doar să obţină asentimentul aliatului său la o propunere de pace care va da satisfacţie Franţei: Germania restituia Alsacia şi Lorena şi căuta o compensaţie în Polonia rusă, pe care Austro-Ungaria o abandonase complet. Nu a reuşit însă să convingă guvernul german. Poate că, în fond, împăratul nici nu se îndepărtase de ideea unei păci separate; dar el nu şi-a afirmat niciodată acest scop. Cât priveşte guvernul francez, sub impulsul lui Poincaré şi al lui Ribot, avea să adopte o atitudine aproape constant negativă şi, în afară de cazul notei pontificale, era în deplin acord cu Marea Britanie. Putea oare lăsa să-i scape ocazia încheierii unei păci avantajoase? Nimic nu-l împiedică să n-o gândească. O mare parte a opiniei publice franceze dorea obţinerea retrocedării Alsaciei şi Lorenei. Or, nici un moment, guvernul german nu era dispus să cedeze în această privinţă: documentele germane cunoscute astăzi oferă probe indiscutabile în acest sens. Tot ceea ce conducătorii germani consimţeau să aibă în vedere era o „rectificare a frontierelor" în partea de sud-vest a Alsaciei (cu alte cuvinte în Valea Thann, ocupată de trupe franceze din septembrie 1914) — cu condiţia ca, în schimb, Franţa să cedeze Germaniei bazinul de exploatare a minereului de fier din Briey. Este adevărat că, ţinând cu orice preţ la decizia de a obţine restituirea Alsaciei şi a Lorenei, guvernul francez îşi asuma riscul de a vedea producându-se un abandon al Rusiei

înainte de intrarea în luptă a trupelor americane. În mod conştient, avea să-şi asume acest risc.

În octombrie 1917, „tentativele de încheiere a păcii" încetează. Solidaritatea austro-germană, care păruse zdruncinată în primăvară, este restabilită. „Luptăm pentru Alsacia şi Lorena, aşa cum Germania luptă pentru Triest", declară la Viena, la 6 decembrie, ministrul Afacerilor Străine. Guvernul austro-ungar şi-a recăpătat încrederea o dată cu criza politică din Rusia, care îi dădea noi temeiuri pentru a spera într-o pace separată. Din momentul în care împăratul Carol I îşi făcuse publică dovada fidelităţii sale faţă de alianţă, Înaltul Comandament German, care refuzase constant până atunci să trimită trupe pe frontul italian, consimte să-şi revizuiască atitudinea şi pregăteşte aici o mare ofensivă austro-germană. La 24 octombrie 1917, în 24 de ore, sistemul defensiv italian este străpuns la Caporetto. Retragerea se transformă în derută. Numai că, 15 zile mai târziu, armata italiană, după ce pierduse 293 000 de prizonieri, 3 000 de tunuri şi se retrăsese 140 de kilometri, reuşeşte să stabilească pe Piave un nou front, întărit cu câteva divizii franceze şi engleze; armata italiană a scăpat aici de la un dezastru total, fiind, pentru cel puţin şase luni, în afara oricărei posibilităţi de a lua parte la operaţiunile ofensive aliate.

Capitolul VII

REVOLUŢIA BOLŞEVICĂ ŞI „ABANDONUL" RUSIEI

Din momentul în care slăbiciunea guvernului provizoriu se agravase[109], posibilul abandon al Rusiei devenise trăsătura esenţială a situaţiei militare şi diplomatice. Eventualitatea devine aproape o certitudine la începutul lui noiembrie, atunci când ultima revoluţie rusă îi aduce la putere pe bolşevici.

I. Lovitura de stat bolşevică

Guvernul provizoriu avea să fie părăsit de acei membri care aparţineau burgheziei liberale, iar, din 8 noiembrie, nu va mai fi format decât din socialişti revoluţionari şi din menşevici[110]; el avea să înfrunte ostilitatea deschisă a bolşevicilor, care se bucurau de sprijinul majorităţii în Sovietul de la Petrograd, şi nu mai putea conta pe armată, ale cărei cadre superioare simpatizaseră cu Kornilov. Kerenski vedea anarhia crescând. Putea el stăpâni situaţia până când alegerile pentru Adunarea Constituantă, stabilite, în cele din urmă, pentru 6 decembrie, ar fi putut da, poate, o stabilitate mai puţin fragilă puterii sale?

Lenin estimează că „momentul hotărâtor" este aproape. Din Finlanda, unde se refugiase după eşecul mişcării insurecţionale din 17 iulie, revine la Petrograd în 23 octombrie. Adunarea Constituantă, spunea el Comitetului Central al partidului său, „nu va fi în mod evident de partea noastră". Era necesar, prin urmare, ca bolşevicii să

[109] Vezi paginile 98–99. (N.a.)

[110] Este vorba de cel de-al treilea guvern provizoriu. (N.tr.)

acapareze puterea înainte de alegeri, printr-o lovitură de forţă. Partidul poate conta pe soldaţi, dacă „mâine" li se va oferi pacea, pe ţărani, dacă li se vor împărţi pământurile „imediat". În ceea ce priveşte masele muncitoare, ele sunt indiferente, afirma el, faţă de soarta guvernului provizoriu. La 1 noiembrie, într-un articol pe care îl intitulează *Scrisoare către tovarăşi*, lansează practic un apel la lovitura de stat.

Guvernul provizoriu ştia că garnizoana din Petrograd este câştigată de bolşevici[111]. Ministrul de Război, generalul Verkovski, declară colegilor săi, la 2 noiembrie, că pentru a înlătura principalul mijloc de acţiune al propagandei bolşevice este absolut necesar să se anunţe pacea imediată. Kerenski refuză şi pregăteşte *in extremis* rezistenţa: face apel la regimentele de cavalerie care trebuiau aduse de pe front şi ordonă închiderea tipografiilor ziarelor bolşevice; anunţă, pe 6, voinţa „de lichidare într-o manieră imediată, decisivă şi definitivă" a tentativei de insurecţie. În aceeaşi seară, Lenin dă detaşamentelor de bolşevici ale garnizoanei ordinul de a răsturna „cu orice preţ" guvernul.

În noaptea următoare şi în ziua de 7 noiembrie (25 octombrie pe stil vechi), lovitura de stat a reuşit: toate „punctele strategice" (gări, centrale telefonice şi telegrafice, uzine electrice) au căzut, aproape fără să opună nici o rezistenţă, în mâinile bolşevicilor, căci regimentele de cazaci, care la 17 iulie salvaseră guvernul, nu s-au lăsat antrenate în evenimente, iar detaşamentele de cavalerie, aşteptate de pe front, n-au mai sosit. Palatul de Iarnă, sediul guvernului provizoriu, apărat de elevii Şcolii Militare, nu rezistă asaltului decât până seara. Congresul Sovietelor[112] hotărăşte formarea unui nou guvern,

[111] La 25 octombrie, pe lângă Sovietul din Petrograd s-a creat Comitetul Militar Revoluţionar (statul major al viitoarei insurecţii armate). (N.tr.)

[112] Al II-lea Congres General al Sovietelor din Petrograd consfinţeşte victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie. (N.tr.)

„Consiliul Comisarilor Poporului", al cărui preşedinte este Lenin. Kerenski reuşeşte să se retragă la periferia oraşului şi încearcă organizarea unui contraatac, iar în acelaşi timp, municipalitatea Petrogradului organizează un Comitet de Salvare Publică care încearcă să-i strângă în jurul său pe adversarii bolşevicilor. Dar comandantul şef al armatei şi cel al corpului Armatei de nord, aflat cel mai aproape de capitală, refuză susţinerea acestei tentative, iar angajaţii căilor ferate nu vor să asigure transportul celor câtorva trupe al căror concurs fusese obţinut de Kerenski. Atunci, şeful guvernului provizoriu se refugiază în Rusia meridională. Cucerirea puterii de către bolşevici este un fapt împlinit.

Noul guvern se grăbeşte spre a-şi consolida situaţia şi obţine ajutorul, sau, cel puţin, neutralitatea maselor populare şi a muncitorilor, precum şi pentru a vota primele legi organice: el pune pământul Statului, al Bisericii şi al „proprietarilor bogaţi" la dispoziţia „Comitetelor agrare regionale şi ale Sovietelor de Deputaţi Ţărani"; predă muncitorilor „controlul fabricilor" şi, mai ales, prin decretul din 9 noiembrie, proclamă voinţa de „a începe imediat convorbiri în vederea încheierii unei păci drepte şi democratice", cu alte cuvinte a unei păci fără anexiuni şi despăgubiri de război. El admite, totuşi, că Rusia poate ceda teritorii dacă locuitorii acestora îşi exprimă dorinţa „într-un mod clar şi fără constrângere". Realizarea acestui program de pace este un fapt esenţial pentru soarta războiului mondial.

II. Pacea separată rusă

Consiliul Comisarilor Poporului declară că are în vedere o pace generală. La 21 noiembrie, el cere reprezentanţilor diplomatici ai Antantei să se asocieze convorbirilor privind încheierea armistiţiului, dar nu primeşte nici un

răspuns. Franţa, Marea Britanie şi Italia se adresează comandantului şef, generalul Dukonin, cerându-i „să menţină armata rusă în faţa inamicului comun". În ansamblu, ele opuneau Marele Cartier General noului guvern a cărui autoritate nu o recunoşteau. Dukonin răspunde acestui apel, lansând trupelor sale o proclamaţie, în numele „fidelităţii faţă de aliaţi", şi cerându-le să sprijine formarea unui guvern care să reprezinte „adevărata democraţie rusă". Este imediat revocat din funcţie de către Consiliul Comisarilor Poporului, fără ca apelul său să trezească vreun ecou în rândurile armatei. Oferta de armistiţiu este adresată Puterilor Centrale, la 26 noiembrie; ea este imediat acceptată de Germania şi de Austro-Ungaria, în ciuda riscurilor unor negocieri cu un guvern sovietic aflat încă într-o situaţie precară.

La 15 decembrie, în urma unor convorbiri precipitate, convenţia de armistiţiu dintre Rusia şi Puterile Centrale intră în vigoare. Ea menţine prezenţa armatelor pe poziţiile deţinute de acestea pe front, şi anume trupele germane continuau să deţină o parte importantă a teritoriului rus, şi prevede deschiderea imediată a negocierilor de pace. În zadar ziarele non-bolşevice vorbesc despre trădare, în zadar membrii vechiului guvern provizoriu lansează un apel în care declară „ruşinos şi periculos" acest marş către o pace separată; populaţia nu reacţionează. Această masă nu este, totuşi, nici pe departe, câştigată de partea noului regim: alegerile pentru Adunarea Constituantă, care au loc în acel moment, dau 16,5 milioane de voturi socialiştilor revoluţionari (adică partidului căruia îi aparţinea Kerenski), 9 milioane socialiştilor moderaţi, contra a 9,5 milioane bolşevicilor şi 2,5 milioane partidelor „burgheze". Dar, ca şi soldaţii, populaţia se grăbeşte să termine cu războiul. Care sunt poziţiile participanţilor în cadrul negocierilor care se angajează, în data de 20 decembrie 1917, la Brest-Litovsk?

Din momentul în care a obţinut armistiţiul, guvernul sovietic a dobândit rezultatul dorit cu ardoare de masele de muncitori şi ţărani. În nici un caz nu va avea în vedere reluarea ostilităţilor şi decide începerea demobilizărilor. Poate uita el că, începând cu luna aprilie, toată propaganda bolşevică a avut în centru cuvântul „pace"? (Guvernul este confruntat cu o puternică opoziţie căreia îi va replica, la 19 ianuarie 1918, prin dizolvarea Adunării Constituante.) Dar guvernul sovietic nu are nici un motiv să grăbească definitivarea unui tratat de pace care nu-i aducea o creştere a prestigiului, fiindcă această pace va comporta, inevitabil, abandonuri teritoriale. De asemenea, dorea să respecte principiile pe care le afirmase: „pace fără anexiuni", dar şi dreptul pentru popoarele din vechiul Imperiu rus de a dispune libere de soarta lor. În consecinţă, admite formarea de state independente în aria teritorială care aparţinuse Rusiei ţariste, neacceptând transferul acestor teritorii în favoarea Germaniei. Cum trebuie tratat teritoriul rus acaparat? Opinia publică germană este divizată: mediile de afaceri înţeleg impunerea unui sistem preferenţial în favoarea lor, sistem care să le asigure debuşeul rus şi o reală colaborare economică; militarii aveau în vedere anexarea Poloniei ruse şi a ţărilor baltice; social-democraţii reclamau o „pace fără anexiuni şi despăgubiri". În final, hotărârea din Wilhelmstrasse[113] şi-a impus soluţia: crearea statelor vasale.

Astfel, Puterile Centrale renunţau, în principiu, să revendice anexarea totală sau parţială a teritoriilor ruseşti pe care le ocupaseră; dar ele mizau pe clauza „autodeterminării" pentru a extinde dominaţia indirectă asupra acestor teritorii, prin formarea de state care, după ce se vor fi separat de Rusia, vor contracta o legătură de dependenţă faţă de

[113] Stradă în Berlin, unde se află sediul Ministerului Afacerilor Străine. (N.tr.)

Germania şi Austro-Ungaria. Acesta este planul diplomaţiei austro-germane. Totuşi, în aplicarea lui comportamentul celor doi aliaţi este cu totul diferit: la Berlin, cercurile conducătoare şi, mai ales, Marele Cartier General înţeleg să impună integral acest program, chiar dacă această intransigenţă ar duce la ruperea tratativelor şi la reluarea ostilităţilor; la Viena, unde agitaţia provocată de minorităţile naţionale a crescut şi criza de aprovizionare s-a agravat, guvernul va fi gata să ajungă la pace, având în vedere mari compromisuri.

Dintr-o dată, aşadar, în centrul dezbaterii se află exercitarea dreptului la „autodeterminare". În acest context, cum îşi vor putea exprima propria voinţă populaţiile poloneză, baltică, lituaniană? Prin plebiscit, spune delegaţia rusă, şi acesta trebuie să fie un plebiscit „liber", cu alte cuvinte, votul nu va avea loc decât după retragerea trupelor de ocupaţie a căror prezenţă oferea austro-germanilor mijloace inadmisibile de presiune. Guvernul german declară că admite, în cel mai rău caz, un plebiscit, dar refuză evacuarea prealabilă, căci nu are nici o intenţie de a renunţa la garanţiile reprezentate de teritoriile pe care le deţine; în dorinţa de a-şi atinge scopurile, guvernul austro-ungar va fi gata să consimtă, dar nu îndrăzneşte să se separe de aliatul său. Dezacordul este deci ireductibil. Începând din 28 decembrie, Conferinţa de pace este amânată. Îşi va relua şedinţele la 7 ianuarie, fără un mai mare succes, şi va fi din nou amânată.

Cum se poate ieşi din acest impas?

Guvernul sovietic credea că poate aştepta, în speranţa că, între timp, influenţa revoluţiei ruse se va face simţită în spaţiul advers şi că austro-germanii vor ezita să reia ostilităţile. Această speranţă pare confirmată de cursul evenimentelor: la mijlocul lui ianuarie, conducătorii sindicalişti decideau în Austria o grevă generală de 24 de ore pentru a protesta împotriva insuficienţelor din domeniul aprovizionării; la sfârşitul lunii, în Germania, timp

de 8 zile, 500 000 de muncitori din uzinele de război fac grevă, sub un cuvânt de ordine lansat de socialiştii independenţi, care au pus în fruntea listei de revendicări „pacea fără anexiuni". Totuşi, aceste mişcări rămân fără urmări imediate. Consiliul Comisarilor Poporului nici măcar nu insistă asupra acestora în tactica sa. Dar, dacă austro-germanii denunţă armistiţiul şi îşi împing în prim-plan trupele, va sosi ceasul cedării, căci reluarea luptei se dovedeşte imposibilă, demobilizarea armatei ruse fiind în curs de desfăşurare.

După o lună de aşteptare, guvernele german şi austriac şi statele lor majore vor să încheie tratativele, căci, atât timp cât pacea cu Rusia nu va fi semnată, nu vor avea întreaga libertate de acţiune pentru reluarea ofensivei împotriva Franţei, a Marii Britanii şi a Italiei. Austro-germanii caută să exercite o presiune asupra guvernului sovietic şi negociază cu guvernul Republicii ucrainene, care a refuzat să recunoască rezultatele „Revoluţiei din Octombrie" şi care se vede direct ameninţat de bolşevici. Tratând cu Ucraina, ei căutau, de asemenea, să-şi asigure deschiderea hambarului cu grâu capabil să le rezolve dificultăţile de aprovizionare. Anturajul lui Ludendorff spera chiar la folosirea statului ucrainean pentru extinderea influenţei germane spre Marea Neagră şi Transcaucazia. La 9 februarie, este semnat, la Brest-Litovsk, Tratatul de pace între Ucraina şi Puterile Centrale. Dar, în aceeaşi zi, capitala — Kiev — cade în mâinile bolşevicilor, care refuză să recunoască valabilitatea tratatului. Incidentul ucrainean face ca delegaţia rusă să părăsească Brest-Litovsk: tratativele de pace separate cu Rusia sunt deci compromise. Totuşi, guvernul sovietic se fereşte să denunţe armistiţiul. Înaltul Comandament German este cel care decide aceasta şi obţine, la 13 februarie, în pofida rezistenţei ministrului Afacerilor Străine, asentimentul împăratului. Trupele germane înaintează, fără a întâmpina rezistenţă, pe teritoriul provinciilor baltice: la 26 februarie 1918, ele ating Narva, situată la 150 de kilometri de Petrograd.

Din momentul reluării ostilităţilor, guvernul sovietic se pregătea să capituleze. Înainte de a lua această decizie,

ezită, totuşi, timp de câteva zile, pentru că germanii şi-au crescut exigenţele. În urma unor discuţii dramatice între conducătorii bolşevici şi după multe incidente, începe să se contureze o majoritate favorabilă poziţiei lui Lenin de a accepta o pace imediată. Ceea ce este important înainte de toate, spune el, este de a „salva revoluţia": Rusia va pierde teritorii şi se va înclina în faţa forţei, dar bolşevicii îşi vor păstra poziţiile, „în aşteptarea ridicării proletariatului internaţional".

La 3 martie 1918, este semnat Tratatul de la Brest-Litovsk. Rusia recunoştea pacea încheiată între Ucraina şi Puterile Centrale; renunţa la suveranitatea asupra Poloniei, Lituaniei, Curlandei şi abandona, de asemenea, Livonia şi Estonia; punea în mâinile Puterilor Centrale soarta acestor teritorii. „Da", declara Lenin în faţa Congresului pan-rus al Sovietelor, „această pace este o umilinţă fără precedent pentru puterea sovietică; dar noi nu suntem în măsură să forţăm cursul istoriei."

Au fost tentaţi „Aliaţii şi asociaţii" să evite această pace separată? Ei n-au avut nici un moment în vedere posibilitatea de a participa la negocieri, căci apreciau că guvernul bolşevic venit la putere printr-o lovitură de stat n-avea „nici o împuternicire" pentru a vorbi în numele poporului rus. În faţa programului de pace german, ei s-au mulţumit doar să-l afirme pe al lor. Preşedintele Wilson, în mesajul adresat Senatului, la 8 ianuarie, a definit „Cele 14 puncte" care trebuiau să devină, după cum spunea el, baza unei păci „drepte şi durabile": respectarea drepturilor naţionalităţilor în Alsacia şi Lorena, în Rusia, Austro-Ungaria şi în Imperiul otoman; înfiinţarea unei „Societăţi a Naţiunilor"[114]

[114] Organism internaţional creat în 1920, cu sediul la Geneva, format din statele semnatare ale Tratatului de pace de la Versailles, cu scopul dezvoltării cooperării între naţiuni şi al garantării păcii. (N.tr.)

care garanta tuturor statelor „independenţa politică şi integritatea teritorială“ etc. Guvernele englez şi francez şi-au exprimat adeziunea faţă de aceste principii. În ultimul moment, atunci când Germania relua ostilităţile, ambasadorul francez la Petrograd a oferit guvernului bolşevic, dacă se hotăra să reziste, întreg concursul militar şi ajutorul financiar al Franţei. Cu o mică majoritate, Comitetul Central a acceptat „ajutorul tâlharilor reprezentanţi ai imperialismului francez împotriva tâlharilor germani“. În acelaşi timp, guvernul englez a trimis un corp expediţionar pe coasta de la Murmansk, pentru a-i sprijini pe bolşevici, dacă era cazul. Dar, ar fi putut această „asistenţă“, la care Statele Unite nu şi-au manifestat intenţia de a lua parte, interveni, în timp util, pentru a împiedica prăbuşirea puterii în faţa ofensivei trupelor germane? Lenin nu s-a gândit.

III. Consecinţele militare ale „abandonului“ rus

Abandonul Rusiei, urmat imediat de cel al României[115] (prin preliminariile păcii de la Buftea, din 5 martie 1918), deschide perspective noi. Secretarul de Stat al Statelor Unite considera că acest abandon va „prelungi războiul cu doi sau trei ani“; dar Germania spera acum să obţină o victorie militară împotriva Franţei şi a Marii Britanii. De la semnarea armistiţiului din 15 decembrie 1917, Înaltul Comandament a deplasat în grabă către frontul occidental o mare parte din trupele sale de pe frontul oriental. La începutul lui martie, el este gata să lanseze ofensiva decisivă. Nu speră, totuşi, să obţină un succes dintr-o singură

[115] Este o consecinţă directă a evenimentelor politico-militare din Rusia. Armata română îşi probase revirimentul în cursul ofensivei din iulie 1917 de la Mărăşti şi în respingerea ofensivei conduse de generalul german Mackensen („spărgătorul de fronturi“) din sectorul Mărăşeşti–Focşani (6–19 august 1917) prin bătălia de la Mărăşeşti. (N.tr.)

lovitură. „Lupta", declară Ludendorff în Consiliul de Coroană din 13 februarie, „va fi formidabilă; ea va începe într-un punct, se va continua într-altul şi va necesita mult timp." Or, acest timp este măsurat: în iulie, trupele americane vor fi pe picior de luptă şi vor putea juca un rol în bătălie; deci trebuie să învingă înainte de această dată. De asemenea, dacă vremea o va permite, este necesar ca ofensiva să înceapă în martie. Ludendorff insuflă armatei *„l'esprit de Riga"*, altfel spus, după ani de înnămolire, voinţa de a duce operaţiuni îndrăzneţe.

În acest moment, cu toate că armata germană menţine numeroase trupe de ocupaţie — aproape un milion de oameni — în Rusia şi în România, pune în linie, pe frontul occidental, 192 de divizii de infanterie; deţine o artilerie grea considerabilă, 500 de baterii, şi o aviaţie care se dezvoltă rapid; este lipsită, într-adevăr, de tancurile de asalt, pentru că Marele Cartier General nu a recunoscut, în timp util, importanţa acestei noi arme, precum şi de mijloace de transport autopurtate pentru că blocada împiedica aprovizionarea cu cauciuc; aceste lacune în ceea ce priveşte echipamentul ofensiv nu vor împiedica succesele „atacurilor de străpungere", dar generează probleme în exploatarea succeselor militare.

Timp de două luni şi jumătate, armata germană va merge din victorie în victorie, fără să obţină, totuşi, rezultatele anticipate.

Primul atac începe la 21 martie 1918, cu 65 de divizii, în punctul de joncţiune al frontului francez cu cel englez, în regiunea Saint-Quentin. Din primele zile, este obţinută străpungerea frontului pe linia Canalului Crozat, apărată de trupele engleze. Obiectivul pe care Ludendorff îl încredinţează imediat ofiţerilor săi este de a separa forţele engleze de cele franceze, obligându-le să se retragă desfăşurate „în evantai". La 24 martie,

este pe cale de a izbuti: breşa dintre cele două armate aliate s-a lărgit, iar comandanţii lor şefi, absorbiţi de preocupările curente, îşi duc fiecare propria bătălie, fără a asigura coeziunea forţelor de care dispun. Toate acestea se petreceau în timp ce Pétain înţelegea, înainte de toate, să „menţină solidă coeziunea armatei franceze...; şi abia apoi, dacă e posibil, să păstreze legătura cu armatele britanice", şi dorea, dacă retragerea lua amploare, să „acopere" frontul în direcţia Parisului, iar Haig avea în vedere să bată în retragere, „acoperind porturile de la Pas-de-Calais" unde se găseau bazele de aprovizionare. Forţele germane puteau să pătrundă adânc între cele două armate. Pentru a bara pericolul, era nevoie de un singur comandant în fruntea operaţiunilor militare. În data de 26, Conferinţa franco–engleză de la Doullens îl însărcinează pe Foch să „coordoneze acţiunea armatelor aliate pe frontul de vest". Ordinele imediate date de Foch impun restabilirea, cu orice preţ, a legăturii dintre francezi şi britanici, care să asigure formarea, în faţa Amiensului, a unui front defensiv, de unde trebuia respinsă ofensiva germană. Dar trupele anglo-franceze s-au retras 60 de kilometri şi au pierdut 90 000 de prizonieri.

Al doilea atac german este de mai mică anvergură. La 8 aprilie, ofensiva, dusă cu 36 de divizii de infanterie, este lansată împotriva frontului englez între punctele Armentières şi La Bassée; scopul său imediat este de a cuceri înălţimile de la Cassel; obiectivul mai îndepărtat este de a atinge porturile de la Marea Mânecii, cu alte cuvinte, de a pune în pericol aprovizionarea armatei engleze cu oameni şi material de război. Dar atacul susţinut de trupe obosite, de divizii de calitate mediocră nu realizează „străpungerea" frontului; el nu a reuşit decât cucerirea cotei Kemmel.

Al treilea atac este imediat pregătit. Obiectivul îl constituie poziţia de la Chemin des Dames, la nord de râul Aisne, între Laffaux şi Craonne. Pe acest front de 50 de kilometri, apărat de numai 9 divizii franceze şi engleze, Comandamentul german lansează 30 de divizii sprijinite de 1 150 de baterii de artilerie. La 27 mai, dintr-un singur asalt, atacul duce la dislocarea

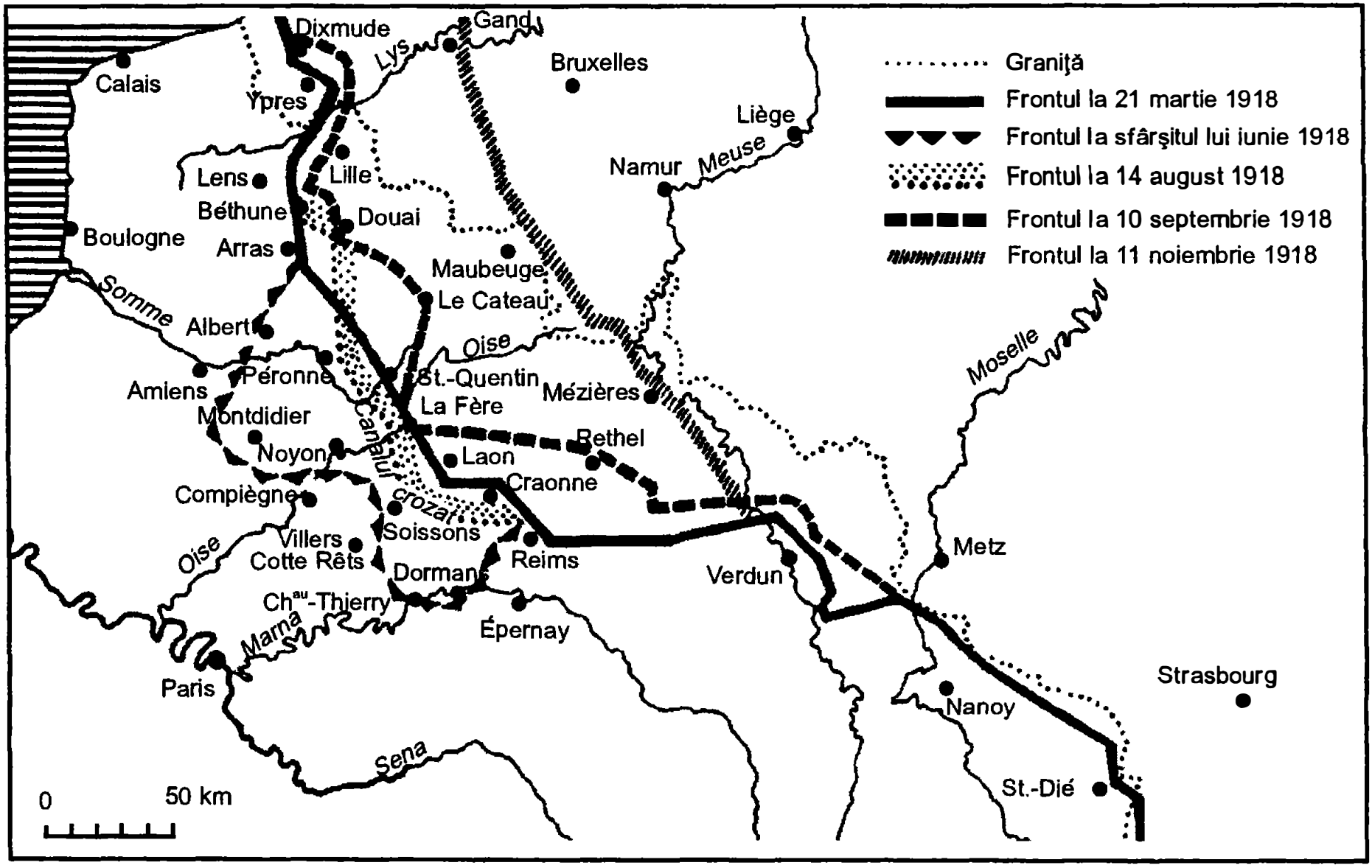

Harta 2. Frontul occidental în 1918.

poziţiei şi atinge, fără mari dificultăţi, linia frontului la Aisne, pentru că trupele franceze de rezervă, pe care Foch le-a menţinut la nord de râul Somme, n-au putut să intervină. Ludendorff ordonă împingerea rapidă a frontului către podurile de pe Marna, de la Dormans la Château-Thierry, unde trupele sale ajung pe 31 mai. În acest moment situaţia este atât de gravă, încât Pétain se teme că va fi constrâns să procedeze la o retragere generală. Dar, pe cele două aripi ale zonei unde se desfăşoară ofensiva germană, cu toată lipsa de energie a rezistenţei — înălţimea de la Reims şi platourile de la Soisonnais — frontul rezistă. La 5 iunie, Ludendorff, fără să dorească angajarea rezervelor de care dispune încă, opreşte ofensiva, soldată în final cu o înaintare de 60 de kilometri pe frontul francez şi capturarea a 50 000 de prizonieri.

De trei ori învingător, Comandamentul german a dovedit că este capabil să realizeze „străpungerea" frontului; nu a putut, totuşi, să se hotărască să şi ia „decizia". Ludendorff nu s-a angajat până la capăt, căci nu vedea în aceste succese decât o introducere la ofensiva generală de la care aştepta victoria. Ofensiva pe care socotea că o va lansa trebuia dusă împotriva armatei engleze pe frontul din Flandra. Totuşi, înaintea acestei ofensive a simţit nevoia de a-şi consolida rezultatele obţinute prin bătălia din 27 mai, cucerind punctul de rezistenţă reprezentat de înălţimile de la Reims şi stabilind solide capete de pod la sud de Marna, astfel încât linia frontului atinsă de trupele sale prezenta pe teren o „hernie" neliniştitoare. Dar avea el forţe suficiente pentru a-şi duce la bun sfârşit planul? Pentru a smulge victoria îi lipseau, după spusele lui, 200 000 de oameni. Şi, mai ales, avea timpul necesar? O spusese el însuşi, înainte de începerea ofensivelor, că Germania trebuia să ţină seama de venirea forţelor americane şi să învingă înainte de sfârşitul lui iulie: nu mai avea, aşadar, în faţă decât şase săptămâni. Se încăpăţânează, totuşi, şi afirmă, în faţa guvernului, că Germania va putea „dicta pacea".

Această încăpăţânare este oare înţeleaptă? Este posibil să se conteze pe un rezultat decisiv? Nu cumva ar fi mai bine să se caute exploatarea, pe plan diplomatic, a avantajului moral dobândit în urma recentelor succese militare? În cele mai înalte medii militare germane unii gândesc şi afirmă că victoria nu este posibilă şi că trebuie negociat înainte de a juca şi ultima carte. Secretarul de Stat al Afacerilor Străine, Richard von Kühlmann, împărtăşeşte aceste puncte de vedere; el vrea să încerce angajarea unei negocieri cu Marea Britanie pe baza *statu-quo*-ului de dinaintea ofensivei din vest, altfel spus renunţând la ideea de a obţine „garanţii" în Belgia; dacă guvernul englez accepta pacea pe aceste baze, Germania îşi păstra avantajele obţinute prin Tratatul de la Brest-Litovsk, ieşind din război victorioasă. Pentru pregătirea opiniei publice în ideea unei păci de compromis cu Marea Britanie, el declară în Reichstag: „Nu se poate miza câtuşi de puţin pe o singură soluţie absolută, fie ea obţinută numai de pe urma deciziilor militare, fără negocieri diplomatice". Hindenburg şi Ludendorff au protestat de îndată: într-un comunicat dat presei îşi exprimau surpriza şi regretul de a vedea un ministru care se îndoieşte de victoria totală; cancelarului îi declară că ei refuză să stea, de acum înainte, alături de acest ministru în cadrul consiliului guvernamental. La 8 iulie, împăratul cedează la presiunile marilor şefi militari, cerându-i lui Kühlmann să demisioneze.

În Franţa şi în Marea Britanie, unde înfrângerile aveau să aducă o umbră de îndoială în rândurile opiniei publice, provocând în mediile parlamentare vii critici la adresa Înaltului Comandament de Război, fermitatea guvernanţilor a reuşit să treacă peste primejdiile unei crize morale. Atunci când opoziţia a cerut constituirea unei comisii de anchetă, la 9 mai, Lloyd George a ripostat cu putere şi a obţinut

neparticiparea Camerei Comunelor la „controverse paralizante". Atunci când o parte a Camerei deputaţilor a cerut sancţiuni „împotriva generalilor responsabili", la 4 iunie, Clemenceau, a refuzat, printr-o intervenţie de răsunet, ideea de a le cere „explicaţii". La Londra, opoziţia nu a întrunit decât o treime din voturi; la Paris, ea nu a atins nici un sfert.

În acelaşi timp, guvernele Antantei încurajau, în Austro-Ungaria, mişcările protestatare ale minorităţilor naţionale, promiţându-le independenţa, în speranţa provocării unei acţiuni revoluţionare care să paralizeze efortul militar al dublei monarhii. Mergând dincolo de ceea ce propusese în „Cele 14 puncte" ale sale, preşedintele Wilson se hotărăşte, la 29 mai, să-şi reînnoiască promisiunile.

Capitolul VIII

PRĂBUŞIREA PUTERILOR CENTRALE

La 8 iulie, Ludendorff îndepărta orice eventualitate de negociere, afirmând, încă o dată, că a reuşit să smulgă „decizia". O lună mai târziu, conştientiza că războiul este pierdut. În confruntarea militară, 18 iulie este data care a marcat „răsturnarea" situaţiei. „Aliaţii şi asociaţii" sunt, de acum înainte, siguri de victorie. Totuşi, la sfârşitul lui iulie, Foch nu credea încă în obţinerea victoriei înainte de venirea iernii. Rapiditatea succeselor depăşeşte curând însă previziunile sale. Două luni sunt suficiente pentru ca înfrângerea Puterilor Centrale să fie evidentă, şi încă trei luni, pentru capitularea incontestabilă.

I. „Decizia" militară

1. Bătălia din 15 iulie 1918. În momentul în care Înaltul Comandament german se pregăteşte să lanseze, la 15 iulie, ofensiva de pe Marna, care trebuia să consacre declinul forţelor franceze şi să permită direcţionarea efortului final împotriva englezilor, comandantul şef al armatelor aliate pregăteşte o replică. De la sfârşitul lui martie, cea mai mare îngrijorare a sa era de a menaja rezervele pentru a para pe viitor şocul ofensivei germane, dar nu avea, totuşi, cum să ştie şi să prevadă locul şi data atacului. În acest moment, prezenţa trupelor americane îi dă mai multă libertate de iniţiativă. Atunci când primeşte din partea Serviciului de Informaţii indicaţii privind intenţiile adversarului (viitoarea ofensivă germană urma să aibă loc, pe 15 iulie, în Champagne), el decide, la propunerea lui Pétain, o manevră „defensiv-ofensivă":

stoparea elanului ofensivei germane prin evacuarea primei poziţii a frontului şi prin stabilirea principalei linii de apărare pe cea de-a doua poziţie, urmând, din momentul în care eşecul acestui atac va deveni sigur, lansarea unei ofensive franceze asupra flancului „herniei" desenate de frontul german de la Oise la Marna.

Planul este executat cu exactitate. La 15 iulie, atacul german eşuează în Champagne. Începând din 16, cu toate că trupele reuşiseră să treacă Marna aproape de Épernay, avansând chiar 5 kilometri dincolo de această linie, Ludendorff conştientizează că efectul surpriză este ratat. Contraofensiva franceză este pregătită. Totuşi, Pétain este pe punctul de a renunţa, căci are nevoie de toate rezervele de trupe pentru a stăvili avalanşa germană de la sud de Marna. Dar Foch îşi menţine decizia. Pe 18 iulie, armata generalului Mangin, concentrată în pădurea de la Villers-Cotterêts, porneşte la atac şi, din primele zile, dislocă poziţiile duşmane pe un front de 40 de kilometri; ameninţate cu învăluirea, trupele germane angajate la sud de Marna sunt constrânse, în condiţii dificile, să bată în retragere; ele reuşesc, totuşi, la 2 august, să stabilească un nou front pe linia Vesle–Soissons–Reims. În această a doua bătălie de pe Marna, armata germană a scăpat de la un dezastru, dar alerta a fost maximă.

De data aceasta, Germania şi-a pierdut orice speranţă în victorie. Într-un memoriu adresat tatălui său, prinţul moştenitor al Prusiei declara că „trebuie negociat" pentru că forţele germane se găsesc, de acum înainte, într-o inferioritate numerică evidentă, în timp ce efectivele inamicului cresc fără încetare, datorită intrării în război a americanilor. Ludendorff mai spera, totuşi, că Foch se va mărgini la atacuri parţiale şi că armata germană va putea prelua astfel iniţiativa, nu atât pentru a „câştiga teren", cât pentru

a „da o lovitură duşmanului": efortul militar nu mai putea deci — a recunoscut-o el — să conducă la rezultate importante; nu mai exista, poate, decât un singur mijloc: epuizarea adversarului.

2. Ofensivele lui Foch. „A venit momentul", scrie atunci comandantul şef interaliat, „de a părăsi atitudinea defensivă impusă până aici de inferioritatea numerică şi de a trece la ofensivă." La sfârşitul lui iulie, Comandamentul german dispune pe frontul francez de un număr de 205 divizii, cu 13 mai multe decât în martie; dar „trupele de asalt" însărcinate cu executarea operaţiunilor de străpungere a frontului fuseseră decimate. Armatele franceză, engleză şi belgiană pot pune în linie 194 de divizii cărora li se adaugă două divizii italiene şi două portugheze; dar au, de acum, şi sprijinul a 20 de divizii americane plasate sub ordinele generalului Pershing, ele putând fi, cu certitudine, completate de multe altele care vor veni să le întărească în fiecare lună. Marja de superioritate a „Aliaţilor şi asociaţilor" va creşte necontenit.

Cum va putea fi convinsă Germania să-şi accepte înfrângerea? La 24 iulie, Foch face cunoscut comandanţilor şefi francez, englez şi american planul său de campanie: el contează pe o puternică lovitură dată adversarului în cursul verii, pe atacuri repetate, la intervale scurte, care urmau să aibă loc în diverse sectoare ale frontului pentru a „degaja căile ferate indispensabile manevrelor ulterioare" (Paris–Amiens, Paris–Avricourt) şi pentru a elibera bazinul minier Pas-de-Calais. Dacă aceste obiective sunt realizate înainte ca anotimpul să fie prea avansat, atunci va avea în vedere o mare ofensivă; el estimează ca prematur momentul pentru a da mai multe detalii.

Or, prima dintre aceste ofensive se soldează cu un succes strălucitor: proiectată pentru 8 august în sectorul Montdidier, cu forţe medii în tancuri de asalt, ea cucereşte toate poziţiile germane şi îl obligă pe Ludendorff să-şi retragă trupele pe „linia Siegfried" (Saint-Quentin–La Fère), altfel spus să abandoneze, ca urmare a unei singure lovituri, tot terenul câştigat în primăvară.

În faţa acestor rezultate, Foch (a primit, la 7 august, bastonul de mareşal) hotărăşte să pregătească imediat acţiunea generală despre care până atunci nu crezuse că poate fi prevăzută ca dată. La 3 şi 8 septembrie, dă ordinele operaţiunii. Din 25 până în 28 septembrie, la un interval de 24 de ore, vor fi lansate trei mari ofensive: în regiunea Argonne[116], pe direcţia Mézières, la nord de râul Oise, împotriva „liniei Siegfried", şi în Flandra, contra poziţiilor de la Passchendaele, în direcţia Bruges. În această ofensivă generală, „Aliaţii şi asociaţii" vor dispune de o superioritate numerică copleşitoare: vor fi în linie 22 de divizii americane, în timp ce armata germană, lipsită de întăriri suplimentare pentru a-şi completa pierderile, a trebuit să renunţe la 14 divizii. După bătălia din 8 august, însuşi Ludendorff recunoaşte că războiul este pierdut. Ascultându-i raportul, împăratul a concluzionat: „Văd că trebuie să ne facem bilanţul; suntem la capătul puterilor".

În vreme ce, în Franţa, armata germană începe să „şovăie", pentru prima oară de la începutul războiului, „Aliaţii şi asociaţii" au reuşit să stabilească un plan comun la scară europeană şi chiar mondială. Executarea lui este însă inegală.

[116] Zonă colinară împădurită şi umedă, străbătută de cinci defilee, situată la est de bazinul parizian, între râurile Aisne şi Aire. (N.tr.)

Franţa şi Marea Britanie conving Statele Unite că în Siberia trebuie refăcut un front de luptă destinat „stabilizării" efectivelor germane care se găseau încă pe teritoriul vechiului Imperiu rus. Acest corp expediţionar este format, mai ales, din trupe japoneze care sunt sprijinite de Legiunea cehă, formată din foşti prizonieri de război eliberaţi prin Tratatul de la Brest-Litovsk.

În cursul lunii iunie, armata italiană face dovada încheierii procesului de reorganizare şi de recuperare a calităţilor sale militare: ea a zdrobit o ofensivă austriacă pe linia Piave. La 6 august, cu toate că puterile sale de comandant nu se extindeau şi asupra frontului italian, Foch cere comandantului şef, generalul Diaz, să pregătească o mare ofensivă cu scopul exploatării neîntârziate „a schimbării survenite în situaţia militară". Diaz acceptă în principiu, dar nu stabileşte data. Împotriva unui inamic superior numeric, stabilit pe poziţii solide, el ezită să se angajeze temeinic într-o aventură care poate fi prematură. Doar şase săptămâni mai târziu, şi numai după bătăliile pierdute de germani, el începe pregătirile în vederea unei ofensive.

Statul Major Englez, care în decembrie 1917 avea să întreprindă o operaţiune în Palestina pentru a pune Canalul de Suez la adăpost de trupele turceşti şi care avea să ocupe Ierusalimul, doreşte să declanşeze ofensiva în Siria, sprijinindu-se, împotriva turcilor, pe populaţiile arabe. Generalul Allenby, comandantul acestui corp expediţionar, poate pune în linie, datorită aportului de contingente venite din India, forţe de patru ori mai importante decât cele ale adversarului. Obiectivul nu era numai acela de a înfrânge Imperiul otoman; el vizează, de asemenea, stabilirea unei zone de ocupaţie engleză şi deţinerea unei garanţii care va asigura succesul revendicărilor britanice în afara Conferinţei de pace. La 19 septembrie, un atac surpriză străpunge frontul turc la nord de Ierusalim: cavaleria se angajează în breşa deschisă şi taie, la Tiberiada, liniile de retragere ale duşmanului. Din trei armate turce care ţineau acest front, două sunt încercuite, capitulând; cea de-a treia se retrage în grabă spre Alep.

Guvernul francez vrea să reanime frontul balcanic unde armata interaliată, formată din trupe franceze, engleze, sârbe şi

italiene, a fost întărită prin aportul unor contingente greceşti. Acestea au intrat în luptă după ce intervenţia unui corp expediţionar francez l-a constrâns, în iulie 1917, pe regele Constantin să abdice şi i-a permis lui Venizelos[117] să preia puterea. Poziţiile inamice din valea Vardarului şi din zonele muntoase care o încadrau sunt apărate aproape în exclusivitate de trupele bulgare, a căror inferioritate numerică este sensibilă. Perspectivele strategice sunt importante: în cazul în care frontul bulgar s-ar fi prăbuşit, frontierele meridionale ale Austro-Ungariei puteau fi deschise ofensivei interaliate. Angajată la 15 septembrie, această ofensivă obţine, dintr-o dată, străpungerea frontului; este bătălia de la Dobropolie. Opt zile mai târziu, armata bulgară este tăiată în două tronsoane, şi cavaleria franceză, lansată în breşă, se îndreaptă spre Uskub, nod de comunicaţii al inamicului.

În intervalul 26–28 septembrie criza militară a Puterilor Centrale ia forme grave. Pe data de 26, în timpul unui mare atac declanşat de trupele franceze şi americane în Champagne — între Argonne şi Meuse —, comandantul şef al armatei bulgare cere armistiţiu. Pe 27, atacul englez „are în vedere", în mai multe puncte, linia Siegfried. Pe 28, ofensiva aliată se extinde pe frontul din Flandra. Pe 29, este semnat armistiţiul bulgar. Cum va găsi Ludendorff mijloacele necesare pentru a opri invazia care ameninţa frontiera meridională a Austro-Ungariei, în momentul în care, pe frontul francez, diviziile germane fac cu greu faţă unor ofensive convergente? Fără îndoială, el va face tot posibilul pentru a disloca din Ucraina cele 28 de divizii

[117] Eleutherios Venizelos (1864–1936), prim-ministru al Greciei (1910), în timpul căruia este adoptată o Constituţie liberală; în urma războaielor balcanice (1912–1913), obţine importante avantaje teritoriale pentru ţara sa. Partizan al Antantei, va trebui să demisioneze în 1915. Va forma, la Salonic, un guvern dizident (1916), pentru ca în 1917 să declare război Puterilor Centrale. (N.tr.)

care încă se mai aflau acolo; dar aceasta însemna renunţarea la resursele alimentare provenind din zonă, resurse indispensabile aprovizionării Austro-Ungariei şi Germaniei. Pe de altă parte, în numai câteva zile armata lui Franchet d'Esperey poate atinge linia Dunării: aceste întăriri ar fi venit deci prea târziu pentru el.

II. Cererile de armistiţiu şi de pace

Acum se manifestă consecinţele înfrângerilor militare. Din momentul în care este aflată vestea abandonului trupelor bulgare, guvernul „Junilor Turci" care, în august 1914, semnase alianţa Turciei cu Germania, se găseşte într-o stare de degringoladă totală; el se aşteaptă să vadă armata lui Franchet d'Esperey pătrunzând în Tracia orientală şi mărşăluind spre Constantinopol, iar flota anglo-franceză atacând Dardanelele; pentru a ţine piept atacurilor, el nu dispune decât de 8 divizii, căci restul trupelor se găseşte în Siria sau la hotarele Caucazului. Încolţit, la 7 octombrie, guvernul demisionează. Noul guvern este condus de Izet Paşa, de mult timp adversar al politicii „Junilor Turci". Acesta nu are decât o dorinţă: se grăbeşte să încheie un armistiţiu separat, cu speranţa că va obţine, în cazul unui eşec, condiţii mai puţin dure. Generalul englez Townshend, prizonier de război, este eliberat, la 18 octombrie, pentru a face cunoscută cererea de armistiţiu comandantului escadrei engleze din Marea Egee. La 31 octombrie, armistiţiul de la Mudros, negociat de englezi, pune la dispoziţia aliaţilor principalele puncte strategice ale Imperiului otoman şi, bineînţeles, Bosforul şi Dardanelele.

Ca urmare a eşecului discuţiilor cu guvernul german, printr-o notă făcută publică la 14 septembrie, ministrul

austro-ungar al Afacerilor Străine, Burian[118], încercase — fără sorţi de izbândă — să angajeze negocieri de pace. Cincisprezece zile mai târziu, prăbuşirea Bulgariei a făcut ca ameninţarea unei invazii să planeze asupra dublei monarhii. „Minorităţile naţionale", cărora „Aliaţii şi asociaţii" le promiseseră independenţa, n-au ezitat să se angajeze pe calea mişcărilor separatiste. Descumpănit, împăratul caută să evite dezmembrarea statelor sale, acordând naţionalităţilor, în Austria (dar nu şi în Ungaria, unde preşedintele Consiliului a refuzat), un statut de autonomie[119]. Într-o notă adresată preşedintelui Wilson, el cere ca această autonomie să fie acceptată ca „bază a păcii". Guvernul Statelor Unite răspunde că este prea târziu: numai populaţiile Austro-Ungariei au, de acum înainte, calitatea de a decide ce este în interesul aspiraţiilor lor naţionale. Răspunsul făcea „să se prăbuşească bazele monarhiei". Cehii, slavii de sud, românii din Transilvania şi maghiarii înşişi şi-au proclamat sau anunţat independenţa. „Imperiul austro-ungar a murit."

Este, evident, momentul favorabil pentru ofensiva pe care Comandamentul italian o pregătea de peste o lună. Atacul lansat la 24 octombrie loveşte o armată aflată în plină degringoladă. Pentru ce slavii sau românii s-ar mai fi sacrificat să apere un stat din care nu mai voiau să facă parte? La 28 octombrie, frontul de la Piave este rupt; înfrângerea se transformă în derută. Pe 29, împăratul Carol I solicită direct Comandamentului italian armistiţiul,

---

[118] Rejecz Stephan von Burian (1851–1922). (N.tr.)

[119] Manifestul împăratului Carol I, din 16 octombrie 1918, intitulat *Către popoarele mele credincioase,* avea în vedere federalizarea Imperiului, prin constituirea a şase state independente (austriac, ungar, ceh, iugoslav, polonez şi ucrainean). Transilvania rămânea în continuare parte a Ungariei. (N.tr.)

în timp ce noi state independente se constituie pe ruinele monarhiei austro-ungare. Cum ar putea negocia acest guvern condiţiile capitulării, de vreme ce nici măcar aparenţa puterii nu o mai deţine? El este cel care, la 3 noiembrie, semnează armistiţiul de la Villa Giusti: armata austro-ungară este desfiinţată şi trebuie să predea jumătate din materialul de război; armatele aliate au dreptul să traverseze teritoriul austriac pentru a ataca Germania dinspre sud.

În cazul Germaniei, cererea de negociere a fost adresată, la 4 octombrie, preşedintelui Statelor Unite. Decizia a fost luată la insistenţele Înaltului Comandament. La 29 septembrie, Hindenburg şi Ludendorff aveau să declare împăratului şi cancelarului că armata era în imposibilitatea de a mai continua lupta; ei insistaseră pentru ca guvernul, după o remaniere necesară (care să aducă în frunte un om „nou", neimplicat în politica revendicărilor anexioniste), să solicite imediat armistiţiul şi pacea: „Orice oră de întârziere agravează pericolul". Timp de 48 de ore, cei doi generali au adresat împăratului informaţii neliniştitoare: străpungerea frontului, spuneau ei, putea „surveni în orice clipă"; la 3 octombrie, au repetat, în scris, noului cancelar, prinţul Maximilian von Baden[120], că „încetarea luptei" era absolut necesară. Este incontestabil deci că Înaltul Comandament a fost cel care a luat decizia şi a impus-o guvernului cu o insistenţă vehementă.

Totuşi, timp de mai mult de trei săptămâni, guvernul şi înalţii comandanţi militari nu se resemnau încă să accepte urmările logice ale acestei decizii, deoarece constrângerea exercitată de evenimentele militare este ceva mai puţin

[120] Maximilian Alexander Friedrich Wilhelm von Baden (1867–1929), cancelar al Germaniei (1918). (N.tr.)

presantă (trupele germane băteau în retragere peste tot, dar nu în dezordine) şi pentru că ei sperau, de asemenea, să obţină de la Statele Unite unele indulgenţe. Dar politica americană a tăiat brusc această speranţă. După o primă notă, destul de inofensivă, adresată guvernului german, preşedintele Wilson, în notele din 14 şi 23 octombrie, îşi exprimă punctele de vedere într-o manieră categorică: condiţiile armistiţiului vor fi cele care să facă „orice reluare a ostilităţilor de către Germania imposibilă"; condiţiile de pace nu vor putea fi negociate decât cu „reprezentanţii poporului german, şi nu cu cei care le-au fost, până acum, conducători". El cerea, aşadar, o capitulare militară şi, în acelaşi timp, o transformare radicală a instituţiilor politice germane.

Se putea oare gândi Germania la întreruperea negocierilor? Ludendorff, care cu trei săptămâni mai înainte traversase o criză de pesimism excesiv, afişează, dintr-o dată, un optimism surprinzător. Armistiţiul, declara el guvernului, la 25 octombrie, trebuie să fie de aşa natură negociat, încât să permită armatei germane să reia ostilităţile în cazul unui eşec al tratativelor: „Răspunsul lui Wilson ne cere capitularea militară, este deci inacceptabil pentru noi, soldaţii". El propune readucerea din Rusia şi din România a celor 24 de divizii care staţionau încă acolo şi recuperarea, între altele, a 600 000 de oameni, suprimând amânările de mobilizare acordate muncitorilor din industria de război, cu alte cuvinte, condamnând armata să trăiască din rezervele sale de material. Astfel, rezistenţa putea fi prelungită timp de încă câteva luni. Şi după aceea? Efectivele americane, evaluate pentru moment la 1 200 000 de oameni, vor spori cu mai mult de un milion, în cursul iernii. Dezechilibrul de forţe nu va face altceva decât să crească. Dar, afirmă Ludendorff, „nu vom pierde

nimic, căci nimic mai rău nu se poate". „Oh, ba da", răspunde cancelarul, „invadarea Germaniei şi devastarea ţării!" Guvernul nu se gândeşte, de altfel, decât dacă starea morală a populaţiei permite lansarea unui apel pentru susţinerea luptei totale. Opinia publică a crezut în victorie până la sfârşitul verii; deziluzia sa era profundă. Hrana lipsea, iar, ca urmare a penuriei de cărbune, uzinele se închiseseră. Împăratul, la cererea expresă a cancelarului, îl sileşte pe Ludendorff să demisioneze. Pe 27, guvernul acceptă condiţiile puse de preşedintele Statelor Unite.

Numai acum preşedintele Wilson începe consultarea cu „asociaţii" săi. Acordul privind clauzele militare este stabilit fără prea mari dificultăţi: armata germană va trebui să evacueze, în termen de 15 zile, nu numai teritoriile belgiene, luxemburgheze sau franceze pe care încă le deţinea, ci şi teritoriile germane de pe malul stâng al Rhinului, precum şi o zonă de 10 kilometri lărgime pe malul drept; ea va preda 5 000 de tunuri şi 25 000 de mitraliere. Flota va preda şi ea 26 de nave de război şi toate submarinele. Blocada va fi menţinută până la definitivarea păcii, sub rezerva că „Aliaţii şi asociaţii" o pot prelungi „în măsura în care o consideră necesară". Avantajele pe care le-ar fi putut avea refuzul armistiţiului, invadarea teritoriului german sau continuarea ostilităţilor până la zdrobirea totală a inamicului, nu au fost luate în consideraţie. De vreme ce Germania este „la bunul plac" al învingătorilor, atunci de ce mai continuă să lupte? „Nu aveam dreptul", a spus mai târziu Clemenceau, „să ne jucăm cu viaţa nici măcar a unui singur om, când o problemă militară este deja hotărâtă." Asupra acestui punct de vedere şi Foch era de acord cu preşedintele Consiliului.

Clauzele politice au dat ocazia unor discuţii aprinse, căci preşedintele Wilson înţelegea să ia ca bază a negocierilor cu Germania „Cele 14 puncte" ale sale, faţă de care Clemenceau, Lloyd George şi Sonnino[121] evitau să-şi exprime adeziunea completă. Pentru a-i face pe „asociaţi" să cedeze, colonelul House, reprezentantul personal al preşedintelui Wilson la Paris, dă de înţeles că Statele Unite, în caz de refuz, ar putea încheia cu Germania o pace separată. Discuţiile lăsau să se întrevadă dezacordurile care vor apărea în timpul Conferinţei de pace.

Germania nu mai era în situaţia de a profita de pe urma punctelor de vedere divergente. Pe front armata este sub ameninţarea unei ofensive aliate iminente în Lorena. În Bavaria, de la prăbuşirea Austro-Ungariei, frontiera este deschisă invaziei. În flota de război, echipajele s-au răsculat[122] atunci când, la 3 noiembrie, au primit ordinul de a se pregăti pentru o „ieşire" în Marea Nordului. Pe 8, mişcarea revoluţionară începe să se extindă spre câteva oraşe; pe 9, ea atinge Berlinul, unde este proclamată republica. Împăratul părăseşte Cartierul General, trecând în Olanda[123]. Delegaţia germană, venită la 7 noiembrie să-i ceară lui Foch condiţiile de armistiţiu, primeşte din partea noului guvern ordinul de a semna, chiar dacă nu ar fi putut obţine nici o atenuare a condiţiilor impuse. La 11 noiembrie, la orele 5, la Rethondes, se semnează capitularea[124].

---

[121] Sidney Sonnino (1847–1921), ministrul Afacerilor Străine al Italiei. (N.tr.)

[122] Răscoala din portul Kiel. Debutul revoluţiei burghezo-democrate. (N.tr.)

[123] Împăratul Wilhelm al II-lea este, în prealabil, „depus" din funcţiile sale de către guvern. (N.tr.)

[124] În pădurea de la Compiègne. (N.tr.)

Între cererea de armistiţiu (4 octombrie) şi cea de capitulare, se scurseseră numai cinci săptămâni. Din ce cauză rezistenţa germană a sfârşit prin a se prăbuşi?

Condiţiile economice nu au jucat decât un rol minor. Fără îndoială, efectele blocadei contribuiseră la slăbirea moralului populaţiei. Dar, nici un moment, în timpul delibe rărilor guvernamentale, penuria nu a fost invocată ca un motiv de a pune capăt războiului.

Circumstanţele politice interne au fost cu mult mai importante. Dar rezistenţa armatei nu a fost paralizată de tulburări revoluţionare. În fapt, aceste mişcări n-au început să se extindă decât la 8 noiembrie; în acel moment, Comisia Germană de Armistiţiu se afla deja la Rethondes.

Cauzele militare, ele şi numai ele sunt cele care au fost determinante. De la o zi la alta, Înaltul Comandament se temea de prăbuşirea frontului. Semnarea armistiţiului nu a făcut decât să constate înfrângerea, permiţând evitarea dezastrului total.

CONCLUZII

În noiembrie 1918, Austro-Ungaria nu mai există. Germania, Bulgaria, Turcia au subscris, semnând armistiţiile, cu toate clauzele militare care le puneau în imposibilitatea reluării luptei. În reglementarea păcii, practic, doar voinţa învingătorilor conta. Dar între învingători, solidaritatea de luptă a luat sfârşit, şi divergenţele de opinie şi interese se manifestau clar, iar uneori, foarte aprig. Va fi imposibil, în limitele acestei lucrări, de redat istoria, chiar şi succintă, a dezbaterilor diplomatice în cursul cărora Conferinţa de pace[125] a elaborat tratatele. Ceea ce este important de semnalat pentru Europa şi pentru lume sunt rezultatele generale ale războiului şi ale reglementării păcii.

Europa este bulversată. Pierderile de vieţi datorate războiului au atins aproximativ 8,5 milioane de oameni care aparţineau aproape în totalitate populaţiei active: Rusia, Germania, Franţa mai ales, care a pierdut 20% din populaţia sa, sunt statele care au fost cel mai greu încercate. În viaţa economică, trăsătura dominantă o constituie criza de subproducţie: epuizarea rezervelor de materii prime, lipsa produselor chimice, uzura sau distrugerea

[125] Conferinţa de pace, la care au participat 27 de state „învingătoare", s-a desfăşurat între 18 ianuarie 1919 şi 21 iunie 1920. Tratatele care dau conţinut „sistemului de pace de la Versailles" sunt: Tratatul dintre Antanta şi Germania (28 iunie 1919) semnat la Versailles; 10 septembrie 1919, Tratatul cu Austria (Saint-Germain-en-Laye); 27 noiembrie 1919, cu Bulgaria (Neuilly-sur-Seine); 4 iunie 1920, cu Ungaria (Trianon); 10 august 1920, cu Turcia (Sèvres). Pentru detalii vezi: Mircea N. Popa, *Primul război mondial*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979. (N.tr.)

echipamentului mecanic, dezorganizarea transporturilor şi lipsa forţei de muncă. Totuşi, mai mult decât aceste consecinţe demografice şi economice ale războiului, transformările hărţii politice a continentului sunt cele care ne reţin, în mod deosebit, atenţia.

Din cele trei mari imperii care existau în 1914 pe continent, unul a dispărut, iar celelalte două au pierdut o parte importantă din teritoriul lor. Germania a cedat Alsacia şi Lorena, provinciile prusace cu populaţie poloneză, nordul Schleswigului a cărui populaţie este vorbitoare de limbă daneză, micile teritorii Eupen şi Malmédy revendicate de Belgia; Rusia a abandonat teritoriile poloneze şi ţările baltice. Din vastul teritoriu deţinut înainte de război de cele trei imperii, nouă state noi încercau să prindă viaţă[126]. Această fărâmiţare, a cărei trăsătură esenţială o constituie balcanizarea Europei danubiene, este conformă principiului naţionalităţilor şi dreptului la „autodeterminare" adoptate de preşedintele Wilson în „Cele 14 puncte" ale sale. Înainte de 1914, numărul total al populaţiilor care protestau în Europa împotriva subordonării lor faţă de o dominaţie străină era de ordinul a 60 de milioane, sau o cincime din populaţia totală; în intervalul 1919–1920, ea este redusă la aproximativ 30 de milioane. Dar în noile state naţionalismul este exasperant şi agresiv. Regiunile unde coabitau, într-un amestec adesea greu de decelat, populaţii diferite ca limbă, religie, tradiţie, ofereau ocazii favorabile dezvoltării naţionalismelor antagonice: litoralul septentrional şi oriental al Adriaticii, Macedonia, graniţele Poloniei şi cele ale României, zonele de contact dintre Rusia şi noile state formate pe teritoriul vechiului imperiu al ţarilor sunt, între 1919–1920, în această dezlănţuire excesivă, punctele nevralgice.

[126] Polonia, Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Cehoslovacia, Iugoslavia, Republica Austria, Ungaria. (N.a.)

Dincolo de aceste dificultăţi care pun la grea încercare principiile wilsoniene[127], oferind arbitrajului învingătorilor momente penibile, viitorul statutului teritorial stabilit prin tratatele de pace depinde, pentru cea mai mare parte a statelor europene, de comportamentul Germaniei şi al Rusiei. În pofida înfrângerii militare, a pierderilor teritoriale şi a mişcărilor insurecţionale pe care le-a cunoscut, Germania şi-a salvat unitatea. A pierdut 1 800 000 de oameni şi se găseşte, ca urmare a blocadei, într-o stare de declin economic, dar ea nu a cunoscut nici o invazie (afară de zona Prusiei occidentale în timpul primei luni de război), scăpând, aşadar, aproape neatinsă de distrugeri: utilajul său industrial este intact. Or, Tratatul de la Versailles, cel care i-a luat teritorii în numele dreptului naţionalităţilor, i-a refuzat aplicarea aceluiaşi drept atunci când a fost vorba de profitul său, adică în cazul germanilor din Austria şi al sudeţilor[128]. Acelaşi tratat a stabilit obligaţia reparaţiilor pentru „pagubele suferite de guvernele aliate şi naţiunile lor drept consecinţă a războiului care le-a fost impus de agresiunea Germaniei şi a aliaţilor săi"; achitarea acestei datorii de război a durat, prin anuităţi, mai bine de o jumătate de secol. Aceste stipulaţii au întărit, în rândurile germanilor, voinţa de a se elibera de clauzele tratatului. De la sfârşitul anului 1919, mediile politice germane estimează că divergenţele dintre interesele învingătorilor le vor permite obţinerea unor revizuiri progresive ale clauzelor Tratatului de la Versailles.

Rusia este „absentă" din reglementările stabilite prin acest tratat. Începând cu vara anului 1918, puterile aliate şi asociate duseseră, de fapt, o politică de intervenţie în

[127] Vezi pagina 112. (N.a.)

[128] Denumire dată populaţiei germane din nord-estul Boemiei. (N.tr.)

războiul civil rus[129]. Ele nu doriseră să ajungă, totuşi, până la o acţiune de amploare care ar fi provocat, fără îndoială, căderea guvernului bolşevic, în profitul ruşilor „albi". „Dacă elementul militar şi reacţionar al vechii Rusii revine la suprafaţă, pericolul unei apropieri între Rusia şi Germania va fi mare", spunea Lloyd George. Pe scurt, învingătorii nu au reuşit să-şi definească, în relaţiile cu Rusia, o politică unitară. Ei se mărgineau să o ţină la distanţă şi să stabilească în jurul ei un „cordon sanitar". Or, acest mare stat, care este în curs de a pune bazele unei noi ordini sociale şi ale unei noi doctrine de organizare a producţiei, instaura un regim politic bazat pe omnipotenţa statului şi pe subordonarea totală a individului faţă de această putere; el plasa statul în serviciul unei clase. Prin existenţa singulară, prin exemplul său şi, de asemenea, prin propaganda Internaţionalei a III-a[130], creată în ianuarie 1919, Rusia sovietică agravează, în întreaga Europă, instabilitatea raporturilor dintre clasele sociale, zdruncinând, în acelaşi timp, ideile liberale şi parlamentare. Ar fi de crezut faptul că nu va căuta, atunci când îşi va fi refăcut forţele, să reia politica ţarilor în ceea ce priveşte Polonia?

În faţa acestor perspective neliniştitoare sau ameninţătoare, Franţa, Marea Britanie şi Italia au puncte de vedere şi interese divergente. Disensiunile dintre aliaţii de ieri sunt cauza unei profunde incertitudini în reglementarea păcii. Pentru menţinerea noii ordini stabilite prin tratate şi în lipsa unei înţelegeri între învingători, este oare posibil să contezi pe o nouă organizaţie care reglementa raporturile internaţionale? Societatea Naţiunilor, al cărei

[129] Vezi pagina 124. (N.a.)

[130] Internaţionala a III-a sau Komintern s-a constituit la Moscova prin afilierea majorităţii partidelor comuniste din lume. A fost desfiinţată în 1943 şi înlocuită, în 1947, de Kominform, dispărut în 1956. (N.tr.)

statut a fost stabilit la iniţiativa preşedintelui Wilson, trebuia să acorde, în perioada postbelică, o garanţie integrităţii teritoriale şi independenţei tuturor membrilor săi. Cum nici Rusia şi nici Germania nu sunt chemate, în 1919, să facă parte din Societatea Naţiunilor, această clauză a fost în profitul statelor învingătoare. Dar Senatul Statelor Unite a refuzat să ratifice statutul Societăţii Naţiunilor, ca şi Tratatul de la Versailles. Replica Statelor Unite către izolaţionism este sursa esenţială a precarităţii în reglementarea păcii.

Ca semnificaţie mondială, rezultatele esenţiale ale războiului constau, pe de-o parte, în declinul Europei Occidentale şi Centrale şi, pe de altă parte, în ascensiunea puterii Statelor Unite şi Japoniei.

Statele Europei Occidentale şi Centrale, în special Marea Britanie, Franţa şi Germania, au deţinut la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea locul principal în dezvoltarea economică a lumii; ele aveau să dea impulsul în exploatarea resurselor din „noile state" prin tehnică şi investiţiile de capitaluri; în acelaşi timp, aveau să stabilească în Asia şi în Africa colonii sau zone de influenţă. Acest rol a fost puternic afectat în anii războiului. Exportatorii europeni şi-au pierdut pieţele de desfacere, deoarece industria, absorbită de nevoile militare, nu mai era capabilă să furnizeze produsele necesare exportului; investiţiile de capitaluri au încetat. În 1919, criza de subproducţie şi cea financiară nu au mai permis să se reia, într-un timp scurt, efortul de expansiune economică şi financiară.

Influenţa politică este ameninţată direct, pentru că, atunci când coloniile au sesizat contradicţiile dintre puterile coloniale, au întrevăzut speranţa eliberării de sub

dominaţia europenilor. Aspiraţiile de independenţă au fost încurajate mai mult de difuzarea principiilor wilsoniene ale „autodeterminării popoarelor", decât de doctrina comunistă; ideologiile americană şi sovietică, oricât de opuse sunt, au, totuşi, un punct de convergenţă care este condamnarea „colonialismului". În fapt, mişcarea de rezistenţă împotriva dominaţiei statelor europene se manifestă, în 1919, în India, în Egipt, în Uniunea Sud-Africană, în nordul Africii, în Indiile olandeze, în acelaşi timp cu mişcări îndreptate împotriva influenţei politice „occidentale" care se dezvoltă în China şi printre populaţiile turce şi arabe din vechiul Imperiu otoman. Aproape peste tot, europenii au rămas stăpâni pe situaţie. Dar aceste prime încercări de „decolonizare" au marcat intrarea lumii pe un nou drum.

În timp ce apăreau aceste semne ale declinului Europei, cele două mari state concurente, pe care expansiunea europeană în lume le evidenţiase deja în primii ani ai secolului al XX-lea, sunt în plin elan.

Între 1914–1918, Japonia a obţinut mari avantaje politice în China unde, începând cu 1915, se bucura de mari privilegii economice şi financiare şi unde a ocupat provincia Chantung; în Siberia, întreaga parte occidentală se găseşte, începând cu 1918, sub ocupaţia interaliată care este, de fapt, o ocupaţie japoneză; în Pacific, aceeaşi soartă o au arhipelagurile germane situate la nord de Ecuator. Prin urmare, o hegemonie niponă este instalată în Extremul Orient. Ea se sprijină, în mentalitatea colectivă, pe un naţionalism viguros şi este beneficiara crizei interne care favorizează în China, începând cu 1918, războiul civil. Totuşi, bazele economice sunt fragile.

Statele Unite, în rolul de furnizor al statelor beligerante, jucat timp de doi ani şi jumătate, şi-au crescut, într-un ritm rapid, producţia industrială; tonajul flotei

comerciale a crescut de patru ori; au obţinut în patru ani, în balanţa comercială, un excedent egal celui avut între 1787 şi 1914. Deţinătoare a jumătate din rezervele mondiale de aur, ele au răscumpărat o mare parte din titlurile americane care se găseau în mâinile capitaliştilor străini. În sfârşit, dacă până în 1914, Statele Unite au fost mereu importatoare de capitaluri, ele au devenit exportatoare şi deţin, de acum înainte, un loc de prim rang în viaţa financiară a lumii.

Vor avea marile state industriale europene puterea să se resemneze? Mult mai repede decât îşi vor putea reorganiza viaţa economică, ele vor depune eforturi pentru a-şi relua poziţiile pe care le pierduseră în comerţul mondial. Nu vor reuşi, totuşi, să-şi regăsească în întregime locul pe care îl deţinuseră înainte de 1914. Influenţa lor politică va avea de suferit. Iniţiativele Statelor Unite şi influenţele Rusiei comuniste vor deveni, de acum înainte, factori esenţiali în viaţa lumii.

BIBLIOGRAFIE

1. Lucrări generale

P. Renouvin, *La crise européenne et la première guerre mondiale (1904–1918)*, Paris, Presses Universitaires de France, coll. „Peuples et Civilisations" 5e éd., 1969.

J. Isaac, *Un débat historique. Le problème des origines de la guerre*, Paris, 1933.

J. Droz, *Les causes de la première guerre mondiale, essai d'historiographie*, nouvelle édition, Paris, 1997.

R. Poidevin, *Les origines de la première guerre mondiale*, Paris, 1975.

D. Lejeune, *Les causes de la première guerre mondiale*, Paris, 1992.

M. Ferro, *La Grande Guerre (1914–1918)*, Paris, 1969.

P. Miquel, *La Grande Guerre*, Paris, 1983.

J.J. Becker, *L'Europe dans la Grande Guerre*, Paris, 1996.

J.-B. Duroselle, *La Grande Guerre des Français*, Paris, 1996.

P. Kielmansegg, *Deutschland und der Erste Weltkrieg*, Frankfurt, 1968.

T. Wilson, *The myriad faces of War*, Polity Press, Cambridge, 1986.

2. Problematica militară

Général Gambiez et colonel Suire, *Histoire de la première guerre mondiale*, Paris, 1968, 2 vol.

G. Pedroncini, *Les mutineries de 1917*, Paris, 1967.

— *Pétain, général en chef (1917–1918)*, Paris, 1973.

— *Le haut commandement. La conduite de la guerre (mai 1917 – novembre 1918)*, thèse, Paris, 1971.

3. Problematica diplomatică

A. Pingaud, *Histoire diplomatique de la France pendant la guerre,* Paris, 1938, 3 vol.
G. Pedroncini, *Les négociations secrètes pendant la Grande Guerre*, Paris, 1969.
W. Steglich, *Die Friedenspolitik der Mittelmächte 1917–1918,* Wiesbaden, 1964.
E.R. May, *The World War and American Isolation 1914–1917*, Harvard UP, 1959.

4. Scopurile de război

Fritz Fischer, *Griff nach der Weltmacht,* Dusseldorf, 1961, trad. franc.: *Les buts de guerre de l'Allemagne impériale*, Paris, 1970.
P. Renouvin, *Les buts de guerre du gouvernement français (1914–1918)* in *Revue historique*, 1966.
G.H. Soutou, *L'or et le sang. Les buts de guerre économique de la première guerre mondiale,* Paris, 1989.

5. Problematica economică şi socială

G. Hardach, *Der Erste Weltkrieg (Geschichte der Weltwirtschaft im 20. Jahrhundert, Bd. 2)*, München, 1973.
M.C. Siney, *The Allied Blockade of Germany*, Ann Arbor, 1957.
E. Clementel, *La guerre et le commerce. La France et la politique économique interalliée*, Paris, 1931.
C. Gilbert, *American Financing of World War I,* Westport, 1970.
G.D. Feldman, *Army, Industry, and Labor in Germany 1914–1918,* Princeton, 1966.
A. Kriegel, *Historie du mouvement ouvrier français (1914–1920),* Paris, 1964, 2 vol.
A. Van der Slice, *International Labor Diplomacy and Peace,* Philadelphia, 1941.

6. Consecinţele Revoluţiei ruse

E.H. Carr, *La Révolution bolchevique 1917–1923,* t. III: *La Russie soviétique et le monde*, Paris, 1969–1974.
W. Baumgart, *Deutsche Ostpolitik von Brest-Litovsk bis zum Ende des Ersten Weltkrieges*, München, 1966.

7. Intrarea în război a Statelor Unite şi consecinţele acesteia

Ch. Seymour, *American Diplomacy during the World War,* Baltimore, 1934.
J.R. Spencer, *Decision for War, 1917*, Rindge, 1953.
F.L. Paxson, *American at War 1917–1918,* Boston, 1939.
J.-B. Duroselle, *De Wilson à Roosevelt. La politique extérieure des États-Unis (1913–1945),* Paris, Colin, 1960, cap. III şi IV.
Y.H. Nouailhat, *France et États-Unis (août 1914–avril 1917),* Paris, 1979.
A. Kaspi, *Le Temps des Américains. Le concours américain à la France (1917–1918),* Paris, 1976.

8. Armistiţiul

P. Renouvin, *L'armistice de Rethondes, 11 novembre 1918,* Paris, 1968.

CUPRINS

ARGUMENT 5
PREFAŢĂ 7
CUVÂNT ÎNAINTE 9
INTRODUCERE 11

Capitolul I
FORŢELE EUROPENE ALE MOMENTULUI 17
I. Forţele militare şi navale 17
II. Perspectivele diplomatice 21
III. Forţele economice 24
IV. Forţele morale 26

Capitolul II
EŞECUL PLANULUI DE RĂZBOI GERMAN
(AUGUST–NOIEMBRIE 1914) 31
I. Bătălia frontierelor 31
II. Bătălia de pe Marna 34
III. Bilanţul campaniei din 1914 40

Capitolul III
RĂZBOIUL DE POZIŢII (1915–1916) 44
I. Noile forme de luptă 44
II. Campania din 1915 46
III. Campania din 1916 51

Capitolul IV
EUROPA BELIGERANTĂ LA SFÂRŞITUL ANULUI 1916 62
I. Mentalităţile colective 62
II. Scopurile războiului 69
III. În căutarea „deciziei" 73

Capitolul V
„TURNURA RĂZBOIULUI" 77
I. Prima revoluţie rusă 77
II. Intervenţia Statelor Unite 83

Capitolul VI
CRIZELE DIN 1917 92
I. Decepţiile strategice 92
II. Ameninţările la adresa coeziunii naţionale 97
III. Tentativele de pace 101

Capitolul VII
REVOLUŢIA BOLŞEVICĂ ŞI „ABANDONUL" RUSIEI 105
I. Lovitura de stat bolşevică 105
II. Pacea separată rusă 107
III. Consecinţele militare ale „abandonului" rus 113

Capitolul VIII
PRĂBUŞIREA PUTERILOR CENTRALE 120
I. „Decizia" militară 120
II. Cererile de armistiţiu şi de pace 126

CONCLUZII 133

BIBLIOGRAFIE 140

Cartea de faţă constituie, am putea spune, un best-seller al istoriografiei franceze. Inteligent şi selectiv argumentat, autorul ne facilitează accesul la înţelegerea unui eveniment istoric complex, în acelaşi timp raţional şi iraţional, care a bulversat tradiţiile şi tabieturile epocii victoriene, comportamentele şi atitudinile Europei din „Belle Époque".

Dincolo de calităţile incontestabile ale textului său, cartea lui Pierre Renouvin constituie o lectură menită să întreţină dorinţa de a cunoaşte, de a şti şi, mai ales, de a nu uita a cititorului pasionat de istorie.

Colecţie coordonată de ***ŞERBAN PAPACOSTEA,***
membru corespondent al Academiei Române

În curs de apariţie:

- ***ISTORIA ARABILOR***
  de Dominique Sourdel
- ***STATUL ISRAEL***
  de André Chouraqui
- ***GULAGUL***
  de Jean-Jacques Marie

ISBN: 973-653-129-5